

QUO VADIS CROATIA? OD „HRVATSKOG GLAVNIČARA“ DO „GLOBALIZACIJE I NOVE EKONOMIJE“ Hrvatska na putu u Europsku Uniju

Veselica, Vladimir; Vojnić, Dragomir

Source / Izvornik: **Ekonomski pregled, 2008, 59, 741 - 809**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:213:493255>

Rights / Prava: [Attribution 3.0 Unported/Imenovanje 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-01**

Repository / Repozitorij:

[The Institute of Economics, Zagreb](#)

*Vladimir Veselica**
*Dragomir Vojnić***

UDK 330.341(497.5)
JEL Classification N20, P21
Izvorni znanstveni rad

**QUO VADIS CROATIA?
OD „HRVATSKOG GLAVNIČARA“ DO
„GLOBALIZACIJE I NOVE EKONOMIJE“
Hrvatska na putu u Europsku Uniju**

Uvod

Nastavljamo s priložima za tradicionalno opatijsko savjetovanje hrvatskih ekonomista pod općim naslovom „Quo Vadis Croatia?“. Dogovorili smo se da će prilozi pod ovim općim naslovom dočekati ulazak Hrvatske u Europsku Uniju. Sada se već može nadati da će to uslijediti do svršetka ovoga desetljeća i da je vjerojatno ovo posljednji prilog pod ovim općim naslovom. Bilo je malo kolebanja o podnaslovu hoće li to biti „Hrvatska na putu u Europsku Uniju“ ili „Hrvatska pred ulaskom u Europsku Uniju“. No, bilo kako bilo, ocijenili smo da bismo u ovome prilogu morali u nešto širim vremenskim horizontima, barem i samo fragmentarno, spomenuti neke najvažnije, prijelomne događaji koje je Republika Hrvatska morala savladati na dugom trnovitom i turbulentnom putu do ulaska u Europsku Uniju.

U posljednjem desetljeću prošloga stoljeća, a isto tako i u prvome desetljeću novoga stoljeća ekonomisti znanstvenici veliku su pozornost posvećivali širokoj skali problema povezanih razvitkom („Lijepe naše“) Republike Hrvatske.

* V. Veselica, redoviti profesor Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i počasni predsjednik Predsjedništva Hrvatskog društva ekonomista.

** D. Vojnić, znanstveni savjetnik emeritus Ekonomskog instituta, Zagreb i počasni član Predsjedništva Hrvatskog društva ekonomista.

Rad je prvobitno objavljen u Zborniku sa XVI. savjetovanja hrvatskih ekonomista održanog u Opatiji 12. - 14. XI. 2008.

Prelistavajući veoma veliki broj radova napisanih na tisućama stranica, već se na prvi pogled stječe dojam da veoma mnogo znamo o našoj najnovijoj ekonomskoj povijesti (što je svakako dobro), ali da malo i svakako nedovoljno znamo o događanjima koja su svemu tome prethodila (a to nikako nije dobro). Ovdje se ne radi samo o brojkama i kretanju makroagregata iz vremena naše ne tako davne ekonomske povijesti (što je također važno), nego i o općim povijesnim uvjetima našega ekonomskoga razvitka, što je, možda, u kontekstu općih spoznaja o našoj novijoj ekonomskoj povijesti, još važnije. I premda ne kao znanstvena isprika, ali ipak kao jedno od mogućih objašnjenja te pojave, odnosi se na činjenicu da je ekonomska povijest Republike Hrvatske kao samostalne države veoma kratka. Zbog toga se iole šire sagledanje ekonomskih tokova i pojava ne može provoditi i ostvarivati na odgovarajući način bez spominjanja uobičajenoga izraza „na ovim našim prostorima“ (kada se radi o Titovoj Jugoslaviji) ili bez izraza „Kraljevina Jugoslavija“ u kojoj je zajednica Srba, Hrvata i Slovenaca i započela.

Hrvatska je u tu državu ušla i veoma siromašna i veoma politički nezadovoljna, i to zbog dva razloga. Prvi je činjenica da su ignorirani ideali braće Radić o federalnom uređenju, a drugi činjenica da su Istra sa Kvarnerskim otocima i područje Zadra bili sasvim zaboravljeni. Povijesna težnja, međutim, za cjelovitom Hrvatskom ima duboke korijene. U tome se kontekstu možemo čak prisjetiti sredine devetnaestoga stoljeća i vremena „oca nacije“ - Dr. Ante Starčevića i glavnoga teoretičara i ideologa i urednika stranačkog časopisa Eugena Kvaternika, koji je po nekim svojim pogledima bio bliži današnjim socijaldemokratima nego pravašima.

No, bilo kako bilo, Eugen Kvaternik je i sa stajališta ekonomske povijesti i sa stajališta ekonomske znanosti pojava koja plijeni posebnu pozornost naših ekonomista znanstvenika. To se posebno odnosi na njegovo djelo „Hrvatski glavničar“. Može se slobodno reći da je to jedan od prvih pokušaja (još davne godine 1863.) stvaranja teorijskih (političko-ekonomskih) pogleda za izvlačenje Hrvatske iz krajnje zaostalosti. Naši ekonomisti analitičari ne moraju, razumije se, o tim činjenicama mnogo znati, ali već i sama spoznaja o tome gdje su se, kada, kako i u kojim uvjetima stvarali neki razvojni počeci za našu noviju ekonomsku povijest ima, ili barem može imati, određeno značenje. Zato i naslov ovoga teksta glasi od „Hrvatskog glavničara“ do „Globalizacije i nove ekonomije“. Poticaj za takav pristup i takav naslov dale su nam dvije knjige koje je objavio jedan od autora ovoga priloga, Vladimir Veselica.

Prva je knjiga objavljena pod naslovom „Ekonomske ogledi i pogledi Eugena Kvaternika“ godine 2005,¹ a druga je objavljena pod naslovom „Globalizacija i

¹ Vladimir Veselica: „Ekonomske ogledi i pogledi Eugena Kvaternika“, Biblioteka Hrvatska ekonomska misao (urednik Vladimir Stipetić) Dom i svijet, Zagreb, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatsko društvo ekonomista, Inženjerski biro, d.d. Zagreb. 2005.g.

nova ekonomija“, godine 2007.² No, ta će nam prva knjiga poslužiti samo kao okvir za naša promatranja. Našu će pozornost ipak nešto više plijeniti ona novija, a ne ona starija ekonomska povijest.

Mi smo u prošlim godinama u okviru uvodnih radova naših tradicionalnih opatijskih savjetovanja ekonomista običavali spominjati godinu 1968. To je godina početka opatijskih savjetovanja na osnovi prvoga sveska tzv. „Crvene knjige“ koju je pripremao Ekonomski institut Zagreb u redakciji Dragomira Vojnića (et al.)³. Posljednje opatijsko savjetovanje u bivšoj državi održano je na osnovi 23. sveska „Crvene knjige“. Tradicionalna opatijska savjetovanja hrvatskih ekonomista nastavljena su na početku devedesetih godina 20. stoljeća, u osamostaljenoj Republici Hrvatskoj na osnovi serije knjiga koje su izlazile pod naslovom „Ekonomska politika Hrvatske“ u izdanju Inženjerskog biroa uz naznaku određene godine, a u redakciji Vladimira Veselice (et al.). Bez namjere da našu ekonomsku povijest učinimo ni ružnijom ni ljepšom ocijenili smo da je ipak dobro samo spomenuti (ali ništa više od toga) barem nekoliko prijelomnih događaja.

1. Eugen Kvaternik: „Hrvatski glavničar“ i fragmentarna naznaka nekih važnih prijelomnih događanja koja su prethodila nastanku Titove Jugoslavije

Od vremena nastanka „Hrvatskog glavničara“ prošlo je jedno i pol stoljeće. Hrvatska je bila u sastavu Austro-Ugarske Monarhije koja je pripadala relativno razvijenijim dijelovima tadašnje Europe. To je bilo vrijeme „Komunističkog manifesta“ kada je „Bauk komunizma kružio Europom“. Kapitalistička proturječja među „društvenim radom i privatnim prisvajanjima“ sve su više dolazila do izražaja u obliku, manje ili više, organizirane borbe rada i kapitala.

Takva su događanja, nažalost, zaobišla Hrvatsku. Razlog je bio veoma jednostavan. Pravoga kapitalističkoga razvitka u Hrvatskoj još nije bilo. Osim poljoprivredne proizvodnje, i skromnih početaka manufakture kao osnove ekonomije, o nekim se drugim ozbiljnijim osnovama hrvatskoga gospodarstva jedva moglo i govoriti. Namjerno rabimo riječ „hrvatsko gospodarstvo“, jer je neko drugo gospodarstvo ipak postojalo.

Bilo je to gospodarstvo u rukama austro-ugarskih kapitalista koje je najvećim dijelom bilo usredotočeno na najgrublju eksploataciju hrvatskoga nacionalnoga

² Vladimir Veselica: „Globalizacija i nova ekonomija“, A.G. Matoš, Samobor, Ekonomski fakultet, Zagreb. Hrvatsko društvo ekonomista, Zagreb, Inženjerski biro, Zagreb, Zavod za poslovna istraživanja, Zagreb, 2007.

³ Dragomir Vojnić (ed. et al.) „Aktualni problemi privrednih kretanja i ekonomske politike Jugoslavije“, Ekonomski institut, Zagreb 1968.-1990.

bogatstva, osobito šuma i drveta. Tome su cilju prije svega služila ulaganja u infrastrukturne objekte, osobito u ceste i željeznice. Sve u svemu, hrvatsko nacionalno bogatstvo i mukotrpan rad hrvatskih seljaka (o radnicima se jedva moglo i govoriti) najvećim su se dijelom slijevali u razvijanje metropola i u bogaćenje stranih poduzetnika - kapitalista.

Mali je broj istaknutih hrvatskih intelektualaca, među kojima se posebno isticao Eugen Kvaternik, veoma teško doživljavao takvo stanje u hrvatskome gospodarstvu. I dok se intelektualna elita u razvijenijim zemljama okruženja borila za ublažavanje kapitalističke eksploatacije, Eugen Kvaternik je shvatio da se Hrvatska u traženju nešto pravednijih odnosa i poretka mora boriti za razvijanje kapitalizma na osnovi stvaranja hrvatskih poduzetnika, tj. hrvatskih kapitalista. Eugen Kvaternik, međutim, isto je tako znao da nema ni općeg ni posebnog znanja na osnovi kojega bi se mogao početi sustavno ostvarivati razvitak hrvatskih kapitalista i hrvatskih kapitalističkih poduzeća.

I premda po vokaciji pravnik, Kvaternik se osobno prihvatio veoma teškoga posla i napisao djelo ne samo ekonomskog, nego, moglo bi se reći, i političko-ekonomskog karaktera pod naslovom „Hrvatski glavničar“ tj. „Hrvatski kapitalist“. To je, moglo bi se reći, u našoj ekonomskoj povijesti jedinstveni slučaj da jedan autor bez ikakve (u redovitom školskom obrazovanju stečene) ekonomske naobrazbe napiše djelo takvoga karaktera.

To je svojevrsan fenomen bez presedana. Taj se fenomen logično može pokušati objasniti samo činjenicom da je Kvaternik tako snažno uočio problem nemilosrdnog izrabljivanja hrvatskoga bogatstva i hrvatskih ljudi da se odlučio i osobno angažirati u stvaranju znanstvenih osnova potrebnih za sagledanje mogućnosti izvlačenja iz krajnje zaostalosti. Kvaternik se u takvoj svojoj životnoj, političkoj i nadasve domoljubnoj orijentaciji javljao i kao „homo politicus“ i kao „homo economicus“ i kao „homo etikus“. Nažalost, tragom tragičnoga završetka poznate „Rakovičke bune“ doživio je sudbinu Zrinskih i Frankopana. Sve okolnosti još ni danas nisu poznate.⁴

U desetljećima poslije Eugena Kvaternika u Hrvatskoj se dogodilo nešto veoma značajno. To se posebno odnosi na vrijeme Josipa Juraja Strossmayera i na osnivanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Ekonomski razvitak Hrvatske međutim, stalno je zaostajao, osobito za svojim zapadnim okruženjem. Ta je situacija nastavljena i poslije sloma Austro-Ugarske Monarhije i nastanka Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, ili točnije nastanka Jugoslavije.

⁴ Kako smo već spomenuli veoma je zapaženu studiju o Eugenu Kvaterniku, posebno o djelu „Hrvatski glavničar“, napisao jedan od autora ovoga priloga Vladimir Veselica, a ta je studija objavljena u knjizi „Ekonomski ogledi i pogledi Eugena Kvaternika“, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Dom i svijet, Zagreb, Hrvatsko društvo ekonomista, Inženjerski biro d.d. Zagreb, 2005. Ta knjiga daje veoma dobar uvid u opće makropolitčko i makroekonomsko okruženje u kojem je živio i radio Eugen Kvaternik.

To je, razumije se, bilo vrijeme mnogo razvijenijega kapitalizma u odnosu na vrijeme nastanka „Hrvatskog glavničara“, ali su i razina razvitka kapitalizma i razina razvitka gospodarstva u Hrvatskoj bili i relativno i apsolutno veoma zaostali. Hrvatsko se gospodarstvo predominantno zasnivalo na zaostaloj poljoprivredi i na rudimentarnim počecima kapitalističkoga, teško bi bilo reći industrijskoga razvitka. Infrastruktura, osobito cestovna i željeznička (a na marginama i pomorska i riječna) naslijeđena iz austrijskih vremena u početku je relativno dobro funkcionirala, ali uz veoma spore pomake naprijed. U svakom slučaju hrvatsko se gospodarstvo u vrijeme prve, tj. Kraljevine Jugoslavije razvijalo veoma sporo i nezadovoljavajuće. Pojedina nešto razvijenija gospodarska središta - kakav je, npr. bio Zagreb i pored određenih industrijskih poduzeća ni izdaleka ne dopuštaju ocjenu da je Hrvatska već bila industrijalizirana.

Drugi svjetski rat i tu je relativno zaostalu i nezadovoljavajuću situaciju učinio još mnogo gorom. O tome će biti nešto više riječi u nastavku ovih izlaganja.

2. Neke činjenice iz naše novije ekonomske povijesti koje su utjecale na karakter političkoga ozračja

U prethodnom smo izlaganju posebnu pozornost posvetiti Eugenu Kvaterniku zato što je on bio jedan od prvih hrvatskih velikana koji je shvatio i svu važnost i svu težinu ekonomskoga razvitka. On je u jednoj veoma zaostaloj sredini shvatio da male i slabe svi izrabljuju i na sve moguće načine iskorištavaju. Mnogo godina poslije postala je popularna Titova krilatica „Male svi tuku“.

Kada se govori o nekim prijelomnim događajima u razvitku Hrvatske koji su se dogodili u Kraljevini Jugoslaviji, onda je posebno potrebno spomenuti tri. Prvi je ubojstvo Stjepana Radića u Saveznoj skupštini godine 1928., drugi je ubojstvo kralja Aleksandra u Francuskoj godine 1934., treći je osnivanje Hrvatske banovine godine 1939. Te događaje valja i u okviru ekonomskih konsideracija posebno spomenuti, jer su oni snažno utjecali na sve što se poslije događalo na ovim našim prostorima.

Osim ta tri događaja koji se odnose na vrijeme postojanja Kraljevine Jugoslavije, potrebno je spomenuti još tri događaja od povijesnog značaja koji su uslijedili u godini 1941., tj. u vrijeme raspada Kraljevine Jugoslavije. U tome kontekstu prvo valja spomenuti dva pokreta otpora protiv okupatora tj. protiv Nijemaca i Talijana i jedan pokret koji je od samoga početka imao sve karakteristike služenja okupatoru. Prvi je pokret narodnooslobodilačka borba i partizanski pokret na čelu s Komunističkom partijom Jugoslavije i s njezinim generalnim sekretarom Josipom Brozom Titom.

Drugi je pokret četnička organizacija na čelu s generalom Dražom Mihajlovićem, a treći je pokret ustaški pokret na čelu s Antom Pavelićem. Četnički je pokret samo na samome početku rata imao neke karakteristike otpora okupatoru. Čak i je to bio samo fingirani otpor, a stvarna je cjelokupna četnička aktivnost bila u neposrednoj službi okupatoru, kako Nijemaca, tako i Talijana. Ustaški je pokret u cjelini bio identificiran s nacističkom Njemačkom i fašističkom Italijom.

Dosljedna borba partizanskoga pokreta na čelu s Titom dovela je uz jedinstvenu podršku svih saveznika do stvaranja nove Jugoslavije na federalnim osnovama, što je još davno bila neostvorena želja ne samo Stjepana Radića, nego i drugih hrvatskih velikana.

Sve se to u kontekstu razmatranja naše novije ekonomske povijesti mora imati u vidu, jer su ti pokreti ostavili snažne, pozitivne i negativne utjecaje na sve naraštaje koji su poslije njih uslijedili. Ti su utjecaji čak i danas, nakon gotovo dva desetljeća postojanja samostalne Republike Hrvatske, veoma živi. Zato im se mora i u okviru razmatranja naše novije ekonomske povijesti posvećivati određena pozornost.

To je potrebno osobito zbog mlađih naraštaja, koji nerijetko svoje stavove formiraju iz dojmova i interpretacija svojih roditelja. A ti su dojmovi obično rezultat stihijskog stjecaja okolnosti koje su zadesile njihove roditelje, a pritom su ljudske sudbine u okviru spomenutih stjecaja okolnosti bile očito veoma različite. Određene su razlike, koje djeluju i na karakter političkih orijentacija, normalne.

Ipak je važno da se društvena svijest razvija i da se zasniva na, koliko je god to moguće više, spoznaji istine. Svjesni smo toga da je to lako reći i željeti, ali da je u praksi stvarnoga življenja veoma teško ostvariti. Zato samo trajni napori u tome smjeru mogu dati određene poželjne pomake i odgovarajuće rezultate.

U kontekstu ovih naših razmatranja našu posebnu pozornost moraju plijeniti događanja iz godine 1945. U proljeće te godine (u mjesecu svibnju) završen je Drugi svjetski rat. Uslijedila je nova geopolitika svijeta. U Jugoslaviji, su zahvaljujući organiziranoj narodnooslobodilačkoj borbi, s aktivne političke scene sišla oba naprijed spomenuta pokreta (četnički i ustaški) i došlo je do osnivanja nove Jugoslavije na federalnim osnovama.

No, da te federalne osnove dobiju one okvire i sadržaje o kojima su sanjali spomenuti hrvatski velikani moralo je proći još gotovo tri desetljeća. Te su se povijesne želje ostvarile tek Ustavom SFRJ iz godine 1974. I premda je taj Ustav odigrao veoma veliku ulogu i u razvitku i u završnici bivše zajedničke države, ni ekonomske niti pravne znanosti nisu mu posvećivale odgovarajuću pozornost. Zato ćemo u razmatranju nastanka i razvitka samoupravnog socijalizma upravo toj problematici posvetiti onu pozornost koja joj sa svih stajališta gledano i pripada. Kraj Titove Jugoslavije uslijedio je zbog eksplozije balkanskoga nacionalizma praćenoga krvavim nametnutim ratom.

No, bez Ustava iz godine 1974. eksplozija balkanskoga nacionalizma imala bi još teže posljedice. O svemu tome, kao i o širim aspektima razvitka, nešto će više biti rečeno u odjeljku koji slijedi.

3. Političko i ekonomsko ozračje u vrijeme pojave samoupravnoga socijalizma

Samoupravni je socijalizam privlačio veliku pozornost svjetske ekonomske i političke javnosti, ali se o svjetskim okolnostima nastanka i razvitka samoupravnog socijalizma pisalo veoma malo i u svakom slučaju nedovoljno. Zato ćemo u nastavku ovih izlaganja posvetiti nešto više pozornosti nekim povijesnim činjenicama važnima za shvaćanje situacije u kojoj su nastale Titova Jugoslavija i Federalna Republika Hrvatska.

Neke činjenice političkog ozračja

Nakon završetka Drugog svjetskog rata geopolitička se slika svijeta bitno izmijenila. SSSR-u kao prvoj zemlji realnog socijalizma pridružile su se Poljska, Rumunjska, Bugarska, Češko-Slovačka, Mađarska, Istočna Njemačka i na jedan veoma specifičan način Jugoslavija. Određene se specifičnosti odnose i na Albaniju i na NR Kinu. Kao što je općepoznato realni je socijalizam od samoga početka prekinuo sa dvjema središnjim institucije naše civilizacije (a to su tržište i demokracija) i zbog toga je već od prvoga dana ušao u krizu. Glavni idejno-politički odnosi te krize izražavani su doktrinom antitržišnog dogmatizma. I upravo je ta činjenica imala odlučnu ulogu u svim prijelomnim i reformskim događanjima u svih sedam desetljeća postojanja, djelovanja i opstanka realnog socijalizma od Oktobarske revolucije godine 1917., pa sve do godine 1990. Iznimka je bila samo Jugoslavija koja je nastala na osnovi velike borbe i pobjede svih snaga uključenih u antifašističku narodnooslobodilačku borbu.⁵

Najveći dio spomenutih snaga koje su stvorile novu jugoslavensku državu odnosio se na stanovnike bivše države, t.j. Kraljevine Jugoslavije, a novoj su Jugoslaviji priključeni i Istra s Kvarnerskim otocima (Cresom i Lošinjem), i područje Zadra i otoka Lastova. Uz Istrane Hrvate u borbi za novu Jugoslaviju sudjelovao je i veliki broj istarskih Talijana.

⁵ Josip Deželjin: „Etiologija antifašizma“, Adamić, Rijeka, 2006.

U vrijeme završetka Drugog svjetskoga rata i nastanka Titove Jugoslavije pod nazivom Federativna Narodna Republika Jugoslavija, ta je nova država imala (ali razumije se na višoj razini) neke slične karakteristike kao i ona država koja je nastala nakon Prvog svjetskoga rata kao Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Posebne su se sličnosti ogledale u činjenici da je ona stalno pripadala najnerazvijenijim dijelovima Europe.

Neki su njezini dijelovi (Kosovo i Metohija) tu karakteristiku - najnerazvijenijega dijela Europe, zadržali sve do danas. Sve ovo navodimo osobito zbog toga što je i ekonomska i politička povijest ovih naših prostora u prošleme stoljeću bila tako burna da se naši ljudi, posebno mlađi naraštaji, u svemu tome nerijetko dosta teško snalaze.

Od sredine prošloga stoljeća, pa sve do danas događale su se burne i dinamične promjene, i to kako one političke i geopolitičke, tako i one političko-ekonomske i razvojne. Zato smo, pored ostaloga i zbog didaktičkih razloga započeli sa „Hrvatskim glavničarom“ iako nam je, već zbog ograničenoga prostora i karaktera ovoga priloga, bila namjera, veću pozornost posvećivati kontinuitetu ekonomskih događanja od Eugena Kvaternika do danas. Našu će pozornost zato više plijeniti sve ono što je vezano uz našu noviju ekonomsku povijest, posebno onu koja se odnosi na drugu polovinu prošloga stoljeća, pa sve do početka ovoga novoga tisućljeća i prvog desetljeća novoga stoljeća.

No, kolikogod takvo vremensko ograničenje može u sebi sadržati i veoma skromne ambicije autora u pisanju ovoga priloga (što i ne osporavamo), u konkretnim se razradama relevantnih ekonomskih i političkih događanja javljaju i brojna pitanja i problemi o kojima se u nas nije mnogo pisalo. Tu, razumije se, ne mislimo na pojedine općepoznate (bilo ekonomske bilo političke) pojave, nego na njihovu međusobnu povezanost i uvjetovanost.

Kada smo prijašnjih godina, u bilo kojem kontekstu pisali o prvoj, tj. Kraljevini Jugoslaviji, obično nismo u prvi plan isticali uobičajenu izreku da je Versajska Jugoslavija bila umjetna tvorevina. To nismo činili već i zbog toga što je u smislu povijesnih želja i htijenja postanak te Jugoslavije bio više povezan s Hrvatima i Slovencima (Ilirci: Stanko Vraz, Ljudevit Gaj, pa Josip Juraj Strossmayer, Stjepan Radić i drugi) nego sa Srbima. Ne umanjujući ulogu Srbije u nastanku Jugoslavije, valja se ipak prisjetiti da je izreka o Srbiji kao Pijemontu Južnih Slavena nastala tek mnogo poslije.

Već iz svega što smo spomenuli nije teško razabrati da je nova Titova Jugoslavija nastala u veoma teškom, ili kako se uobičajenim žargonom kaže „veoma složenom“ političkom i ekonomskom ozračju.

Kompleksnost političkog ozračja imala je duboke korijene u činjenici da je ta nova država nastala u borbi triju suprotstavljenih pokreta. Prvi je pokret antifašistički, narodnooslobodilački i partizanski na čelu s Titom. Drugi je pokret

ustaški (fašistički) na čelu s Antom Pavelićem. Treći je pokret četnički (i velikosrpski) na čelu s Dražom Mihajlovićem. Pobjeda antifašističke koalicije, kojoj je pripadao i narodnooslobodilački pokret na čelu s Titom, označila je silazak s aktivne političke scene i četnika i ustaša. Jačanje federativnoga uređenja kojem je državno vodstvo poklanjalo najveću moguću pozornost veoma je pozitivno djelovalo na ublažavanje političkih tenzija iz vremena rata. Isticanje parole „bratstva i jedinstva“ imalo je nesumnjivo pozitivne učinke, osobito u odgoju mlađega naraštaja, ali je inercija političkog ozračja koje je nastalo u razdoblju ratnoga sukoba triju spomenutih pokreta nepotrebno opterećivala, manje ili više, Titovu Jugoslaviju. Nije pretjerano reći da određene inercije toga ozračja traju još i danas.

Neke činjenice o ekonomskom ozračju

Jugoslavija je pripadala zemljama s veoma visokim stupnjem različitih proturiječja. I premda je u cjelini pripadala najnerazvijenijim europskim državama, razlike pojedinih dijelova bile su veoma velike. Te su se razlike manifestirale, razumije se, i kod šest novoformiranih republika i dvije autonomne pokrajine koje su nastale na osnovi novoga AVNOJ-evskoga Ustava i federativnog uređenja. Slovenija i Hrvatska kao rezultat svoje austro-ugarske tradicije bile su najrazvijenije. To se odnosilo i na autonomnu pokrajinu Vojvodinu. Turska tradicija utjecala je na zaostajanje onih manje razvijenih. Bosna i Hercegovina i Makedonija, a osobito Kosovo i Metohija bili su i ostali najnerazvijeniji dijelovi Jugoslavije i Europe. Srbija se kretala nešto iznad, a Crna Gora ispod prosjeka. Te velike razlike u ekonomskoj razvijenosti pratile su i razlike u naciji, vjeri, jeziku, tradiciji i običajima, tako da se može (i premda sasvim dobronamjerno) govoriti i o nekim kulturološkim i civilizacijskim razlikama.

U okviru razmatranja nekih činjenica o ekonomskom i političkom ozračju posebno je važno spomenuti osnovnu idejno-političku odrednicu koja je nastala u prvoj zemlji realnog socijalizma - u SSSR-u i koja je imala veliku, moglo bi se reći odlučnu, ulogu sve do početka tranzicije. Ta se osnovna idejno-politička odrednica odnosi na antitržišni dogmatizam.⁶

Taj je dogmatizam onemogućivao i sprečavao bilo kakve veće reformske zahvate u socijalističkim zemljama, osobito u SSSR. Iznimka je bila samo Jugoslavija.

⁶ Podrobnije razrade o toj temi dane su u radu Dragomira Vojnića „Tržište, prokletstvo ili spasenje“ Ekonomski pregled br. 9-10, Zagreb 2004.

4. Veliki prasak „Rezolucija Informbiroa“ – ključni prijelomni trenutak

Veoma slabo razvijeno gospodarstvo Kraljevine Jugoslavije i Banovine Hrvatske dočekalo je svršetak Drugog svjetskoga rata još mnogo nerazvijenije. To je bila normalna posljedica teških ratnih razaranja i velikih materijalnih i ljudskih gubitaka u borbi za novu i, po široko rasprostranjenim očekivanjima, pravedniju i bolju državu. Takva su očekivanja urodila i određenim entuzijazmom ne maloga dijela naroda, a to je utjecalo na brži oporavak, barem od onih najvećih ratnih razaranja. U veoma skromnim uvjetima življenja zadržane su osnovne funkcije tržišta. Poljoprivredni je sektor i dalje ostao u rukama seljaka. Valja reći da prava centralističko-planska privreda u realsocijalističkom smislu na ovim našim prostorima nikada nije postojala, ali je ipak potrebno spomenuti neke devijantne pojave, (kao što je npr. kolektivizacija) koje su se pojavile poslije Rezolucije Informbiroa, a to je, srećom, relativno kratko trajalo.

Obnova zemlje, barem u onom rudimentarnom smislu, odvijala se relativno brzo. Tako je prvi petogodišnji plan (1947.-1951.) bio relativno brzo pripremljen i počeo se ostvarivati moglo bi se reći više na tržišno-planskim, nego na centralističko-planskim osnovama. Reakcije snaga antitržišnog dogmatizma bile su žestoke. Te žestoke reakcije uslijedile su godine 1948. u „Rezoluciji Informbiroa“ koju su osobno potpisali Staljin i Molotov. Ta Rezolucija proglašava vodstvo Jugoslavije na čelu s Titom najvećim izdajnicima socijalizma i poziva na njihovo obaranje.

Nastupila je opća ekonomska blokada koju su provodile sve socijalističke zemlje. Došlo je, ne samo do velikih razvojnih poteškoća, nego uopće do problema preživljavanja. Određena pomoć zapadnoga svijeta najviše se odnosila na hranu i omogućila je kakvo-takvo preživljavanje. Najveći problem su bila devizna sredstva plaćanja. Čak su i bolnice ostale bez lijekova, osobito bez penicilina. Svemu je tome pridonijela i katastrofalna suša godine 1952. Petogodišnji plan 1947.-1951. u takvoj je situaciji potpuno napušten. Tako je nešto ozbiljniji i nešto bolje organizirani razvitak započeo tek na početku pedesetih godina 20. stoljeća. A to je vrijeme početka radničkog samoupravljanja. U to je vrijeme počela nešto bolje funkcionirati i statistička služba, pa je pravi, kvantitativni statistički razvitak moguće pratiti tek od toga vremena.

U kontekstu ovih razmatranja, međutim, važno je shvatiti da Rezolucija Informbiroa predstavlja ključni i najveći prijelomni događaj koji se dogodio, ne samo na ovim našim prostorima, nego i u Europi općenito, pa i šire. Amerika (SAD) bila je prva koja je shvatila veliko povijesno i prijelomno značenje toga događaja. Poslije Rezolucije Informbiroa uslijedile su takve promjene poslije kojih se može reći da više ništa nije bilo kao prije.

Na najširem političkom međunarodnom planu Rezolucija Informbiroa predstavljala je u najbukvalnijem smislu početak kraja boljševičke opcije. I tako se i

dogodilo. Uslijedila je pojava uspješnog funkcioniranja modela samoupravnoga socijalizma, a to je na međunarodnome planu privuklo veliku pozornost i znanosti i politike. Pojavio se jedan nov snažan politički pokret pod nazivom „Pokret nesvrstanih“ koji je mnogo pridonio da se sve napetosti u ozračju „Hladnoga rata“ ne pretvore u „Vrući rat“.⁷ Ideja o miroljubivoj koegzistenciji koju je promoviralo vodstvo nesvrstanih, posebno su to Tito, Nehru i Naser, dobila je opće pravo građanstva. Komparativne studije s posebnim osvrtom na model samoupravnoga socijalizma plijenile su pozornost najpoznatijih svjetskih sveučilišta i znanstvenih instituta. Počeli su se osnivati posebni znanstveni centri za proučavanje svih mogućnosti aspekata i posljedica (ekonomskih i političkih) razvitka modela samoupravnog socijalizma⁸. Najpoznatije svjetske fundacije, osobito Rockefellerove i Fordova, pozivale su hrvatske znanstvenike i profesore da na najprestižnijim sveučilištima govore o različitim aspektima razvitka i utjecaja samoupravnog socijalizma. To se posebno odnosi na Državno sveučilište Floride, Tallahassee i na Državno sveučilište Kalifornije, Berkeley. U tome kontekstu valja spomenuti i London School of Economics.

Sve je to bilo i prilično razumljivo zbog činjenice da je pojava samoupravnoga socijalizma zapravo predstavljala početak kraja boljševičke opcije. No, usprkos tako velikom značaju i povijesno-prijelomnoj važnosti, Rezolucija Informbiroa jedva je poznata, i to ne samo u krugovima đaka i studenata, nego i u sredinama dobro obrazovanih intelektualaca. Razumije se da se ovo odnosi posebno na one iz mlađeg naraštaja. Da bude još gore nerijetko se, osobito u nekim filmovima Rezolucija Informbiroa prikazuje kao neki interni sukob jugoslavenskih komunista, a ne kao izraz velikoga sukoba dviju totalno suprotstavljenih ideologija. Krleža je jednom prilikom rekao dvaju svijetova - „Staljinista“ i „Antistaljinista“. Pritome je potrebno veoma oštro i decidirano reći da je „Goli otok“ koji je nastao zbog toga sukoba bio veliko zlo (pa i sramota) za svaku osudu. Neki brojčani podaci o velikome broju onih, posebno iz redova vojske i policije, koji su se izjasnili za Informbiro mogu se dobiti iz knjige grupe autora: „Titovo doba“, Hrvatska prije, za vrijeme i poslije,⁹ ali čak ni brojke koje ukazuju na opasnosti destabilizacije

⁷ Podrobnije o ovoj problematici u knjizi Vladimira Veselice: „Globalizacija i nova ekonomija“ (IX. dio) Kairska konferencija A.G. Matoš, Samobor, Ekonomski fakultet Zagreb, A.G. Matoš, Samobor, Ekonomski fakultet, Zagreb, Hrvatsko društvo ekonomista, Zagreb, Inženjerski biro, Zagreb, Zavod za poslovna istraživanja, Zagreb str. 597-617.

⁸ Jedan od najpoznatijih centara je djelovao više desetljeća, sve do tranzicije pod naslovom „Jugoslavensko-američki centar za istraživanje i razmjenu“ Državnog sveučilišta Floride. Idejni začetnik tog Centra bio je Jimmy Carter koji je najprije bio guverner države Georgia, a poslije Predsjednik SAD. Podrobnije informacije o djelovanju ovog Centra se mogu dobiti iz rada Dragomira Vojnića: „Transformacija Centra za jugoslavensko-američke studije istraživanja i razmjenu Državnog sveučilišta Floride“, Ekonomski pregled br. 1-2, Zagreb 1992.

⁹ Tomislav Badovinac (ed. et al.): „Titovo doba, Hrvatska prije, za vrijeme i poslije“, Savez društava „Josip Broz Tito“ Hrvatske, Zagreb 2008.

čitavoga sustava (nije se otvoreno govorilo o opasnostima od građanskoga rata) ne mogu opravdati poniženje velikoga broja onih ljudi koji su prošli „Goli otok“.

No, osnovna je intencija ovih naših bilježaka upozoriti sve one koji bi o tome morali nešto znati da „Veliki prasak“, ili točnije „Rezolucija Informbiroa“ predstavlja povijesni prijelomni događaj koji je u konačnici otvorio put rušenju boljševičke opcije.¹⁰

Sve to ne pišemo samo namjerom davanja nekih općih informacija, nego zato što se bez poznavanja ovih činjenica ne može razumjeti ni ekonomski razvitak, niti se može shvatiti naša ekonomska povijest u drugoj polovini prošloga stoljeća. Nešto šire konsideracije o pitanjima reforme i tranzicije dane su u dvije knjige koje su autori objavili u devedesetim godinama 20. stoljeća.¹¹

5. Iz nerazvijenog kapitalizma u samoupravni socijalizam

U nečemu se čini kao da se povijest ponavlja, ali razumije se u drugim uvjetima i na višoj razini. Oko sredine devetnaestoga stoljeća napisao je Eugen Kvaternik (i iako po vokaciji pravnik, a ne ekonomist) djelo političko-ekonomskog karaktera pod nazivom „Hrvatski glavničar“. Namjera mu je bila pospješiti razvitak hrvatskoga kapitalizma u okruženju koje je u tome već bilo daleko odmaklo. To je bilo vrijeme u kojem je široke znanstvene odjeke već imao „Komunistički manifest“ i kada je „Bauk komunizma kružio Europom“.

Stoljeće poslije tj. oko sredine dvadesetoga stoljeća, ekonomisti znanstvenici pišu jednu do tada sasvim nepoznatu ekonomsku znanost. To je politička ekonomija samoupravnoga socijalizma.¹² Već na samom početku valjalo je savladati i opisati značenje nekih sasvim novih-političko ekonomskih kategorija. Bilo je potrebno definirati kategoriju društvenoga vlasništva, dakako i kategoriju dohotka i dohodovnih odnosa, funkciju samoupravnoga poduzeća, ravnotežni dohodak kao

¹⁰ Prilog koji je godine 1989. Dragomir Vojnić napisao o toj temi pod naslovom „Opća kriza socijalizma, kraj boljševičke opcije i razvoj modela tržišne demokracije“, privukao je veliku pozornost ne samo zapadnoga svijeta (posebno SAD), nego i Rusa i Kineza koji su preveli cijelu knjigu u kojoj je i ovaj prilog bio sadržan. Prilog je objavljen u časopisu *Ekonomski pregled* br. 2-3/1990.

¹¹ Dragomir Vojnić: „Ekonomija i politika tranzicije“, Ekonomski institut, Zagreb, 1993. Vladimir Veselica i Dragomir Vojnić: *Misli i pogledi o razvoju Hrvatske, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Hrvatsko društvo ekonomista*, Zagreb 1999.

¹² Idejno-teorijske osnove za početak velike društvene ekonomske reforme iz godine 1965. dane su u dvije studije (1) Rikard Lang (ed.et al.): „O nekim problemima privrednog sistema“ (bijela knjiga), *Ekonomski pregled* br. 3-5, Zagreb 1963. (2) Branko Horvat (ed.et al.): „Uzroci i karakteristike privrednih kretanja u 1961. i 1962. godine“ (žuta knjiga) Savezni zavod za društveno planiranje, Beograd 1962. Na osnovi tih studija u veljači godine 1963. održano je u Ekonomskom institutu, Zagreb veliko savjetovanje koje je podržalo osnovne teze i stavove iz spomenutih studija.

specifičan izraz povijesnog djelovanja zakona vrijednosti, kategorije bruto, neto i novih investicija i demografskih investicija i njihovu međuovisnost sa privrednim rastom i još mnogo toga. Pojavile su se i mnoge dileme koje su se u hodu morale savladavati, a koje su se odnosile na monopol radnoga mjesta, na titulara vlasništva, na striktnu podjelu funkcija upravljanja i rukovođenja i na sve drugo s time povezano.

U tome je kontekstu došlo i do određene koncepcijske podjele ekonomista teoretičara samoupravljanja na „profitaše“, koji su nešto veći značaj davali tržišnoj prinudi, i „dohodaše“ koji su, uz slobodno djelovanje tržišta, proklamirali nešto veću ulogu (dogovorenoga) indikativnoga planiranja na osnovi povezivanja tzv. reprodukcijских kompleksa.¹³ U suvremenom bi smislu to značilo takvo djelovanje na organizaciju tržišta u kojem bi se ciljano povezivali turizam i poljoprivreda. Sjetimo se samo činjenice da je naš devizni turistički prihod više nego kratk uvoznim sadržajem onih poljoprivrednih proizvoda koji se neprekidno masovno uvoze mnogo godina. No, u kontekstu razlika između „dohodaša“ i „profitaša“ potrebno je ponovno naglasiti da su prvi bili za tzv. „dogovornu“ ekonomiju, a drugi za tržišnu ekonomiju, a to znači za naglašenu ulogu tržišta, tržišne prinude i tržišne konkurencije. Osnovni je politički ekonomski izraz „profitaša“ ravnotežni dohodak. Da ne ostane samo na usporedbi političke ekonomije Eugena Kvaternika i naših ekonomista iz vremena samoupravljanja, valja spomenuti i jednu novu činjenicu koja se javlja u svjetlu sve većega značenja globalizacijskih trendova, integracijskih procesa i razvitka nove ekonomije pod utjecajem četvrte tehnološke informatičke revolucije. Ta je nova činjenica mogućnost da već do sredine ovoga stoljeća na osnovi dosad neviđene proizvodne snage rada započne proces koji su vodeći svjetski ekonomista predviđali još u vrijeme Eugena Kvaternika, a to je početak procesa oslobođenja rada. Kakvu će ulogu tržište u tome procesu imati to, razumije se, zasad još nitko ne zna.

No, političko je ekonomsko iskustvo iz doduše veoma kratkoga razvitka samoupravnoga socijalizma isuviše kratko, a da bi naprijed spomenute kategorije i odnosi u svemu tome (u tome prijelaznome razdoblju) mogle pomoći i biti od neke teorijske i praktične koristi. U ovome je trenutku sve ovo zanimljivo, kao dio naše novije ekonomske povijesti na koju ne smije pasti sjena zaborava, ali ne samo to, nego i više od toga. Sve navedeno ima i ne samo teorijski, nego i praktički značaj, jer ne smijemo zaboraviti povijesnu činjenicu da su veoma veliki dio našega tj. hrvatskoga nacionalnoga bogatstva (posebno u izrazu fiksnog kapitala) i najveći dio postojeće razine razvitka ostvareni u vrijeme samoupravnoga

¹³ Podrobnije u knjizi Dragomira Vojnića: Ekonomska stabilizacija i ekonomska kriza, Globus, Zagreb, Ekonomski institut, Zagreb 1986.

socijalizma.¹⁴ U to je vrijeme Hrvatska (u sklopu bivše zajedničke države) ušla u red deset novoindustrijaliziranih zemalja svijeta. U to se vrijeme razvila masovna i snažna srednja klasa karakteristična za opće povećanje društvenoga blagostanja u građanskome društvu.¹⁵

Kao što je poznato, tu smo razinu dostigli i nešto prestigli tek prije nekoliko godina (2004.-2005.). Taj se buran, bujan i relativno brz razvitak međutim, ostvarivao u veoma turbulentnim vremenima praćenima brojnim proturječjima od kojih neka nisu još ni do danas prevladana.

6. Četiri desetljeća najbržega razvitka 1950.-1990.

Nerijetko, čak i ekonomisti koji se bave problematikom gospodarskoga razvitka zaboravljaju na jednu činjenicu koja je važan dio naše novije ekonomske povijesti. A ta je gotovo zaboravljena činjenica to da je najveći dio razvitka bivše zajedničke države Jugoslavije i Republike Hrvatske ostvarivan samo u četiri desetljeća prošloga stoljeća. To četrdesetgodišnje razdoblje odnosi se na razdoblje od godine 1950. do 1990. Kada bi se veoma striktno držali onih sasvim sigurnih i raspoloživih statističkih podataka to bi razdoblje najbržeg gospodarskoga razvitka u prošleme stoljeću bilo čak i nešto kraće. Zato ćemo naše razmatranje zasnovati na statističkim serijama o stopama bruto investicija i demografskih investicija, i o stopama povećanja društvenog proizvoda i na kapitalnim koeficijentima za razdoblje od 1953. do 1989. Budući da se promatrano razdoblje odnosi na vrijeme kada je Republika Hrvatska bila dio bivše Jugoslavije, ocijenili smo da je analitički najbolje odgovarajuće podatke razmatrati u usporedbi sa drugim republikama i autonomnim pokrajinama.

¹⁴ U ovome kontekstu valja spomenuti i veliku pozornost koju je privukla knjiga Branka Horvata: „Politička ekonomija socijalizma“ koja je bila nominirana za Nobelovu nagradu. Osnovna je poruka te knjige da samo samoupravni socijalizam zavređuje taj naslov. Ta je knjiga objavljena pod originalnim naslovom „The Political Economy of Socialism: A Marxist Social Theory“ Armank, M.Y. M.E, Sharpe, 1982. Godine 1984. ta je knjiga u SAD proglašena knjigom godine.

¹⁵ Podrobnije o ovim pitanjima u radu autora: „Quo Vadis Croatia. Petnaest godina tranzicije - gdje je Hrvatska“ i u knjizi: Vladimir Veselica (ed.et al.) „Ekonomska politika Hrvatske u 2006.“, Inženjerski biro, Opatija, 2005.

Tablica 1.

STOPE BRUTO INVESTICIJA U FIKSNI KAPITAL DRUŠTVENOG SEKTORA
 PRIVREDE, KAPITALNI KOEFICIJENT I STOPE POVEĆANJA DRUŠTVENOG
 PROIZVODA, PO RAZDOBLJIMA 1953.-1989.

Bivše Republike										
Razdoblje	Bivša Jugo- slavija	Bosna i Herce- govina	Crna Gora	Hrvatska	Make- donija	Slo- venija	Srbija			
							Svega	Uža Srbija	Ko- sovo	Voj- vodina
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Stope brutoinvesticija (s)										
1953-1960.	19.3	22.2	52.7	16.7	26.0	16.9	18.9	20.5	18.4	15.0
1961-1970.	20.4	20.8	36.5	18.8	32.9	16.4	20.9	20.7	39.4	17.9
1971-1980.	22.7	28.3	39.6	21.0	26.6	21.4	21.5	19.9	42.0	21.5
1981-1989.	16.3	18.8	21.9	15.7	13.0	14.9	16.4	16.4	25.3	14.6
1953-1989.	19.5	22.6	32.6	18.2	22.1	17.5	19.2	18.7	32.9	17.6
Kapitalni koeficijenti (k)										
1953-1960.	2.2	3.0	8.9	1.9	3.2	1.9	2.0	2.3	2.3	1.2
1961-1970.	3.2	3.9	4.4	3.0	4.2	2.4	3.4	3.4	5.6	3.1
1971-1980.	4.0	5.1	6.4	3.9	4.6	3.5	3.7	3.4	7.6	3.7
1981-1989.	32.3	15.3	1408.5	297.3	13.9	126.7	26.6	25.7	23.8	30.8
1953-1989.	3.7	4.7	6.3	3.6	3.9	3.2	3.5	3.5	6.2	3.0
Stope rasta društvenog proizvoda (r)										
1953-1960.	8.9	7.4	5.9	9.0	8.1	9.1	9.7	8.9	7.9	12.1
1961-1970.	6.3	5.4	8.4	6.3	7.9	6.9	6.1	6.1	7.0	5.8
1971-1980.	5.7	5.5	6.1	5.4	5.8	6.1	5.9	5.9	5.5	5.8
1981-1989.	0.5	1.2	0.0	0.1	0.9	0.1	0.6	0.6	1.1	0.5
1953-1989.	5.3	4.8	5.2	5.1	5.6	5.5	5.4	5.3	5.3	5.8

Napomene: Stopa bruto investicija (1) izražava odnos sudjelovanja bruto investicija u društvenom proizvodu. Kapitalni koeficijent (k) izražava broj jedinica bruto investicija koji je u određenome razdoblju valjalo investirati da bi se društveni proizvod povećao za jednu jedinicu. Stopa rasta društvenog proizvoda (r) izražava odnos među stopom investicija (s) i kapitalnim koeficijentom (k). Izvor: Statistički godišnjak, Beograd, 1991. SZS.

Ekonomski institut – Zagreb, Centar za ekonomsku informatiku i statistiku.

Razmatrajući usporedne podatke iz tablice 1. već na prvi pogled možemo uočiti dva podatka. Prvi je činjenica da su stope rasta društvenog proizvoda za cijelo promatrano razdoblje bile po svim republikama prilično (relativno) ujednačene. Drugi je činjenica da se razdoblje najvećega doprinosa ukupnom go-

spodarskom razvitku u prošleme stoljeću ne odnosi na četiri, nego samo na manje od tri desetljeća, tj. na razdoblje 1953.-1980, a to zato što je u osamdesetima situacija bila gotovo stagnantna. To znači da smo razinu materijalnoga razvitka (jer se ovdje ne radi o BDP, nego DP) koji smo imali na kraju sedamdesetih i na početku osamdesetih godina 20. stoljeća dostigli tek oko sredine prvoga desetljeća novog stoljeća.

Kada se radi o usporednom sagledanju razvojnih rezultata u izrazu po stanovniku društvenog proizvoda, onda valja imati u vidu i usporedne podatke o stopama demografskih investicija (tablica 2.).

Tablica 2.

STOPE DEMOGRAFSKIH I EKONOMSKIH BRUTO INVESTICIJA U
FIKSNI KAPITAL DRUŠTVENOG SEKTORA PRIVREDE, 1953.-1989.

Razdoblje		Bivše Republike									
		Bivša Jugo- slavija	Bosna i Herce- govina	Crna Gora	Hrvat- ska	Make- donija	Slo- venija	Srbija			
								Svega	Uža Srbija	Ko- sovo	Voj- vodina
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Na bruto osnovici	K	3.7	4.7	6.3	3.6	3.9	3.2	3.5	3.5	6.2	3.0
	P	1.0	1.3	1.2	0.5	1.4	0.7	1.0	0.8	2.5	0.5
	S	19.5	22.6	32.6	18.2	22.1	17.5	19.2	18.7	32.9	17.6
	Sd	3.7	6.2	7.5	1.8	5.5	2.4	3.5	2.8	15.6	1.5
	Se	15.9	16.4	25.1	16.4	16.7	15.2	15.7	15.9	17.3	16.0
S=100	Sd	18.2	29.5	24.2	9.9	29.6	16.1	22.2	14.9	47.5	9.0
	Se	81.8	70.5	75.8	90.1	70.4	83.9	77.8	85.1	52.5	91.0

Izvor: Statistički godišnjak, Beograd, 1991. SZS.

Ekonomski institut – Zagreb, Centar za ekonomsku informatiku i statistiku.

K = kapitalni koeficijent

P = stopa prirasta stanovništva

S = stopa investicija

Sd = stopa demografskih investicija koja se dobiva umnoškom kapitalnoga koeficijenta i stope prirasta stanovništva

Se = stopa ekonomskih investicija koja se dobiva umanjivanjem stope investicija za stopu demografskih investicija.

Distribucija stopa demografskih investicija odigrala je veoma veliku ulogu u regionalnom razvitku bivše države (tablica 2.). To je i sasvim razumljivo zato što su veličine koje određuju demografske investicije (stope povećanja broja stanovništva i kapitalni koeficijenti) u obrnutoj proporciji s razinom ekonomske

razvijenosti.¹⁶ Ekonomski institut Zagreb dao je veliki doprinos istraživanjima teorije i prakse demografskih investicija. Rezultatima tih istraživanja u svojoj su se razvojnoj politici najviše koristili Kinezi. Oni su svoj studijski boravak u Institutu najbolje iskoristili tako da su u prvi plan ukupnoga planiranja stavili planiranje obitelji. Velike razlike u razini razvitka jugoslavenskih republika i pokrajina nisu dopuštale uključivanje u planiranje obitelji onih kriterija koji bi bili korisni za sve republike i pokrajine.

To se, razumije se, moralo manifestirati i u rezultatima razvitka. Podaci o kretanju društvenog proizvoda po stanovniku (tablica 3.) već na prvi pogled pokazuju veliki utjecaj demografskih investicija na kretanje društvenog proizvoda po stanovniku. To se posebno zapaža na primjerima manje razvijenih republika. Indeksi po stanovniku društvenog proizvoda 1953.-1989. (tablica 4) to veoma dobro ilustriraju. Kosovo je u svemu tome predstavljalo poseban problem, jer su se odnosi među stopom demografskih i stopom ekonomskih investicija gotovo izjednačavale.

Situacija kod Hrvatske i Slovenije bila je dijametralno suprotna. Nažalost to nije bio samo rezultat veće ekonomske učinkovitosti investicija i nižih kapitalnih koeficijenata (što je svakako dobro), nego i veoma niske stope povećanja broja stanovništva od svega 0,5% (što je manje dobro). Danas je to jedan od najvećih problema i društvenoga i gospodarskoga razvitka Republike Hrvatske. Također se već na prvi pogled može zapaziti da su indeksi povećanja u godini 1980. bili (s marginalnom razlikom u Vojvodini) viši od onih u godini 1989.

¹⁶ Podrobnije informacije o ovoj temi mogu se dobiti iz knjige jednoga od autora ovoga priloga - Dragomira Vojnića: „Investicije i ekonomski razvoj“, Ekonomski institut, Zagreb, 1970.

Tablica 3.

DRUŠTVENI PROIZVOD PO STANOVNIKU

Godina	cijene 1972., u dinarima									
	Jugoslavija	Bosna i Hercegovina	Crna Gora	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	Srbija			
							Svega	Srbija bez pokrajina	Kosovo	Vojvodina
1952.	3356	3205	2940	4074	2397	6102	3105	3422	1561	3005
1953.	4061	3473	3033	4691	2756	6549	3715	3928	1873	4042
1954.	4132	3436	3068	5010	2729	7286	3580	3780	1794	3916
1955.	4628	3852	3572	5666	3265	8094	3975	4204	1969	4333
1956.	4354	3286	3243	5388	3203	7912	3753	3927	1858	4213
1957.	5195	3855	3615	6354	3504	8791	4767	4990	2147	5460
1958.	5246	3885	3525	6476	3777	9718	4578	4742	2063	5389
1959.	6034	4537	3743	7013	3870	10202	5799	6077	2351	6815
1960.	6433	4886	4225	7675	4108	11614	5906	6201	2404	6934
1961.	6728	4978	4972	8189	4163	12581	6050	6494	2340	6836
1962.	6885	4882	4846	8358	4202	13025	6305	6714	2328	7356
1963.	7636	5407	5475	9200	4884	14400	7008	7448	2562	8267
1964.	8428	5911	6352	10018	6249	15635	7722	8099	3048	9313
1965.	8502	6088	6473	10265	5662	15602	7816	8171	3102	9537
1966.	9079	6506	6725	10964	6099	16350	8425	8779	3382	10376
1967.	9205	6364	6808	11293	6310	16757	8500	8880	3411	10465
1968.	9479	6597	7102	11797	6466	17726	8569	9087	3267	10340
1969.	10364	7127	7787	12766	7109	19385	9491	10080	3551	11497
1970.	10924	7383	8342	13717	7642	21154	9756	10452	3764	11560
1971.	11890	7950	8676	15099	8217	22807	10679	11263	3841	13551
1972.	12277	8253	9054	15426	8518	23824	11049	11805	3914	13757
1973.	12771	8507	8947	15946	8943	25172	11535	12321	3986	14571
1974.	13732	9060	9404	17231	9351	27405	12420	13196	4380	15943
1975.	14102	9305	9621	17632	9677	28709	12685	13526	4634	16181
1976.	14513	9343	10030	18273	9994	29133	13190	14169	4598	16834
1977.	15529	10020	11016	19706	10511	31016	14102	15173	4685	18259
1978.	16458	10612	11526	20079	11249	33376	14764	16090	4661	18899
1979.	17468	11322	11431	22211	11924	35625	15760	17332	4851	20020
1980.	17764	11722	14034	22505	11946	35230	15915	17453	5013	20029
Indeks 1980. 1952.=100	529,3	376,2	477,3	552,4	498,4	577,4	512,6	510,0	321,1	666,5
1981.										
1982.	17891	12057	13933	22743	11964	34726	16088	17447	5170	20918
1983.	17841	12143	13531	22366	11959	34598	16198	17618	5031	21241
1984.	17534	12046	13391	21957	11554	34724	15811	17234	4805	20909
1985.	17759	12179	13771	22396	11771	35308	15932	17415	4592	21359
1986.	17725	12243	13784	22365	11539	35558	15865	17520	4847	20741
1987.	18233	12587	14100	22933	12205	36519	16343	18103	5060	21390
1988.	17917	12260	13364	22875	11908	36076	16003	17775	4839	21138
1989.	16814	11344	12417	21587	10800	33932	15183	16924	4535	20063
Indeks 1989. 1980.=100	16820	11424	12398	21238	10891	33103	15393	17429	4317	20063
1952.=100	501,2	356,4	421,7	521,3	454,4	542,5	495,7	509,3	276,6	667,7

Izvor: Statistički godišnjak Jugoslavije 1991, str. 442. i 475., „Jugoslavija 1918.-1988“, Statistički godišnjak, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1989., str. 105. Tablica je pripremljena u Centru za ekonomsku informatiku i statistiku Ekonomskog instituta- Zagreb.

Tablica 4.

INDEKSI PER KAPITA DRUŠTVENOG PROIZVODA PO STANOVNIKU
 1953.-1989.

Razdo- blje	Bivše Republike									
	Bivša Jugo- slavija	Bosna i Herce- govina	Crna Gora	Hrvat- ska	Makedo- nija	Slove- nija	Srbija			
							Svega	Uža Srbija	Ko- sovo	Vojvo- dina
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1953	100.0	85.7	74.8	115.4	68.0	161.1	91.5	96.8	45.8	99.4
1955	100.0	83.3	77.2	122.5	68.4	174.9	85.9	90.8	42.5	93.6
1960	100.0	76.0	64.5	119.2	63.9	180.4	91.9	96.4	37.4	107.9
1965	100.0	71.7	76.3	120.3	66.6	183.2	92.1	96.3	36.5	112.5
1970	100.0	67.6	77.2	123.6	70.0	193.7	89.9	96.5	34.1	107.4
1975	100.0	65.8	69.1	123.1	68.0	205.3	90.7	96.7	33.4	115.1
1980	100.0	65.6	79.6	125.6	66.3	200.5	90.2	98.7	28.6	113.5
1985	100.0	68.7	78.0	125.3	64.2	203.1	90.1	99.2	27.7	117.8
1989	100.0	67.9	73.5	125.6	65.7	199.0	91.1	103.1	25.6	119.0

Izvor: Statistički godišnjak, Beograd, 1991. SZS.

Ekonomski institut, Zagreb, Centar za ekonomsku informatiku i statistiku.

To potvrđuje već spomenutu činjenicu da se najveći dio ekonomsko-
 ga napretka Republike Hrvatske u prošleme stoljeću dogodio u promatranome
 tridesetogodišnjem razdoblju. U tome su razdoblju Republiku Hrvatsku, zajed-
 no s Jugoslavijom Ujedinjeni narodi, a na osnovi odgovarajućih usporednih kri-
 terija uvrstili u skupinu od deset novoindustrijaliziranih država. To je u gruboj
 aproksimaciji ona razina razvitka na kojoj se Hrvatska našla oko sredine prvoga
 desetljeća ovoga stoljeća. To mjerilo vrijedi, razumije se, samo u smislu materijal-
 noga dostignuća razvitka, jer kada se radi o usporednoj mjeri razine blagostanja,
 onda je današnja situacija u Hrvatskoj bitno različita.

Naime, studijska istraživanja Svjetske banke pokazuju da je Hrvatska u
 skupini zemalja s najvećim socijalnim razlikama.¹⁷ U nastavku ovih razmatranja
 posebno valja zapaziti činjenicu da je svoj gospodarski maksimum Republika Hr-
 vatska doživjela u vrijeme samoupravnoga socijalizma. Još konkretnije rečeno,
 svoj je gospodarski procvat Republika Hrvatska doživjela u vrijeme Tita. U tome
 se kontekstu samo po sebi nameće pitanje: zašto je poslije Tita nastala razvoj-
 na stagnacija? Obično se to povezuje s općom stagnacijom u okruženju, osobito
 s našim trgovinskim partnerima u zemljama realnog socijalizma. U tome ima i
 nešto istine.

¹⁷ Document of the World Bank: Croatia-Economic Vulnerability and Welfare Study, June, 2000.

Ipak, taj je dio istine samo jedan relativno mali ponder u objašnjenju opće stagnacije u osamdesetim godinama 20. stoljeća, jer se najveći ponder odnosi na događanja na unutarnjem planu. O tome autori ovoga priloga mogu pisati, ne samo na osnovi poznavanja naše novije ekonomske povijesti, nego i na osnovi vlastitoga sudjelovanja u relevantnim događanjima i svjedočenja o njima. U reformske snage koje su djelovale u smjeru političkih, posebno ustavnih, i ekonomskih promjena uključio se i pokret „proljećara“ na čelu sa Savkom Dabčević-Kučar i Mikom Tripalom. Nažalost, u vihoru brojnih proturječnosti kojima je bila krcata bivša država došlo je do sukoba onih reformskih snaga koje su imale iste ili slične ciljeve djelovanja.¹⁸ Veliki dio problema odnosi se na Ustav SFRJ iz godine 1974. U našoj javnosti, pa ni u pisanjima pravnika i ekonomista, nikada nisu dovoljno jasno i dovoljno cjelovito iznešene na svjetlo dana sve važne činjenice. Pritom valja reći da se osnovna idejna misao ustavotvorca nije ponajprije odnosila na cilj - održati stabilnu Jugoslaviju na federalnim, ili bolje rečeno na konfederalnim osnovama, nego je osnovni cilj bio nešto drugačiji.

U prvom je planu bila želja da se sve republike ustavno odrede kao države na koje se prenose sva prava, osim vojske i vanjskih poslova. Ali, u praksi ostvarivanja Ustava i republike su dobile ministarstva za vanjske poslove. Velika pozornost konceptu općenarodne obrane i društvene samozaštite i konceptu teritorijalne odbrane posvećena je idejom da se u slučaju potrebe mogu formirati i republičke armije. Na tome je bio angažiran i general Franjo Tuđman. Jedno od najvažnijih ustavnih prava republika bilo je načelo samoopredjeljenja do odcjepljenja. To se pravo, samo nešto restriktivnije, odnosilo i na autonomne pokrajine. Govorilo se da su i one konstitutivni elementi i da imaju konstitutivni status. Sve u svemu, osnovna briga i misao zakonodavca nije u prvi plan postavljala problem djelotvornog funkcioniranja (federalne ili konfederalne) države kao cjeline, nego bi se, moglo bi se reći, više isticao problem „mekog razdruživanja“, u slučaju potrebe i odluke onih koji takve odluke mogu donositi.

U brijunskim diskusijama prilikom priprema Ustava iz godine 1974. ekonomisti su upozoravali Kardelja da će se zbog takvih ustavnih odredbi javljati problemi makroekonomskog odlučivanja koje će biti moguće samo na osnovi konsenzusa. Komentari su bili usmjereni prema stavu da makroekonomske odluke na novim ustavnim načelima ne bi smjele predstavljati neki veći problem.

No, novi su se dodatni problemi u području makroekonomskog odlučivanja pojavili nakon donošenja Zakona o udruženom radu godine 1976. Dok je Tito bio na sceni, odgovarajuće makroekonomske odluke i nisu predstavljale neke

¹⁸ U tome su sukobu mnogi „proljećari“ podnijeli i osobne žrtve. Jedan od autora ovoga priloga - Vladimir Veselica, a posebno brat mu Marko, bili su među onima koji su morali podnijeti teške nepravde. Marko Veselica: „Moja hrvatska sudbina“, Izdavački zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 2003.

velike probleme, ali su poslije Tita ti problemi od godine do godine bivali sve veći. Na kraju osamdesetih Ante Marković je morao doslovce moliti vodeće republičke dužnosnike da dođu na odgovarajuće konzultacije, kada su se neke važne odluke morale donositi konsenzusom na najvišoj razini. Ukratko, nedjelotvorno odlučivanje i kriza odlučivanja pripadaju glavnim uzrocima stagnantnih kretanja u osamdesetim godinama 20. stoljeća. Tito, Kardelj, Bakarić, Gligorov i drugi čelnici očito su se bojali nedjelotvornog makroekonomskog odlučivanja kao manjeg zla u danim uvjetima, nego tragičnih sukoba među republikama.

Zato se i dogodilo da je Ustav iz godine 1974. stvoren kao rezultat duge i u pojedinim trenucima veoma teške i mučne borbe (srećom samo verbalne) među onima koji su u toj diskusiji sudjelovali, a to su bile sve republike i pokrajine.

Sukobi su kao i uvijek bili izraz različitih interesa zainteresiranih strana. U praksi se to manifestiralo kao sukob naših domaćih nacionalizama svih boja. Nešto pojednostavnjeno rečeno, manje razvijeni iznosili su argumente da im se jedinstvenim tržištem oduzima više, nego što im se odgovarajućom redistribucijom dohotka vraća. Argumenti Slovenije i Hrvatske, pa i Vojvodine, bili su suprotni. U usporedbi sa svim drugim nacionalizmima kojima su u osnovi bili ekonomski interesi najteži i najkompleksniji bio je srpski nacionalizam. On je, osim ekonomske osnove, uključivao i stav da svi Srbi moraju živjeti u jednoj državi i da Kosovo mora biti srpsko. U osamdesetima nešto je izrazitiji postao i slovenski nacionalizam. U tom je kontekstu, međutim, zanimljivo samo usput spomenuti da je jedan od najistaknutijih slovenskih ekonomista, Aleksandar Bajt, koji je inače bio veoma angažiran u reformskim aktivnostima na svim razinama, godine 1989. dao intervju „Politici“, u kojem je rekao da je ekonomski interes Slovenije da Jugoslavija i dalje funkcioniра na istim (konfederalnim) osnovama.¹⁹

Očekujući ekonomske i političke probleme poslije silaska sa povijesne scene Josipa Broza Tita, vodstvo države SFRJ konsenzusom je odlučilo da se počne s izradom velikoga projekta pod naslovom „Dugoročni program ekonomske stabilizacije“. Zamišljeno je da na čelu toga velikoga projekta stalno bude okupljen i da bez prekida djeluje ekonomski i politički vrh cijele zemlje. Na čelu tog projekta bili su novi predsjednik, prvi poslije Tita, Sergej Kraigher i Kiro Gligorov koji je već predstavljao svojevrsnu instituciju svih reformskih događanja. Autori ovoga priloga isto su tako sudjelovali u svim ovim programima. Dragomir Vojnić bio je, pored Sergeja Kraighera i Kire Gligorova, jedan od koordinatora „Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije“.

Osnovna je zadaća bila nastavak i produblјivanje dalje pluralizacije i demokratizacije zadataka i ciljeva društveno-ekonomske reforme iz godine 1965. Već

¹⁹ Najveći koeficijent nejednakosti u bivšoj Jugoslaviji na početku pedesetih (Slovenija-Kosovo) iznosio je 3,5, godine 1989. taj se koeficijent povećao na 7,8. Taj podatak i sam po sebi upućuje na velike prednosti koja će Hrvatska imati ulaskom u Europsku Uniju.

na samome početku ostvarivanja tog Programa pojavila se dužnička kriza. Brzo se pokazalo da je ona umjetno izazvana zato što se svjetski kapital uplašio da će odmah poslije Tita doći do raspada Jugoslavije i da će se pojaviti problemi vraćanja dugova. Ti su problemi, srećom, brzo riješeni, ali u svjetlu naših današnjih dugova potrebno je ipak, barem samo usput, spomenuti da su tadašnji dugovi bili prava „Hlebinska naiva“.

Program je rezultirao cijelim nizom dokumenata, ali su se reformski pomaci zbog već spomenutih i nespomenutih problema ostvarivali veoma sporo. Na svršetku osamdesetih došao je na čelo Programa Ante Marković, kao predsjednik Savezne vlade. To je već bilo vrijeme „događanja naroda“ „Gazimestana“ i sve snažnijeg bujanja srpskoga nacionalizma. Ante Marković praktički je ostao bez vlasti. JNA je sve više postajala srpska. Uslijedila je faza „Eksplodije balkanskog nacionalizma“. Formalni napad na Ustav iz godine 1974. uslijedio je ukidanjem ustavnoga statusa Kosova i Vojvodine.

U takvoj je situaciji Program stabilizacije koji je na kraju osamdesetih prihvatila Vlada Ante Markovića došao u pitanje.

Već postignuti rezultati u području konvertibilnosti dinara došli su u pitanje svojevrsnim napadom Srpske narodne banke na cjelinu monetarnoga sustava. I to je bio početak kraja svega onoga što je bilo zamišljeno u desetogodišnjem radu na Dugoročnom programu ekonomske stabilizacije. Time su posebno bili razočarani vodeći hrvatski i slovenski ekonomisti koji su u pripremanju Programa imali odlučujuću ulogu.

U nizu istaknutih ekonomista sa slovenske strane valja posebno spomenuti Aleksandra Bajta, Jožu Mencingera, Velimira Bolea i Davorina Kračuna. Sa hrvatske strane posebno su se istakli Božo Marenić, Stjepan Zdunić i Željko Rohatinski. Ne umanjujući zasluge velikoga broja hrvatskih ekonomista, ipak je potrebno spomenuti i neke profesore Ekonomskog fakulteta i znanstvenika iz Ekonomskog instituta, Zagreb. Mislimo na Jakova Sirotkovića, Ivu Perišina, Matu Crkvenca, Vladimira Stipetića, Ivu Družića, Nevena Matesa, Zvonimira Baletića, Ivana Teodorovića, Slavka Kulića, Gorazda Nikića, Rikarda Langa, Miju Sekulića, Peru Jurkovića, Dražena Kalogjeru, Gustu Santinija, Antu Čičin-Šaina, Zorana Jašića, Vladimira Veselicu, Dragu Gorupića, Ivu Vinskog, Marijana Korošića i još mnoge druge.

No, najvažnija je u svemu tome činjenica da je pad Dugoročnog programa označio i početak raspada bivše zajedničke države Jugoslavije. Ustav iz godine 1974. djelovao je usporavajuće na ekonomski razvitak u osamdesetima, ali je taj nedostatak bio bogato nadoknađen činjenicom da razlaz jugoslavenskih republika nije poprimio još katastrofalnije razmjere. Jer, dok je na jednoj strani eksplozija balkanskoga nacionalizma onemogućila pluralizaciju i demokratizaciju modela samoupravnog socijalizma, na drugoj je strani na osnovi Ustava iz godine

1974. međunarodna zajednica preko „Badinterove komisije“ donijela odluke o zadržavanju avnojevskih granica i time je spriječila još teže posljedice nametnutoga rata.

Govoreći o tome, međutim, potrebno je spomenuti i neka proturiječja s karakteristikama povijesnih apsurdâ. Nastanak samoupravnog socijalizma označio je početak kraja boljševičke opcije. U praksi stvarnih reformskih (političko-ekonomskih i ekonomsko-političkih) događanja samoupravni je socijalizam ubrzao krah boljševičke opcije, pa i rušenje Berlinskoga zida. Eksplozija balkanskog nacionalizma ne samo da je onemogućila pluralizaciju i demokratizaciju samoupravnog socijalizma, nego je i neposredno ubrzala krah opcije samoupravnog socijalizma. Sa stajališta ovih naših razmatranja ipak je posebno važno istaknuti činjenicu da je u tijeku burnoga i dinamičnoga protekloga stoljeća najbrži ekonomski razvitak, a to znači i veoma veliki dio još i danas postojećega nacionalnoga bogatstva, nastao u vrijeme postojanja i djelovanja modela socijalističkog samoupravljanja. Ta je činjenica privlačila i još uvijek privlači pozornost znanstvenika, posebno ekonomista, političara i povjesničara iz mnogih zemalja svijeta.²⁰ Osobitu pozornost privlači činjenica da se sve to dogodilo u zemlji punoj povijesnih proturječja i svih mogućnosti razlika, u zemlji s niskim prosječnim obrazovanjem stanovništva i s veoma skromnim demokratskim tradicijama. No, ipak ostaje činjenica da se sve to dogodilo.

7. Tranzicija u devedesetim godinama 20. stoljeća

Idejnoteorijske osnove tranzicije postupno su građene u svim godinama reforme. To posebno vrijedi za one zemlje koje su bile najuspješnije u reformskim ostvarenjima, a takva je, po prirodi stvari, bila ona zemlja u kojoj se počeo razvijati jedan potpuno novi model koji je u međunarodnim znanstvenim sredinama postao prepoznatljiv kao model samoupravnog socijalizma. Jedna od osnovnih karakteristika kojom se taj model razlikovao od svih drugih modela socijalističkog gospodarstva odnosi se na tržište i na ekonomsku (tržišnu) demokraciju.

Kao što je, barem u novije vrijeme postalo općepoznato, realni je socijalizam od prvoga dana ušao u krizu upravo zato što je prekinuo sa središnjim institucijama naše civilizacije, a to su tržište i demokracija. Zato je osnovno pitanje

²⁰ Posebno spominjemo dvije knjige koje su u SAD i Japanu objavljene u prvim godinama ovog stoljeća. (1) David L. Prychitko: *Markets, Planning and Democracy, New Thinking in Political Economy*, Edward Elgar, Northampton, MA, USA, 2002. (2) Koyama Yoji: *South Eastern Europe in Transition (A Quest for Stabilization of the Region after the Breakup of the Former Yugoslavia)* Niigata University Japan, Niigata, 2003.

svih reformi bilo povezano s vraćanjem na povijesno prekinute trendove tržišta i demokracije.²¹

Glavni je strateški cilj Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije koji se postupno ostvarivao u tijeku osamdesetih godina 20. stoljeća bio razvijanje modela otvorene tržišne samoupravne privrede s posebnim naglaskom na pluralizaciji i demokratizaciji. Kada su savladavanjem brojnih barijera, turbulencija i proturječja na svršetku osamdesetih i na početku devedesetih, uvjeti za odgovarajuće reforme pomake bili ostvareni, uslijedila je eksplozija balkanskog nacionalizma. U vatri te eksplozije izgorio je već donekle pluralizirani i demokratizirani model samoupravnog socijalizma.

Opis tih događanja i sam po sebi nameće zaključak da se idejnoteorijske osnove tranzicije predominantno odnose na uspostavljanje povijesno prekinutih trendova funkcije tržišta i demokracije.

Prirodno bi bilo očekivati da će se najuspješnija tranzicija dogoditi u onim zemljama koje su se već razvijale na osnovama tržišta i tržišne demokracije i koje su bile usmjerene prema općoj pluralizaciji i demokratizaciji. To su one zemlje u kojima je ostvarivan model samoupravnoga socijalizma. No u stvarnosti se to nije dogodilo. Iznimka je samo Slovenija. U Hrvatskoj se to nije dogodilo, ne samo zbog eksplozije balkanskoga nacionalizma (koji je neupitno i sam po sebi predstavljao veliko zlo), nego i zbog događanja na unutarnjoj političkoj i ekonomskoj sceni. Socijal-demokratska partija Hrvatske koja ja bila na vlasti na kraju reforme i na početku tranzicije organizirala je na početku devedesetih godina prve demokratske pluralističke izbore.

Socijal-demokrati su te izbore izgubili i predali su vlast novoformiranoj stranci koja se pod nazivom „Hrvatska demokratska zajednica“ veoma brzo pokazala vodećom političkom snagom.²² Prve dvije Vlade koje su na osnovi te izborne pobjede formirane bile su reformski orijentirane i spremne za ostvarivanje djelotvorne tranzicije. Te Vlade bile su - prvo Vlada premijera Stjepana Mesića, a zatim Vlada premijera Josipa Manolića. One su pokazale spremnost za ostvarivanje tranzicije na istim osnovama na kojima su hrvatski i slovenski ekonomisti (još u vrijeme djelovanja Ante Markovića i Kire Gligorova) zajednički radili. Slovenska je politika taj program podržala i ostala je na čelu svih zemalja u tranziciji. Hrvatska je politika, poslije Vlada spomenutih premijera taj program marginalizirala i ostala je na začelju svih (osobito središnje europskih) zemalja u tranziciji.

²¹ Detaljnije u knjizi Vladimir Veselica i Dragomir Vojnić, „Misli i pogledi o razvoju Hrvatske“, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Hrvatsko društvo ekonomista, Zagreb 1999.

²² Među utemeljiteljima HDZ bio je i jedan od autora ovoga priloga Vladimir Veselica sa bratom Markom. Razlaz sa strankom uslijedio je zbog u tekstu opisanih razloga. To su isti ili slični razlozi zbog kojih su s političke scene odstupili premijeri Stjepan Mesić i Josip Manolić.

Takvom su tijeku događaja pridonijele i ukupna politika i ekonomska politika. Kada govorimo o ukupnoj politici, onda osobito mislimo na političko ozračje koje nije bilo prihvatljivo međunarodnoj zajednici. To je političko ozračje bilo izraz činjenice da vodeća politička snaga - Hrvatska demokratska zajednica, nije bila klasična građanska stranka, nego je to bio pokret usmjeren samo na jedan zajednički cilj, a to je stvaranja samostalne države Hrvatske.

Svi drugi idejnopolitički razlozi bili su, manje ili više, različiti. Prije smo već spomenuli da su nastankom nove Jugoslavije s povijesne političke scene sišla dva pokreta: četnički i ustaški. Treći naprijed spomenuti pokret bio je narodnooslobodilački, partizanski i antifašistički i on je bio osnova na kojoj je uz podršku saveznika nastala nova Jugoslavija. Ta je povijesna činjenica našla svoje mjesto kao antifašistička tradicija i u Ustavu nove države samostalne Republike Hrvatske.

U stvarnom političkom ozračju ta se činjenica sve više gubila zato što je u vodećem političkom pokretu (HDZ) sve više dolazio do izražaja utjecaj hrvatske (proustaške i profašističke) dijaspore. Sve uzročno-posljedične veze koje su u eksploziji balkanskoga nacionalizma imali prije spomenuti pokreti, otkrivat će postupno povjesničari u godinama koje dolaze. Određeni vremenski pomoci davati će više prostora za utvrđivanje objektivne istine.

Neke su činjenice ipak već i danas prilično jasne. Jasan je prije svega veliko/srpski hegemonistički utjecaj na eksploziju balkanskoga nacionalizma, a isto je tako jasno i to da je kod nas političko ozračje s primjesama profašizma i ustaštva na mnogo godina usporavalo ulazak u Europsku Uniju. Na činjenicu da smo jedina zemlja u tranziciji koja je relativizirala svoj odnos prema antifašizmu upozoravali su nas prijatelji na međunarodnim konferencijama o tranziciji.

Sve je to veoma negativno djelovalo i na ekonomsku politiku i na ekonomska događanja u devedesetim godinama 20. stoljeća.

U Ekonomskom institutu Zagreb na početku devedesetih godina, u vrijeme vlade dvojice već spomenutih premijera, pripremljene su dvije studije strateškoga karaktera. Prva se odnosila na kompleks privatizacije, a druga na kompleks koncepcije i strategije razvitka.²³ Ali je usprkos međunarodnim pohvalama tih studija, tranzicija započela na dijametralno suprotnim osnovama. Privatizacija je počela podržavljivanjem društvenog vlasništva koje je pripadalo svim građanima Hrvatske. Na taj su način preko noći prokockane one velike šanse koje smo imali za učinkoviti početak tranzicije. Uostalom, primjer susjedne i prijateljske Slovenije to nedvojbeno potvrđuje. Znanstvena razrada ekonomskih i pravnih grešaka koje

²³ Božo Marendić i Borislav Škegro (eds. et al.): „Koncepcija i strategija ekonomskog razvoja Republike Hrvatske“. Privredna kretanja i ekonomska politika, br. 10, Ekonomski institut, Zagreb, 1992. Stjepan Zdunić, (ed. et al.): Privatizacija u politici gospodarskog razvoja Republike Hrvatske, Ekonomski institut, Zagreb, 1991.

su učinjene podržavljanjem društvenoga vlasništva plijenit će sigurno pozornost mnogih znanstvenika u godinama koje su pred nama.

Mnoga pitanja koja su postavili tako istaknuti znanstvenici kao što je bio Branko Horvat, ali i drugi čekaju na koliko toliko prihvatljiv odgovor.²⁴

Podržavljanje društvenoga vlasništva predstavljalo je plodnu polaznu osnovu za najrazličitije deformacije. Te su deformacije zahvatile i područje ukupne politike i područje ekonomske politike i područje morala i sve drugo s time povezano.

Uslijedila je tajkunska privatizacija praćena deindustrijalizacijom i velikim smanjenjem proizvodnje i zaposlenosti. Pod utjecajem raznih monopola i oligopola pojavile su se masovna korupcija, organizirani kriminal i mafiokracija. Pomaknuta su sva uobičajena mjerila vrijednosti, a osobito ona koja se odnose na vrednovanje rada i stvaralaštva. Moralne vrijednosti i moralna promišljanja i kriteriji postupno su težili nuli.

Na velikom međunarodnom skupu o usporednim rezultatima tranzicije što ga je godine 1998. organizirao Bečki institut za komparativne međunarodne studije, Hrvatska je dobila veoma lošu ocjenu. Svrstana je u grupu s Rusijom, ali s diametralno suprotnim uzročno-posljedičnim vezama o pojavi tako teških društvenih deformacija kao što je to npr. mafiokracija.

Hrvatska je na početku tranzicije pripadala, uz Sloveniju, zemljama najbolje pripremljenima za tranziciju. No, u novo-nastalom makropolitikom i makroekonomskom okruženju mafiokracija se razvijala na krilima vlasti od vrha do dna. Nasuprot tome Rusija je velika zemlja koja je bila najslabije pripremljena za tranziciju. U općem kaosu i nedostatku bilo kakve političke i ekonomske (tržišne) infrastrukture vlast se u njoj razvijala na krilima mafiokracije od dna do vrha.

Veoma tešku ekonomsku situaciju u kojoj se Hrvatska našla na početku devedesetih veoma dobro ilustrira tablica 5. Već se na prvi pogled zapaža drastično smanjenje proizvodnje u izrazu društvenog proizvoda, a to pokazuje drastičan pad materijalne proizvodnje. Isto vrijedi i za drastičan pad industrijske proizvodnje i zaposlenosti. Razina, struktura i kvaliteta industrijske proizvodnje na osnovi koje je Hrvatska ušla u red deset svjetskih novoindustrijaliziranih zemalja gotovo je preko noći devastirana. Umjesto restrukturiranja, uslijedio je proces deindustrijalizacije sa tragičnim posljedicama. Takvu ocjenu zavređuju i svi drugi pokazatelji. Uzroci takvoga stanja već su opisani. Ne podcjenjujući ni najmanje ni nametnuti rat ni sve zlo koje je on sa sobom donio, ipak je trebalo posebno naglasiti velike greške ukupne i osobito ekonomske politike. Na kraju godine 1993. (u mjesecu

²⁴ Branko Horvat: „Social Ownership“, Fourth International Conference on Enterprise in Transition, The University of Split, Faculty of Economics, In cooperation with: The World Bank Group, Split, Hvar, 2001, p.286-289.

listopadu) usvojen je stabilizacijski program, ali je on bio koncipiran samo kao antiinflacijski, ali ne i kao razvojni. U programu su pomiješani uvjeti i ciljevi. Tako su stabilni tečaj i cijene uzeti ne kao uvjet, nego kao cilj. Program se u osnovi oslanjao na stabilan i dugoročno precijenjeni i moglo bi se reći fiksni tečaj u sustavu svojevrsnog „currency board“.

Tablica 5.

OSNOVNI POKAZATELJI GOSPODARSKIH KRETANJA U HRVATSKOJ

	- indeksi realne razine			
	1991. 1990.	1992. 1991.	1993. 1992.	1993. 1990.
DRUŠTVENI PROIZVOD	71.3	76.4	95.4	50.7
INDUSTRIJSKA PROIZVODNJA	71.5	85.4	96.3	57.5
- Sredstva rada	64.9	78.6	88.1	44.9
- Reprodukcijski materijal	72.2	86.3	95.1	59.3
- Roba za široku potrošnju	74.0	86.6	95.2	61.0
ZALIHE GOTOVIH PROIZVODA	88.4	84.7	101.4	75.9
ZAPOSLLENOST	88.4	88.7	95.9	75.2
- državni sektor	87.0	87.5	93.7	71.3
- privatni sektor	136.1	108.8	122.1	180.9
NEZAPOSLENOST	157.9	105.1	96.0	159.3
IZVOZ ROBA	81.9	104.3	84.9	-
UVOZ ROBA	73.8	91.9	104.6	-
PROMET NA MALO	78.9	61.1	71.9	34.7
MASA NETO-PLAĆA	72.6	47.3	80.9	27.5
PRIMANJA STANOVNIŠTVA	72.3	54.5	78.1	30.8
JAVNI PRIHODI	65.9	75.8	89.5	44.7
IZDACI STANOVNIŠTVA	76.8	70.5	81.1	43.9
ISPLATE ZA INVESTICIJE	60.0	40.9	68.0	16.7
MATERIJALNI RASHODI JAVNOG SEKTORA	81.9	88.6	84.4	61.2
CIJENE PROIZVOĐAČA U INDUSTRIJI	246.3	925.2	1612.4	36742.8
CIJENE NA MALO	223.0	765.5	1617.5	27611.8

Izvor: Tablica je priređena na osnovi službenih podataka nacionalne statistike.

Ž. Rohatinski i D. Vojnić (eds.), „Aktualni problemi privrednih kretanja i ekonomske politike Hrvatske“, svezak 9. Ekonomski institut, Zagreb 1994., str. 67.

Tablica 6.

BRUTO DOMAĆI PROIZVOD - STVARNE PROMJENE
U % PREMA PRETHODNOJ GODINI

	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999. ¹	1999.	2000.	2000.	2001.	Index 1989=100 2000.
								1.				
								tromjesječe			predviđanje	
Češka	0.1	2.2	5.9	4.8	-1.0	-2.2	-0.2	-3.3	-	1.5	2	96.7
Mađarska	-0.6	2.9	1.5	1.3	4.6	4.9	4.5	3.5	6.8	5.5	5.5	104.8
Poljska	3.8	5.2	7.0	6.0	6.8	4.8	4.1	1.6	5.9	4.5	5	127.2
Slovačka	-3.7	4.9	6.9	6.6	6.5	4.4	1.9	1.8	1.5	2	3	103.6
Slovenija	2.8	5.3	4.1	3.5	4.6	3.8	4.9	2.5	-	4	4	113.5
CEEC-5 ²⁾	1.5	4.1	5.7	4.6	4.5	3.1	3.0	0.8	-	3.7	4.2	113.4
Bugarska	-1.5	1.8	2.9	-10.1	-7.0	3.5	2.4	0.8		4	4	70.7
Rumunjska	1.5	3.9	7.1	3.9	-6.9	-5.4	-3.2	-4.2	1.5	0	1	75.1
CEEC-7 ²⁾	1.4	3.9	5.8	3.9	1.6	1.4	1.8	-0.2	-	3	3.5	102.3
Hrvatska	-8.0	5.9	6.8	5.9	6.8	2.5	-0.3	-	-	1.5	2.5	79.0
Makedonija	-1.2	-1.8	-1.1	1.2	1.4	2.9	2.7	-	-	4	5	96.2 ³⁾
Jugoslavija ³⁾	-30.8	2.5	6.1	5.9	7.4	2.5	-23.2	-	-	5	3	41.5
Rusija	-8.7	-12.7	-4.1	-3.4	0.9	-4.9	3.2	-2.7	6.8	4	3	59.9
Ukrajina	-14.2	-22.9	-12.2	-10.0	-3.0	-1.7	-0.4	-4.7	5.6	1	3	39.6
Estonija	-8.5	-2.0	4.2	3.9	10.6	4.0	-1.4	-5.6	-	4	-	88.6 ³⁾
Latvija	-15.0	0.8	-1.0	3.3	8.6	3.9	0.1	-2.3	-	3	-	59.6 ³⁾
Litva	-16.2	-9.8	3.3	4.7	7.3	5.1	-4.1	-5.8	-	2	-	66.9 ³⁾

Izvor: WIIW baze podataka, uključujući nacionalne statistike, predviđanje: WIIW

Peter Havlik (ed. et al.): „The Transition Countries in Early 2000: Improved Outlook for Growth, But Unemployment is Still Rising“, Research Reports No. 266. June 2000.

Sve su zemlje u tranziciji, pa i Hrvatska, imale nesreću da je tranzicija započela u uvjetima reforme društva blagostanja i snažnoga jačanja globalizacijskih trendova uz dominaciju doktrine ekonomskog neoliberalizma. Sve se to događalo pod utjecajem četvrte tehnološke (informacijske) revolucije. Na krilima

svakolike globalizacije rađala se nova ekonomija. Umjesto aktivnoga djelovanja, u smislu uvažavanja kombinacije vidljive ruke Johna Maynarda Keynesa i nevidljive ruke Adama Smitha, hrvatska se ekonomska politika prepustila stihijskom djelovanju integralnoga tržišta. Atipična karakteristika stabilizacijskoga programa i atipična ekonomska politika morali su rezultirati u atipičnom modelu razvitka. Umjesto oslonca na štednju, proizvodnju i izvoz, razvio se model koji se oslanja na potrošnju, trgovinu i uvoz.

U takvom je makroekonomskom okruženju izostala stimulacija poduzetništva na svim razinama. Pa ipak je i u takvoj situaciji, zato što je društveni proizvod u godini 1993. u odnosu na godinu 1990. bio gotovo prepolovljen, uslijedio određeni oscilirajući rast koji je na svršetku desetljeća (i stoljeća) u godini 1999. poprimio negativne vrijednosti. To veoma dobro ilustriraju usporedni podaci iz tablice 6. što su ih priredili suradnici Bečkog instituta za međunarodne komparativne studije. Ukratko kraj XX. i početak XXI. stoljeća dočekalo je hrvatsko gospodarstvo u veoma teškoj situaciji. Indeks društvenoga proizvoda u godini 2000. u odnosu na godinu 1989. iznosio je 79,0. Indeks industrijske proizvodnje u isto je vrijeme iznosio 56,3. To je tragična posljedica deindustrijalizacije hrvatskoga gospodarstva u devedesetim godinama 20. stoljeća. No, najgora karakteristika općega stanja hrvatskoga gospodarstva i društva na svršetku prošloga stoljeća odnosi se na veoma nezgodan međunarodni položaj Hrvatske. Velike greške ukupne politike na domaćem i na međunarodnom planu dovele su do međunarodne izolacije Hrvatske i do situacije manje ili više otvorenih sankcija.

8. Prijelomna događanja u prvome desetljeću XXI. stoljeća

Na svršetku prošloga stoljeća, godine 2000, došlo je do promjene vlasti. Glavni je zadatak nove Vlade lijevoga centra bio zaustaviti i promijeniti prijelom dva trenda. Prvo - promijeniti stanje u međunarodnom okruženju i izvući se iz međunarodne izolacije, i drugo - prijelom u stopi rasta bruto domaćeg proizvoda.²⁵

Ostvarivanje veoma aktivne proeuropske politike pozdravili su i podržali najrelevantniji faktori međunarodne zajednice. U takvom su političkom ozračju hrvatskome gospodarstvu i društvu otvoreni novi horizonti i novi vidici ubrzanoga razvitka na svim područjima. To je stvorilo određene preduvjete i za promjene u trendu povećanja proizvodnje. To, međutim, nije bilo ni lako ni jednostavno. Već spomenut atipičan model razvitka s fiksnim i precijenjenim tečajem nacio-

²⁵ Na početku devedesetih statistika je društvenih računa usklađena s metodologijom Ujedinjenih naroda, i to tako da je materijalni društveni proizvod povećan za veličinu vrijednosti odgovarajućih usluga.

nalne valute nije omogućivao razvitak na osnovi podsticanja razvitka masovnog poduzetništva na svim razinama. Ekonomska je politika našla izlaz iz teškoga stanja gospodarstva u osloncu na državu kao najvećega poduzetnika.

Usljebile su velike investicije u infrastrukturu, posebno u ubrzanu izgradnju cesta. To je u kratkome roku dalo rezultate. Promijenjen je trend rasta BDP. Negativna stopa rasta u godini 1999. zamijenjena je relativno visokim stopama rasta od oko 4% i više u nizu godina. Na svršetku godine 2003. ponovo je došlo do promjene vlasti. Srećom, nova je Vlada desnoga centra reformiranoga HDZ, koji je postao normalna građanska stranka, nastavila orijentaciju na proeuropsku politiku i na ekonomsku politiku koja naglašava ulogu države kao velikoga poduzetnika.

Rezultat svega toga bilo je i dalje poboljšavanje međunarodne pozicije Hrvatske i nastavljanje relativno visokih stopa rasta BDP- više od 4%. Na svršetku godine 2007. izbornu je pobjedu ponovno ostvarila koalicijska, predominantno HDZ-ova Vlada desnoga centra. U mjesecu travnju ove godine (2008.) Hrvatsku je posjetio predsjednik SAD, George Bush. Hrvatska je dobila poziv za priključivanje NATO-u, što će formalno uslijediti slijedeće godine - 2009. Postoji nada da će Hrvatska u godini 2009. završiti sve uobičajene predradnje koje su uvjet za priključenje Europskoj Uniji. U godini 2008. BDP po stanovniku Hrvatske premašit će 50% prosjeka Europske Unije. Sretnim stjecajem okolnosti do formalnoga bi priključenja moglo doći godine 2010. Ako se to dogodi, onda će se u nizu problema koje je Hrvatska mnogo godina imala (i još uvijek ima) zbog monetarne i tečajne politike i precijenjene kune pojaviti i neke prednosti. Te se prednosti posebno odnose na relativno male razlike u razini cijena i sukladno s time na postojanje prikladnih mogućnosti za savladavanje procesa konvergencije bez većih problema. Ta je problematika veoma dobro analizirana u nekim radovima koji su priređeni u Ekonomskom institutu, Zagreb.²⁶

No, imajući u vidu cjelinu problema hrvatskoga gospodarstva i društva, ne valja gajiti nikakve iluzije da će ulazak u Europsku Uniju i sam po sebi riješiti naše brojne probleme. To osobito vrijedi za kompleks reindustrijalizacije i za kompleks regionalnoga razvitka. Ono, međutim, što je već danas prilično neupitno jest činjenica da će priključenje Europskoj Uniji gledano u cjelini ipak više olakšati, nego otežati probleme s kojima se u ovoj fazi razvitka sukobljuju hrvatsko gospodarstvo i društvo. Opća makroekonomska slika hrvatskoga gospodarstva može se razabrati iz priložene statističko-informacijske osnove koja je dana u Aneksu ovoga priloga (a isto tako i u tablicama 7., 8., 9. i 10.). U tom kontekstu valja posebno istaknuti neke probleme koje već više godina posebno ističemo

²⁶ Dubravko Radošević i Stjepan Zdunić: „Hrvatska tranzicijska konvergencija“, Ekonomski pregled, br. 12, Zagreb 2007. Danijel Nestić: „Konvergencija razine cijena i njezin utjecaj na inflaciju u Hrvatskoj“, Ekonomski pregled br. 1-2, Zagreb, 2008

na našim opatijskim savjetovanjima. Naime, ekonomska je politika za vrijeme prijelomnih događanja u prvome desetljeću ovoga stoljeća i usprkos atipičnom modelu razvitka uspjela ostvariti relativno povoljne razvojne rezultate, ali ono što je manje povoljno, to je da su ti rezultati ostvareni uz neprekidno povećavanje zaduženosti. Kao što je općepoznato, razina vanjskih dugova koja prelazi granice od 80% (pa sve do 85%) BDP na imalo duži rok nije održiva.²⁷

Tablica 7.

BRUTO DOMAĆI PROIZVOD - STVARNE PROMJENE U % PREMA
 PRETHODNOJ GODINI

	2004.	2005.	2006.	2007. ¹⁾	2007.	2008.	2008.	2009.	2010.	Index 1990=100 2007.	Index 2000=100 2007.
					1. tromjesječe		predviđanje				
Hrvatska	4.3	4.3	4.8	5.6	7.0	-	4.2	4.5	5	119.7	139.8
Makedonija	4.1	4.1	4.0	5.1	6.8	-	5	6	6	106.9	117.3
Turska	9.4	8.4	6.9	4.5	7.6	-	4.0	5	6	265.2	139.7
Zemlje kandidati	8.9	8.0	6.7	4.6	7.0	-	4.0	5.0	5.9	241.2	139.2
Albanija	5.7	5.8	5.5	6.0	-	-	5.8	6.0	6.1	171.7	148.9
Bosna i Hercegovina	6.3	3.9	6.7	6.0	-	-	4.5	5	6	-	141.9
Crna Gora	4.4	4.2	8.6	8.2	-	8.1	6	6	6	-	134.9
Srbija	8.4	6.2	5.7	7.5	8.2	7.1	5	5	5	-	146.6
Zemlje potencijalni kandidati	7.4	5.6	6.0	7.0	-	-	5.1	5.2	5.4	-	145.3

Napomene: 1) Preliminarno.

Izvor: WIIW baze podataka, uključivši nacionalne statistike, predviđanje: WIIW

Leon Podkaminer, Josef Pöschl et al.: „The Big Boom is Over, but Growth Remains Strong and Inflation Calms Down“, Current Analyses and Forecasts, No. 2, The Vienna Institute for International Economic Studies, July 2008, str. 78.

²⁷ Na međunarodnom znanstvenom skupu koji je održan 14. ožujka 2008. u Zagrebu pod naslovom „Inozemni dug Hrvatske, Nastanak - Stanje - Perspektiva - Upravljanje“ u organizaciji časopisa Ekonomija/Economics, godina 14, broj 2, Zagreb, ožujak 2008. Glavni i odgovorni urednici ovog časopisa Gordan Družić i Guste Santini, a Utemeljitelj i nakladnik „RIFIN“.

Tablica 8.

BRUTO INDUSTRIJSKA PROIZVODNJA - STVARNE PROMJENE
U % PREMA PRETHODNOJ GODINI

	2004.	2005.	2006.	2007. ¹⁾	2007.	2008.	2008.	2009.	2010.	Index 1990=100 2007.	Index 2000=100 2007.
					1. tromjesječje	predviđanje					
Hrvatska ²⁾	3.7	5.1	4.5	5.7	8.0	4.8	4.5	4.5	5	89.9	140.0
Makedonija ³⁾	-2.2	7.1	3.6	3.7	11.6	5.8	5	5	5	57.2	108.3
Turska	9.8	5.4	5.8	5.4	8.5	6.9	5.0	7	9	214.8	140.1
Albanija ⁴⁾	14.1	2.5	7.3	8.0	-	-	8	9	9	63.0	176.1
Bosna i Hercegovina ⁵⁾	12.0	11.0	11.7	6.3	10.5	5.3	5.5	7	10	-	172.0
Crna Gora	13.8	-1.9	1.0	0.1	-5.3	11.1	5	5	5	-	115.5
Srbija	7.1	0.8	4.7	3.7	4.8	6.0	5	5	5	-	115.9

Napomene: 1) Preliminarno. 2) Poduzeća sa više od 20 zaposlenih. 3) Poduzeća sa više od 10 zaposlenih. 4) 5) wiiw procjena zasnovana na za dva entiteta (Federaciju BiH i Republiku Srpsku).

Izvor: WIIW baze podataka uključivši nacionalne statistike, predviđanje: WIIW

Leon Podkaminer, Josef Pöschl et al.: „The Big Boom is Over, but Growth Remains Strong and Inflation Calms Down“, Current Analyses and Forecasts, No. 2, The Vienna Institute for International Economic Studies, July 2008, str. 80.

Postojeći odnosi u razini i veličini deficita trgovačke i platne bilance (samo tekućeg računa) također nisu održivi na duži rok. Zato su u ekonomskoj politici potrebne takve promjene koje su usmjerene na potpunu promjenu modela razvika. Vremena je (moglo bi se reći srećom) malo, ali bi ipak to vrijeme valjalo iskoristiti za provođenje nekih mjera i promjena koje poslije u uvjetima potpuno ograničenoga monetarnoga suvereniteta nećemo moći provoditi. U svakom slučaju, ulaskom u Europsku Uniju Hrvatska će se još više uključiti u postojeće okruženje koje karakterizira stalno jačanje globalizacijskih trendova i integracijskih procesa. Novost se odnosi na jačanje inflacijskih trendova, čemu ekonomska politika mora posvećivati posebnu pozornost.

Tablica 9.

STOPE INFLACIJE - PROMJENE U % PREMA PRETHODNOJ GODINI

	2006.	2007. ¹⁾	2008.	2009.	2010.		2006.	2007. ¹⁾	2008.	2009.	2010.	
			predviđanje						predviđanje			
Češka Republika	2.5	2.8	6	2.8	2.5	Hrvatska	3	2.9	6	4	3.5	
Mađarska	3.9	8.0	6.6	3.8	3.0	Makedonija	3.2	2.3	6	3	3	
Poljska	1.0	2.5	4.	3	2.6	Turska	9.6	8.8	10.5	9	7	
Slovačka Republika	4.5	2.8	3.8	3.5	3.5	Albanija	2.4	2.9	4.1	3.1	3	
Slovenija	2.5	3.6	6	5	3.5	Bosna i Hercegovina	6	1.5	7	3	2	
Bugarska	7.3	8.4	12	8	5	Crna Gora	3	4.2	5	3	3	
Rumunjska	6.6	4.8	8	7	5	Srbija	12	7.0	12	10	8	
Estonija	4.4	6.6	11	8	7	Kazahstan	9	10.8	11	10	9	
Latvija	6.5	10.1	17	14	10	Rusija	10	9.1	15	13	9	
Litva	3.7	5.7	11	9	10	Ukrajina	9	12.8	18	14	10	

Napomene: 1) Preliminarno.

Izvor: WIIW baze podataka uključivši nacionalne statistike, predviđanje: WIIW

Leon Podkaminer, Josef Pöschl et al.: „The Big Boom is Over, but Growth Remains Strong and Inflation Calms Down“, Current Analyses and Forecasts, No. 2, The Vienna Institute for International Economic Studies, July 2008, str. 19.

Tablica 10.

PREGLED RAZVOJA 2006.-2007. I IZGLEDI ZA 2008.-2010.

	BDP			Potrošacke cijene			Nezaposlenost, bazirano na LFS ¹⁾			Tekući račun										
	promjene u % prema prethodnoj godini			promjene u % prema prethodnoj godini			stope u %			u % BDP-a										
	2006.	2007.	2008.	2006.	2007.	2008.	2006.	2007.	2008.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.						
Češka	6.8	6.6	4.7	5	5	2.5	2.8	6	2.8	2.5	7.1	5.3	5.0	5	4.5	-3.2	-2.5	-3.0	-2.5	-2.5
Republika Mađarska	3.9	1.3	2.5	3.4	4.3	3.9	8.0	6.6	3.8	3.0	7.5	7.4	7.8	7.8	7.5	-6.0	-5.0	-4.5	-4.2	-4.0
Poljska	6.2	6.6	5.5	5.3	5	1.0	2.5	4	3	2.6	13.8	9.6	9	8	8	-2.7	-3.7	-4.7	-5.4	-4.9
Slovačka	8.5	10.4	7.5	6	6	4.5	2.8	3.8	3.5	3.5	13.3	11.0	10	10	9	-7.0	-5.3	-5.4	-6.0	-7.0
Republika Slovenija	5.7	6.1	4.3	4.3	4.8	2.5	3.6	6	5	3.5	6.0	4.9	5	4.7	4.6	-2.8	-4.9	-4.3	-3.7	-3.4
NMS-5 ²⁾	6.1	6.0	5.0	5.0	5.0	2.1	3.5	4.9	3.2	2.8	11.4	8.5	8.1	7.6	7.3	-3.7	-3.9	-4.4	-4.6	-4.4
Bugarska	6.3	6.2	6	6	6.2	7.3	8.4	12	8	5	9.0	6.9	6.0	5.6	5.2	-17.8	-21.5	-20.0	-18.5	-16.6
Rumunjska	7.9	6.0	6.5	5	6	6.6	4.8	8	7	5	7.3	6.4	6.0	6	6	-10.4	-14.0	-14.6	-14.3	-13.0
Estonija	11.2	7.1	0.5	2	4	4.4	6.6	11	8	7	5.9	4.7	5.5	6.5	8	-15.5	-17.4	-9.9	-9.9	-10.2
Latvija	12.2	10.3	2.5	1	4	6.5	10.1	17	14	10	6.8	6.1	6.5	7	8	-22.5	-22.9	-16.9	-14.5	-14.6
Litva	7.7	8.8	6	5.5	5	3.7	5.7	11	9	10	5.6	4.3	4.5	4.5	5	-10.8	-13.7	-14.1	-12.9	-14.8
NMS-10 ²⁾	6.6	6.2	5.2	4.9	5.2	3.2	4.3	6.3	4.6	3.7	10.0	7.7	7.3	7.0	6.8	-5.9	-7.0	-7.1	-7.1	-6.9
EU-15 ³⁾	2.9	2.7	1.7	1.5	-	2.2	2.1	3.2	2.2	-	7.7	7.0	6.8	7.0	7.0	-0.14	-0.10	-	-	-
EU-25 ³⁾	3.2	3.0	2.0	1.8	-	2.2	2.3	3.4	2.4	-	8.2	7.2	7.0	7.1	7.0	-0.40	-0.41	-	-	-
EU-27 ³⁾	3.3	3.1	2.1	1.9	-	2.3	2.2	3.6	2.5	-	8.2	7.1	6.9	7.0	7.0	-0.52	-0.59	-	-	-
Hrvatska	4.8	5.6	4.2	4.5	5	3.2	2.9	5.5	4	3.5	11.1	10.0	9.8	9.4	9	-7.9	-8.6	-8.0	-8.0	-7.4
Makedonija	4.0	5.1	5	6	6	3.2	2.3	6	3	3	36.0	34.9	35	34	33	-0.9	-3.1	-3.2	-3.0	-2.7
Turska	6.9	4.5	4.0	5	6	9.6	8.8	10.5	9	7	9.9	9.9	12	11	9	-6.1	-5.8	-6.3	-5.6	-5.2
Albanija ⁵⁾	5.5	6.0	5.8	6.0	6.1	2.4	2.9	4.1	3.1	3.0	13.6	14.0	13	12	11	-6.5	-10.5	-9.8	-10.1	-10.8
Bosna i Hercegovina	6.7	6.0	4.5	5	6	6.2	1.5	6.5	2.5	2	31.1	29.0	29	28	27	-8.4	-13.1	-13.4	-12.1	-10.8
Crna Gora	8.6	8.2	6	6	6	3.0	4.2	5	3	3	29.6	19.0	18	18	19	-24.7	-41.6	-29.6	-22.4	-21.9
Srbija	5.7	7.5	5	5	5	11.7	7.0	12	10	8	20.9	18.8	21	23	23	-12.0	-16.9	-13.5	-12.3	-11.1
Kazakhstan	10.6	8.7	5.5	6.5	7.5	8.6	10.8	11	9.5	9	7.8	7.0	7.5	7	6	-2.4	-6.9	-4.1	-3.8	-3.0
Rusija	7.4	8.1	7.3	6.8	6.0	9.7	9.1	15	13	9	7.2	6.1	5.8	5.5	5.5	9.6	6.1	4.5	0.4	-1.1
Ukrajina	7.3	7.6	6.5	6	6	9.1	12.8	18	14	10	6.8	6.4	6.4	6.6	6.8	-1.5	-4.2	-6.3	-5.8	-5.3
Kina ⁶⁾	11.1	11.9	10	9.7	10	1.5	4.8	7	6	5	4.1	4.0	4.3	4.3	4.2	9.4	10.7	8.7	7.7	6.9

Napomene: NMS nove članice EU. -1) LFS – Labour Force Survey, prema ILO definiciji. -2) WIIW procjena. -3) Tekući račun uključuje tokove unutar regija. -4) Potrošačke cijene za 15 zemalja EU-a od 2007. -5) Stope registrirane nezaposlenosti, kraj razdoblja. -6) Registrirana nezaposlenost, kraj razdoblja.

Izvor: WIIW baze podataka uključujući nacionalne statistike, predviđanje: WIIW.

Leon Podkaminer, Josef Pöschl et al. The Big Boom is Over, but Growth Remains Strong and Inflation Calms Down, Current Analyses and Forecasts, No. 2, The Vienna Institute for International Economic Studies, July 2008.

9. Neke opaske o monetarnoj i tečajnoj politici

U podnaslovu smo namjerno naveli da se radi o nekim opaskama, što znači da ćemo govoriti sasvim prizemljeno i pragmatično bez većih teorijskih ili primijenjeno-ekonomskih namjera.

Neke opće postavke ekonomske teorije i učinkovite prakse

U novije je vrijeme ponovno postala aktualna diskusija o tečajnoj i monetarnoj politici. U toj se diskusiji neki opredjeljuju za promjene, a neki za status quo. Autori ovoga priloga polaze od pretpostavke da se tu više radi o quazi lažnim nego stvarnim dvojabama. Ako je to tako, onda obje strane na svoj način imaju pravo. U obrazloženju toga svojega, neki bi mogli reći „Pašičevskog“, stava moramo čitatelje podsjetiti na neke naše prosudbe o odnosima ekonomske znanosti i ekonomske politike koje već od početka devedesetih godina prošlog stoljeća ponavljamo na našim tradicionalnim opatijskim savjetovanjima hrvatskih ekonomista. Ekonomska je znanost dio ukupne znanosti, a ekonomisti su znanstvenici koji se, naravno, bore za znanstvenu istinu. Ekonomska je politika dio ukupne politike. Akteri su ekonomske politike političari, koji se, po prirodi stvari bore za vlast.

Optimizacija ukupne politike svodi se na umijeće mogućega. To znači da se i traženje nekih optimalnih okvira ekonomske politike svodi na umijeće mogućega. Sve makroekonomske odluke političke su odluke, a to znači da sadržaj, kvaliteta i karakter političkih odluka ne ovise samo o razini znanosti i znanstvenih spoznaja, nego i o odnosu političkih snaga u društvu.

Općenito se može reći da je, što je jedno društvo razvijenije, (a to pretpostavlja i odgovarajuće makroekonomsko i makropolitčko okruženje), to užu prostor za nesporazume među ekonomskom znanošću i ekonomskom politikom.

Vrijedi, razumije se i obrnuto. Valja se prisjetiti i nekih osnovnih relacija veza i međuovisnosti monetarne i tečajne i ekonomske (razvojne) politike. Obično se kaže da monetarna politika mora biti toliko restriktivna da osigurava stabilnost, ali i toliko ekspanzivna da osigurava razvitak. Taj stav može nešto značiti ali i ne mora, no gotovo se uvijek, makar i samo „usput“, spominje kao neka opće-poznata postavka.

Kompleks tečajne politike pripada najosjetljivijim dijelovima ekonomske teorije i učinkovite prakse. Zadatak je tečajne politike tražiti neke pretpostavljene optimalne odnose među domaćim i vanjskim gospodarstvom. Radi se, zapravo, o traženju što boljih relacija među domaćom (nižom) i vanjskom (višom) globalnom proizvodnošću rada. To je veoma važna relacija zato što tečajna politika odlučujuće utječe na sve razine relativnih cijena, a to znači da ima i veoma veliki ponder u određivanju karakteristika makroekonomskog okruženja. Dobro aproksimirani odnosi tečajne politike blagotvorno će djelovati na razvitak takvoga makroekonomskoga okruženja koje neprestano čini vanjske pritiske na restrukturiranja domaćega gospodarstva radi povećavanja ekonomskih učinkovitosti i gospodarske učinkovitosti, a samim time i ukupne konkurentnosti.

Pritom se odmah mora spomenuti da je kompleks konkurentnosti višedimenzionalan, a to znači da se tečaj javlja samo kao jedna, ali veoma važna dimenzija. Što je ta dimenzija bolje usklađena s funkcijom cilja ekonomske i tečajne politike (a to je i razvitak) to se ona manje spominje kao problem u području konkurentnosti. Nije manje važno, nego je, naprotiv, potrebno spomenuti da monetarna i tečajna politika moraju biti usmjerene na stvaranje takvoga makroekonomskoga okruženja koje stimulira poduzetničke poduhvate i poduzetništvo na svim razinama.

Kod nas se običava poduzetništvo nazivati malim i srednjim, i to prema važnosti njihovoga doprinosa ne samo kvantiteti nego i kvaliteti razvitka s posljedicama pozitivnih strukturnih promjena. Ne ulazeći u brojne druge detalje i podatke valja ipak spomenuti i jedan važan podatak iz vladajuće teorije razvitka. Prema toj se teoriji učinkovit ekonomski model mora zasnivati na razvitku proizvodnje, na štednji i na ekspanziji izvoza. Ekonomska teorija i učinkovita praksa uče nas i upozoravaju da se što je neka zemlja manja, to više mora pridržavati spomenutih teorijskih postavki.

Usporedna uspješnost monetarne i tečajne politike može se mjeriti različitim metodama i na različite načine. U nizu mogućih spomenuti ćemo samo jedan. To je komparativno mjerenje indeksa tečajnih devijacija. Taj indeks predstavlja odnos među tečajem po paritetu kupovne moći i tečajem razmjene. Teorija kaže da je određeni indeks tečajne devijacije to veći, što je veća razlika među zemljom za koju se mjerenje obavlja i zemljom u čijoj se valuti to mjerenje izražava. (Tablica 10.)

Nije ni potrebno posebno naglašavati (jer to se i samo po sebi razumije) da je najvažnija svodna mjera validnosti ukupne monetarne i tečajne politike izražena u svim učincima i karakteristikama modela razvitka. A kako je već spomenuto, ekonomska teorija prednost daje onom modelu razvitka koji se zasniva na razvitku proizvodnje, na štednji i na ekspanziji izvoza.

Neki aspekti praktičnih događanja u području monetarne i tečajne politike

Eksplוזija balkanskoga nacionalizma zatvorila je sve mogućnosti nastavka pluralizacije i demokratizacije modela samoupravljanja. Program tranzicije koji su u vrijeme Ante Markovića i Kire Gligorova priredili hrvatski i slovenski ekonomisti uspješno se počeo provoditi samo u Sloveniji. To je bilo omogućeno novom strukturom vlasti i odgovarajućim odnosima političkih snaga. U Hrvatskoj su se neke male naznake nade pojavile u vrijeme prvih premijera Stjepana Mesića i Josipa Manolića. Ta su se svjetla, međutim, brzo ugasila. U monetarnom se području pojavio bauk galopirajuće inflacije. U takvim se uvjetima počela ostvarivati tajkunska privatizacija sa svim poznatim poraznim posljedicama. U uvjetima domovinskoga rata bogatila se manjina beskrupuloznih a mladi su ljudi, u većini dragovoljci, podnosili velike žrtve, nažalost, nerijetko su i ginuli.

Radi zaustavljanja galopirajuće inflacije u listopadu godine 1993. donešen je program stabilizacije. Tako se barem nazivao. U osnovi to je bio samo antiinflacijski program. Očekivani nastavak kao program razvitka nikada se nije pojavio. Antiinflacijski program dao je dobre prve rezultate i galopirajuća je inflacija zaustavljena. Monetarna i tečajna politika djelovala je na osnovi svojevrsnog „valutnog odbora“ koji se najprije oslanjao na njemačku marku, a poslije na eur.

Zadržavanje politike stabilnoga i u osnovi fiksnoga tečaja imalo je za prirodnu posljedicu povećanje troškova u uvjetima stalne aprecijacije tečaja. Kako je rekao nobelovac Joseph Stiglitz zamijenjeni su ciljevi i uvjeti razvitka. Stabilnost cijene i tečaja sve su se više od uvjeta pretvorili u cilj. Uz sve precjenjeniju kunu, javili su se i drugi negativni čimbenici koji su, ne samo otežavali uvjete privređivanja, nego su i pogoršavali model privređivanja. Sve se to odnosi i na bankarski kompleks. Banke su najprije angažiranjem velikih domaćih sredstava sanirane, a zatim su po ultrapovoljnim uvjetima najvećim dijelom prodane strancima. Takvu prosudbu dajemo zbog toga što je tom prodajom i ogromna štednja hrvatskih građana prešla u ruke stranih vlasnika. Posljedice svih tih događanja vide se iz priloženoga.

Stvoreno je makroekonomsko okruženje koje nije podsticalo poduzetnike ni poduzetništvo. Model privređivanja sve se više naginjao na stranu trgovine, potrošnje i uvoza. Stihijski razvitak u devedesetim oscilirao je, da bi na kraju

dobio negativan predznak. Osim toga je i vanjskopolitička situacija Hrvatske bila krajnje nepovoljna. To se odnosilo i na međunarodnu izolaciju i na, manje ili više, otvorene sankcije.

Nova koalicijska Vlada ljevoga centra imala je na početku godine 2000. dva osnovna zadatka. Izaći iz međunarodne izolacije i učiniti prijelom u trendu povećanja BDP. Izlazak iz međunarodne izolacije bio je pitanje političke volje, a to je brzo riješeno. Prijelom u trendu povećanja bio je, međutim, nešto složeniji. Stvoreno makroekonomsko okruženje, osobito pod utjecajem monetarne i tečajne politike, nije omogućivalo djelotvoran razvitak podsticanjem poduzetnika i poduzetništva.

Promjene monetarne i tečajne politike već su tada imale veoma male prostore. To se odnosi i na stupanj eurizacije (više od 80%), i na devizne klauzule, i na dugove, i na stupanj monetarnog suvereniteta, posebno u strukturi vlasništva banaka. Mogućnost da se ostvari jedinstvo političke volje koalicijske Vlade ljevoga centra bio je za jedan tako krupan politički i ekonomski zahvat, čak i u uvjetima veće kohezije vladajućih, veoma težak problem.

Ekonomska se znanost borila da se stvori (od Poštanske banke) velika hrvatska banka, ali bez uspjeha. Napokon je, u nemogućnosti pronaženja boljih rješenja, na podsticanje poduzetnika i poduzetništva ipak, nađeno jedno rješenje koje je dalo rezultate. To je pojava države kao glavnoga i velikoga poduzetnika s orijentacijom na velike investicije u infrastrukturu, posebno u ceste. Takva je orijentacija (na određene javne radove) dala dobre rezultate - višegodišnje povećanje BDP po stopi većoj od 4%. Taj je model prihvatila i nova koalicijska Vlada reformiranoga HDZ-ovog desnoga centra s određenim prilagođivanjima. Ekonomska je znanost od samoga početka provedbe toga modela upozoravala na velika ograničenja u njegovoj provedbi na duži rok. Ta su ograničenja ukupni dugovi, a posebno vanjski koji su već davno premašili 80% BDP. U traženju mogućih rješenja opet se, normalno, pojavilo pitanje: kako dalje? Jedna od dvojbi odnosi se i na model privređivanja kakav u istom intenzitetu precijenjene kune i potrošno-uvozne orijentacije nema nijedna druga zemlja u tranziciji. Kod nas je postalo uobičajeno da se svako naglašivanje problema preaprecirane kune povezuje sa implicitnim zahtjevom za deprecijaciju. No, to ne mora biti točno, i to zato što su u stvarnosti i izvoznici i gospodarska komora i znanstvenici koji to pitanje postavljaju zainteresirani ponajprije za povećanje proizvodnje, ne na osnovi potrošnje, trgovine i uvoza, nego s većim naglaskom na proizvodnju, štednju i izvoz. Osim politike tečaja, brojne su mjere stimulativnoga djelovanja na konkurentnost i izvoz općepoznate. To se odnosi i na smanjenje bruto troškova rada, i na sniženje jediničnih troškova rada, i na organizaciju izvoznih klastera, i na uređivanje tržišta i na drugo. Kada je riječ o organizaciji tržišta, posebno se moraju spomenuti kaotični odnosi među visoko međuovisnim sektorima kao što su poljoprivreda i turizam. Zbog nedovoljne povezanosti tih reprodukcijских cjelina output turizma krcat je uvoznim inputima

preko svake, da kažemo ne samo dopuštene, nego i prirodne mjere. Tu se mora energično suzbijati svako djelovanje monopola i oligopola i interesno (ne tržišno) povezanih skupina. Godinama smo na opatijskim savjetovanjima spominjali uvozni lobi, a da to mediji uopće nisu primjećivali. Sada smo otišli nešto dalje. Mediji to primjećuju, ali promjena nema.

Opisana situacija nameće pitanje: kako dalje? Znanstvenici spominju problem i potrebu promjene modela privređivanja. Brojni problemi koje pritome valja savladati opće su poznati. Čimbenici iz ekonomske politike ističu da oni čine sve prema geslu da je i ekonomska politika „umijeće mogućega“. Valja se nadati da nas takva orijentacija neće dovesti do većih problema i prije uključanja u Europsku Uniju.

Na kraju je, ne kao manje važno, nego naprotiv, potrebno spomenuti da je naša ekonomska znanost na ovome području dala veoma zapažene rezultate. Za to se posebno mora zahvaliti nekim, mogli bismo, reći briljantnim znanstvenicima.

U čitavome nizu onih koje bi bilo potrebno spomenuti ograničavamo se samo na neke koji su bili nešto više povezani s radom Ekonomskog instituta Zagreb, i sa časopisom „Ekonomski pregled“, a isto tako i sa časopisom „Ekonomija/Economics“. To su Zvonimir Baletić, Gordan Družić, Dražen Kalogjera, Ivo Lovrinović, Gorazd Nikić (koga, nažalost, više nema među nama), Dubravko Radošević, Željko Rohatinski, Guste Santini, Stjepan Zdunić.

Molimo svoje vrlo prijatelje i kolege koje bi se zbog njihovoga rada moralo, ili barem moglo, spomenuti, a to nisu, da nam to oprostite.

Valja reći da su i razlike u pogledima i javnim nastupima, čak i onih kolega koje smo spomenuli, nerijetko više povezane sa statusom, nego s nečim drugim. To uvelike ovisi o tome pristupa li netko od nas određenim vrednovanjima kroz prizmu borbe za znanstvenu istinu ili kroz prizmu činjenice da je ekonomska politika umijeće mogućega.

Još jednom o „Argentinskom sindromu“

Autori ovoga priloga sudjelovali su u radu XII. svjetskog kongresa ekonomista koji je održan godine 1999. u Buenos Airesu. Kao što je poznato, u Argentini djeluje veoma velika i dobro organizirana hrvatska dijaspora. Oni su nas pozvali da održimo predavanje na velikome skupu koji je organizirala Argentinsko-hrvatska gospodarska komora. Nakon izlaganja o ekonomskoj politici i o ekonomskoj situaciji u Hrvatskoj, naši su nam domaćini postavili pitanje: jesmo li govorili o ekonomskoj situaciji u Argentini ili u Hrvatskoj? Bili smo malo iznenađeni da argentinski gospodarstvenici i ekonomisti nalaze toliko sličnosti u ekonomskoj

situaciji Argentine i Hrvatske. Argentina je već u to vrijeme proživljavala velike ekonomske probleme i ekonomisti su se plašili dolaska onog najgorega, što se koju godinu poslije i dogodilo. Kada su ekonomisti i gospodarstvenici postavili pitanje govorimo li o ekonomskoj situaciji u Argentini ili o Hrvatskoj, oni su mislili na neke pojavne oblike. To se posebno odnosi na precijenjenu valutu, na fiksni, za USA dolar čvrsto vezani tečaj, na velike probleme u međunarodnim ekonomskim odnosima, na premali izvoz i preveliki uvoz, na deficite u trgovinskoj i platnoj bilanci, na velike dugove i na sve drugo s time povezano.

Nešto smo od toga zabilježili i u svome izvješću s toga Svjetskoga kongresa ekonomista. Kada su slična pitanja (nakon pojave „Argentinskog sindroma“) bila postavljena na tradicionalnom godišnjem skupu hrvatskih ekonomista u Opatiji dali smo slično objašnjenje kao i na spomenutom skupu koji je u Buenos Airesu organizirala Argentinska hrvatska gospodarska komora. Radilo se samo o sličnosti u nekim pojmovnim oblicima. No, to nije predstavljalo neku ozbiljniju prijetnju za pojavu „Argentinskog sindroma“. Taj nam sindrom ni danas neposredno ne prijeti. Koliko su god argumenti u obrani ovoga stava kako su nam onda neki prijatelji kazali „nategnuto optimistički, ili čak defetistički“, oni su sa stajališta realnih makroekonomskih odnosa još uvijek sasvim realni. Nama se „Argentinski sindrom“ ne može dogoditi zbog prostoga razloga što Argentinci nisu imali ni odgovarajuće devizne rezerve, niti, što je još važnije, odgovarajuće privatizacijske rezerve. Hoćemo li te rezerve nazvati malo elegantnije „kapitalski dohodci“, ili malo grublje „obiteljsko srebro“, to ovdje i nije tako važno.

U novije su se vrijeme međutim, pojavile u međunarodnome okruženju neke nove pojave koje valja veoma pomno analizirati. To su osobito neke pojave destabilizacije financijskoga tržišta. Strahovi koji su došli iz SAD u novije su se vrijeme malo stižali, ali nisu sasvim nestali. Dapače. Guverner Hrvatske narodne banke - Željko Rohatinski pojavu je toga fenomena i pojavu mogućih opasnosti u slučaju širenja svjetske financijske destabilizacije, veoma dobro prokomentirao na javnoj tribini.

Osobito je važno njegovo upozorenje o stupnju ranjivosti. Mjere obrane od prvoga udara daju osnova za smirivanje straha. Dalji bi udari bili, po svemu sudeći, nešto neizvjesniji. Ipak se valja nadati da do njih i neće doći.

10. Globalizacija i nova ekonomija

Put od globalizacije do nove ekonomije bio je veoma dugačak. U jednom sasvim slobodnom i aproksimativnom smislu moglo bi se reći da je dug kao i naša kršćanska civilizacija. Posebno snaženje globalizacijskih trendova započelo je s

razvitkom kapitalizma, osobito u nekoliko par proteklih stoljeća, a to znači da je u samim osnovama globalizacije razvitak ljudskoga znanja, novih tehnologija i na njima zasnovanih novih proizvoda, što je sve pretpostavka i za razvitak tržišta i konkurencije i na tim osnovama, i kako je Marx običavao govoriti, za jačanje proizvodnih snaga rada, što je ključ ukupnoga razvitka i ukupnoga napretka. Jačanje proizvodnih snaga rada u prvoj i drugoj tehnološkoj revoluciji zasnivalo se na parnome stroju, na električnom motoru i na počecima razvitka elektronike na osnovi elektronskih lampi. Mjerenje kvalitete razvitka u toj fazi zasniva se na udjelu stope povećanja proizvodnosti rada u stopi povećanja proizvodnje.

Treća tehnološka revolucija sa svojih šest generičkih tehnologija daje nove snage razvitku tržišta i proizvodne snage rada. Mjerenje kvalitete razvitka zasniva se na doprinosima rada, kapitala i tehnološkog progresa stopi povećanja proizvodnje. Već su na osnovi treće tehnološke revolucije uslijedili takvi skokovi u proizvodnoj snazi rada koji su omogućili i velike pomake u društvenim odnosima onih najrazvijenijih. Na tim su osnovama stasali i društvo blagostanja i Europska zajednica i u konačnici Europska Unija. Kao nastavak treće tehnološke uslijedila je u drugoj polovini prošloga stoljeća i četvrta informatička tehnološka revolucija zasnovana na tranzistorima i čipovima i na pojavi (analognih i digitalnih) kompjutora. Ta je četvrta tehnološka informatička revolucija potakla tako snažan razvitak proizvodne snage rada kakv je još na početku prošloga stoljeća bilo teško i zamisliti. Revolucionarni je prodor informatičke tehnike neviđenom snagom i brzinom savladavao sve dimenzije i prepreke vremena i prostora, i to tako da se cijeli svijet počeo doživljavati i shvaćati kao veliko selo. U proteklome je stoljeću, zahvaljujući osobito četvrtoj tehnološkoj informatičkoj revoluciji, akumulirano više ljudskoga znanja, nego što je to bilo u ukupnoj prijašnjoj povijesti. Sve je to značilo i tako snažan razvitak svjetskoga tržišta i konkurencije kakav se prije nije mogao ni zamisliti. Kvaliteta rasta u tim novim uvjetima mjerena je tzv. ICT čimbenicima, tj. djelovanjem faktora informacijsko-komunikacijske tehnologije.

Značenje globalizacijskih trendova i integracijskih procesa i pojava nove ekonomije osvijetlili su novim svjetlom sva društvena kretanja, a to znači i sve društvene odnose. To se odnosi na ekonomiju, na politiku, na geopolitiku i na sve druge politike s time povezane. I što je posebno važno, odnosi se i na sva tri osnovna čimbenika održivoga razvitka, a to znači i na ekonomiju, na socijalu i na ekologiju. Reforma društva blagostanja, koja na nesreću zemalja u tranziciji u sve većem zamahu i sama po sebi pridonosi jačanju globalizacijskih trendova i razvitku nove ekonomije. Teoretičari društva blagostanja pretpostavljali su da će se na osnovi ostvarenja reforme društva blagostanja novi izbalansirani odnos među radom i kapitalom opet uspostaviti, ali na višoj razini. Nešto slično kao što se dogodilo u prvoj polovini prošloga stoljeća u vremenu ostvarivanja treće tehnološke revolucije. Nažalost, svijet se tako ne ponavlja. Ostvarenja četvrte tehnološke informatičke revolucije bacila su sasvim novo svjetlo na funkciju i

karakter poduzeća i na funkciju i karakter nacionalnih ekonomija, a samim time i na osnove ekonomskih znanosti, tj. na političku ekonomiju.

Sve one ekonomske kategorije koje smo običavali nazivali „nacionalnima“ gube taj sadržaj i dobivaju sve više karakteristike koje možemo vrednovati kao internacionalne.

U isto se vrijeme sve više zaoštavaju poznata proturječja središnjih kategorija naše civilizacije „tržišta i demokracije“. Zbog toga se sve više zaoštavaju klasična proturječja kapitalističkog načina proizvodnje. Rad je sve više društven, a prisvajanje je sve više privatno. Svjetsko se bogatstvo koncentrira kod sve manjega broja svjetskoga stanovništva, pa se najveći dio svjetskoga bogatstva (oko 85%) nalazi u rukama maloga broja oko 15% svjetskoga stanovništva.

Odnos rada i kapitala sve je zaoštreniji. To ne dolazi do punog vanjskog izraza zato što je u novim odnosima na tržištu rada kapital sve centraliziraniji i organiziraniji, a rad sve decentraliziraniji i neorganiziraniji. Problemi nerazvijenih zemalja, tj. zemalja u razvoju, ili kako se običava reći „zemalja trećega svijeta“ sve su veći. Više od jedne i pol milijarde svjetskoga stanovništva živi u uvjetima krajnje bijede. Nerijetko i s dohotkom manjim od jednoga USD. Može se reći da oko jedne trećine čovječanstva živi u uvjetima bijede i na granici dobra i zla.²⁸

Raspodjela čak i onih najbogatijih postala je još nepravednijom. Čimbenici informatičke komunikacijske tehnologije (ICT) daju veliki doprinos (veći od 20%) stopi rasta BDP u nekim najrazvijenijim zemljama, osobito u SAD. No, dok je zahvaljujući djelovanju ICT čimbenika u posljednjim desetljećima prošloga stoljeća i prvoga desetljeća ovoga stoljeća kapital u SAD ostvarivao ogromne ekstra profite, u isto su vrijeme plaće i nadnice opadale. A to znači da se svim velikim prednostima vrhunskih tehnologija informatičkoga društva koristio samo kapital, a nimalo se time nije koristio rad.

Na opasnost i neodrživost takvih kretanja i odnosa ukazivali su najveći moralno-politički autoriteti, osobito Vatikan i papa Vojtila, kao i odgovarajuće agencije Ujedinjenih naroda, ali zasad bez ikakvih pomaka.

Toj su problematici u novije vrijeme veliku pozornost posvećivali i vodeći znanstvenici svijeta. To se posebno odnosi na SAD, gdje je, baveći se tom problematikom, svjetsku slavu stekao Nobelovac Joseph Stiglitz. Veliku pozornost svjetske znanosti i svjetske politike posebno su privukle i njegove dvije knjige. Prva je napisana godine 2002. pod naslovom „Globalization and its Discontents“. Druga je napisana godine 2006. pod naslovom „Making Globalization Work“.²⁹

²⁸ Na ove je probleme još na početku ovoga stoljeća veoma ozbiljno upozoreno u studiji „World Development Report 2000/2001 „Attacking Poverty“ The World Bank Washington 2001. Za sada međutim nisu vidljivi nikakvi zamjetni pomaci.

²⁹ Joseph Stiglitz: *Globalization and its Discontents*, New York: W.W. Norton, 2002. Joseph Stiglitz: „Making Globalization Work, The next steps to global justice“, Allen Lane an imprint of Penguin Books, 2006.

U prvoj spomenutoj knjizi Joseph Stiglitz veoma kompleksno obrađuje probleme globalizacije u uvjetima dominacije doktrine ekonomskoga neoliberalizma. U toj knjizi Stiglitz veoma dobro uočava i analizira velike probleme što ih pred cijelo čovječanstvo postavlja jačanje globalizacijskih trendova. Posebno se bavi onim problemima koja su u samome središtu kompleksa održivoga razvitka, ali bez naznake mogućih izlaza. Druga je knjiga koncipirana nešto optimističnije s naznakom mogućih izlaza na osnovi koordinacije važnih društvenih procesa na najvišoj svjetskoj razini.

Jedan od autora ove studije, Vladimir Veselica, prvi je hrvatski znanstvenik koji se u nizu godina sustavno bavio problemima globalizacije.³⁰ Njegova knjiga „Globalizacija i nova ekonomija“, objavljena u ljeto prošle godine jedna je od najkompleksnijih studijskih razrada tih problema, koji ne samo da plijene pozornost, nego i veoma zabrinjavaju vodeće znanstvenike suvremenoga svijeta. Vladimir Veselica posebno upozorava na one opasnosti koje leže u jačanju globalizacijskih trendova i u razvijanju nove ekonomije u uvjetima dominacije doktrine ekonomskoga neoliberalizma.

I pored toga, pristup Vladimira Veselice promišljanju o tim problemima nabijen je pozitivnim nabojima usmjerenima na odgovarajuća rješenja. Općenito bi se, premda nešto malo pojednostavnjeno, moglo reći da se neke osnovne teze i osnovne poruke iz obje spomenute knjige Josepha Stiglitz mogu naći u spomenutoj knjizi Vladimira Veselice.

Osnovne se poruke u sintetičkom i nešto pojednostavnjenom smislu mogu svesti na ulogu i mjesto institucije solidarnosti. Problem solidarnosti nije povezan ni samo sa društvenim odnosima, niti samo s religijom. Solidarnost je središnji problem opstanka naše, posebno kršćanske, civilizacije, pa i opstanka života na planetu Zemlja. Ideje i iskustva razvitka društva blagostanja u prošleme stoljeću ne smiju se zbog reforme društva blagostanja zaboraviti. Naprotiv, tim se idejama i tim iskustvima moraju u uvjetima jačanja globalizacijskih trendova, integracijskih procesa i razvitka nove ekonomije, koristiti u traženju izlaza iz kriza koje u kontekstu održivoga razvitka prožima cijeli svijet. Problematika solidarnosti na svjetskome planu bilo je i ostala glavno pitanje opstanka.

Osim već spomenutoga Vladimira Veselice, od hrvatskih ekonomista koji su se bavili tim kompleksom problema moglo bi se spomenuti samo Milana Mesarića.³¹

Hrvatsko je gospodarstvo, ne zbog razine ekonomskih znanja, nego zbog razine i grešaka ukupne i posebno ekonomske politike, veoma nespremno dočekalo

³⁰ Vladimir Veselica: „Globalizacija i nova ekonomija“, A.G. Matoš, Samobor, Ekonomski fakultet Zagreb, Hrvatsko društvo ekonomista, Zagreb, Inženjerski biro, Zagreb, Zavod za poslovna istraživanja, Zagreb.

³¹ Milan Mesarić: Nobelovac Joseph Stiglitz: „Kritika tržišnog fundamentalizma Globalizacije i međunarodnog monetarnog fonda“, Ekonomski pregled, br. 11-12, Zagreb, 2002. Milan Mesarić: „Dugoročna neodrživost tržišnog fundamentalizma i neoliberalnog kapitalizma“, Ekonomski pregled br. 9-10, Zagreb, 2006.

reformu društva blagostanja i četvrtu tehnološku informatičku revoluciju i jačanje globalizacijskih trendova i razvitka nove ekonomije u uvjetima dominacije doktrine ekonomskoga neoliberalizma. Zbog toga su devedesete godine, i pored toga što je Hrvatska bila veoma dobro pripremljena za tranziciju, praktično izgubljene. Mislimo, razumije se, samo na gospodarstvo, jer je ono što nije izgubljeno, nego je naprotiv dobiveno, samostalna Republika Hrvatska koja će kao nova europska država u sasvim dogledno vrijeme u 2009. biti uključena i u NATO, a vjerojatno godine 2010. i u Europsku Uniju. To je i bio osnovni razlog zbog kojeg smo pokušali sagledati, razumije se samo u fundamentalnim naznakama, društveno-ekonomski, politički i održivi razvitak Hrvatske u razdoblju od jednoga i pol stoljeća.

„Komunistički manifest“ nastao je godine 1848., kada je kapitalizam u zemljama okruženja već bio razvijen. „Hrvatski glavničar“ napisan je godine 1863. u žarkoj i domoljubnoj želji Eugena Kvaternika da se Hrvatska i kao država sve više afirmira na domaćoj i na međunarodnoj sceni. A to nije bilo ni teorijski moguće bez odgovarajućega ekonomskoga razvitka, što znači bez razvitka kapitalizma.

U želji da barem samo apstraktno i simbolički naznače razvojne okvire Hrvatske u promatranome vremenu, autori su se odlučili dati ovaj prilog pod naslovom „Od hrvatskog glavničara“ do „Globalizacije i nove ekonomije“. Na kraju, da samo usput spomenemo, jedan je od autora ovoga priloga neke zanimljive aspekte tretiranih problema globalizacije i nove ekonomije dao i u svojoj najnovijoj knjizi koja je objavljena pod naslovom „Misli i pogledi“.³²

U tom kontekstu spominjemo i radove Ljube Jurčića³³ i Dragomira Vojnića³⁴.

11. Neki novi problemi s kojima će se sukobljavati svjetsko gospodarstvo u 21. stoljeću u svjetlu globalizacije i nove ekonomije

Mnogi su istaknuti svjetski znanstvenici, posebno oni u području društvenih znanosti, na kraju prošloga i na početku ovoga stoljeća posebno naglašavali da se u 21. stoljeću posebna pozornost mora posvećivati svim aspektima problema održivoga razvitka.

³² Vladimir Veselica: „Misli i pogledi“. A.G. Matoš, Samobor, Hrvatsko društvo ekonomista, Zagreb, Ekonomski fakultet, Zagreb, Inženjerski biro, Zagreb i Zavod za poslovna istraživanja, Zagreb 2008.

³³ Ljubo Jurčić: „Ekonomski razvitak, investicije, fiksni kapital i ekonomija i politika tranzicije“, Ekonomski pregled br. 5-6, Zagreb, 2005.

³⁴ Dragomir Vojnić: „Investicije, reforme i tranzicija“, Izabrani radovi, (urednik Ljubo Jurčić), Hrvatsko društvo ekonomista, Zagreb, 2005.

To se osobito odnosi na tri glavna segmenta - ekonomski, socijalni i ekološki. Konkretna događanja u prvome desetljeću novoga stoljeća ne ostavljaju neku previše ohrabrujuću sliku. Jačanje globalizacijskih trendova i integracijskih procesa, jednako kao i razvitak nove ekonomije u uvjetima dominacije doktrine ekonomskog neoliberalizma zaoštrili su probleme održivoga razvitka na sva tri segmenta.

Ekonomski segment

Veoma neujednačen ekonomski razvitak stvorio je takve nove strukturne probleme kakve je svijet dosad jedva poznao. To je osobito razvojni boom u dvije najmnogoljudnije zemlje svijeta - u Kini i Indiji. Ne sasvim na marginama, valja spomenuti i Brazil. Model razvitka Kine veliki je znanstveni izazov. Kina nije primijenila klasičan model tranzicije, na kreiranju kojega su radili i autori ovog priloga. Polazna osnova toga klasičnoga modela zasniva se na tri pluralizma - tržišta, vlasništva i političkog ustrojstva. Nešto cjelovitiju obradu toga modela dao je jedan od autora ovoga priloga u svojoj knjizi „Ekonomija i politika tranzicije“.³⁵ Kinezi su tu knjigu preveli na kineski jezik. Direktor Ekonomskog instituta Akademije znanosti N.R. Kine posjetio je Ekonomski institut Zagreb i zamolio autora Dragomira Vojnića da u knjizi koja bi bila objavljena u Kini ispusti dio o pluralizmu političkog uređenja. Kompromis je nađen u predgovoru gdje je napisano, da bi primjena koncepta te knjige u kontekstu azijskog modela mogla izgledati i nešto drugačije. To, međutim, nije bilo dovoljno da bi se probila veoma stroga dogmatska ograda prema pluralizmu političkoga uređenja. Tako su Kinezi teorijski koncept te knjige primijenili samo na osnovi prva dva pluralizma - pluralizma tržišta, a uz dosta restrikcija i pluralizam vlasništva. U svojim reformama Kinezi su se koristili i nekim drugim radovima Ekonomskog instituta, Zagreb. Posebno onima u kojima su obrađeni uloga i mjesto demografskih investicija u planiranju razvitka, posebno u planiranju obitelji. Bez restriktivne primjene toga koncepta (demografskih investicija) Kinezi ne bi nikada uspjeli.

Ipak su, zahvaljujući primjeni spomenutih dvaju pluralizama uz strogi princip planiranja obitelji uzimanjem u obzir ključne uloge demografskih investicija, Kinezi napravili takav razvojni boom kakav dosad svijet nije spoznao. S time povezano, pojavili su se i na domaćem (kineskom) i na svjetskome planu takvi problemi kakve svijet u takvom intenzitetu i u tako kratkim rokovima isto tako još nije bio upoznao. N.R. Kina i dalje je ostala po svojoj općoj razini razvitka, zemlja koja pripada trećem svijetu, tj. skupini zemalja u razvitku. No, Kina je u isto

³⁵ Dragomir Vojnić: Ekonomija i politika tranzicije. Ekonomski institut, Zagreb 1993.

vrijeme postala i jedna od najvećih industrijskih sila, s visokom razinom znanja i obrazovanja dijela (a to su stotine milijuna) svoga pučanstva.

Rezultat toga bile su ogromna dodatna proizvodnja i ponuda, a isto tako i ogromna dodatna potražnja na svjetskome tržištu. Ta je ogromna potražnja uslijedila i zbog relativno brzoga povećavanja kupovne moći ogromnoga broja stanovništva koje se uključilo u industrijski razvojni boom i koje teži povećavanju svoga životnoga standarda, a isto tako i zbog naglo povećanih reprodukcijских potreba koje se ne mogu zadovoljiti na domaćem tržištu. Kao što je iz teorije i prakse poznato, najveći se dio potreba, tj. proizvoda koje je u velikom opsegu u situacijama takvoga razvojnoga booma potrebno zadovoljiti, odnosi na dva kompleksa - na hranu i na energiju. Sve to, naravno i zbog poznatih uzročno-posljedičnih veza nije moglo ostati bez odgovarajućega utjecaja i na kretanje, tj. na povećavanje cijena na oba spomenuta kompleksa. I premda ne istim intenzitetom, na takav su sljed svjetskih kretanja utjecala i događanja u Indiji, a nešto manje i u nekim drugim zemljama. Sve u svemu, svijet se u kontekstu održivoga razvitka u području ekonomije susreo s novim izazovima i s novim problemima.

Kompleks energetike, osim navedenih problema, još je dodatno opterećen velikim spekulacijama odgovarajućega dijela svjetskoga kapitala. Kompleks hrane doživio je u veoma kratkome roku sudbinu dijametralno suprotnu od one koja ga je okruživala u tijeku mnogih godina prošloga i na početku ovoga stoljeća. Vrijeme jeftine hrane, po svemu sudeći, predstavlja prošlost. To samo po sebi povlači brojne nove probleme za sve zemlje svijeta. Potencijalno veliki proizvođači hrane, kojima pripada i naša zemlja - Republika Hrvatska, nalaze se pred novim velikim izazovima. Umijeće ekonomske politike svake zemlje mora se pokazati tako da te izazove što bolje iskoristi. Za našu je zemlju to posebno važno u svjetlu završnih priprema za ulazak u Europsku Uniju.

Na kraju, ne kao manje važno, nego naprotiv, potrebno je spomenuti da će izazov borbe protiv inflacije, koja je za većinu europskih zemalja gotovo zaboravljeni fenomen, biti veliki i važan test ekonomske politike svih zemalja. U Europi se to osobito odnosi na zemlje u tranziciji.

Socijalni segment

Socijalni segment održivoga razvitka u suvremenoj se fazi jačanja globalizacijskih trendova i pojave nove ekonomije u uvjetima dominacije doktrine ekonomskog neoliberalizma javlja u još drastičnijem svjetlu nego ikada prije. Tome su posebno pridonijele četvrta tehnološka (informatička) revolucija i reforma društva blagostanja. Zaoštavanje proturječja dviju središnjih institucija naše civilizacije jače je nego ikada. Proturječnosti slobodnog djelovanja tržišta sve više djeluju

tako da bogati postaju još bogatijima, a siromašni još siromašnjijima. Procjene upozorenja i prognoze nekih studija Svjetske banke o tome, nažalost, više se nego ostvaruju.³⁶ Popularna uzrečica koji je nastala pod utjecajem četvrte tehnološke revolucije da je „cijeli svijet postao jedno veliko selo“ ima i drugu stranu medalje, a ta je činjenica da u tom „velikome selu“ oko 15% stanovništva posjeduje oko 85% svjetskog bogatstva. Približno 1/5 svjetskoga stanovništva živi na dohotku od oko 2 USD dnevno. Stotine milijuna ljudi (oko 1,2 milijarde) žive u uvjetima krajnje bijede na razini dohotka od oko 1 USD dnevno. Veliki dio pučanstva u tim najsiromašnijim dijelovima svijeta ima velike probleme zato što nema, ne samo za zdravu hranu, nego nema ni za kakvu hranu. Posebno je veliki i svakim danom postaje sve veći problem opskrbe pitkom vodom. Ima mnogo osnove za pretpostavku da će se taj problem u godinama koje dolaze sve više zaoštravati. Nove velike probleme ovome najsiromašnijem, a ne malome dijelu svijeta, ono je što sve sa sobom nosi globalizacija i nova ekonomija u uvjetima dominacije doktrine ekonomskoga neoliberalizma. To su relativno novi, barem po intenzitetu, strukturni problemi (spomenuli smo posebno Kinu i Indiju) s posljedicom povećanja cijena (osobito hrane i energije) i troškova života s opasnostima jačanja inflacijskih pritisaka. Sve te nove momente najviše će i najpogubnije osjetiti onaj (ne mali) najsiromašniji dio našega planeta.

No, ne smije se zaboraviti da svi ti problemi neće i ne mogu mimoići ni onaj razvijeniji i najrazvijeniji dio suvremenoga svijeta. Prošlo je razdoblje društva blagostanja koje je osobito u Europi bilo dominirajuće u najvećem dijelu prošloga stoljeća. Reforma društva blagostanja koja se odvija pod utjecajem četvrte informatičke (tehnološke) revolucije jačanjem je trendova globalizacije i pojavom nove ekonomije u uvjetima dominacije doktrine ekonomskog neoliberalizma, veoma poremetila tradicionalne odnose rada i kapitala. Analizirajući događanja u posljednjim desetljećima prošloga stoljeća i na početku novoga stoljeća, može se zapaziti da se te promjene odnosa rada i kapitala nešto razlikuju od onih koje su se događale pod utjecajem prijašnjih tehnoloških revolucija. Te se razlike manifestiraju u dva smjera. Prvo, kapital postaje sve jači, centraliziraniji i sve je bolje organiziran, a rad postaje sve slabiji, decentraliziraniji i sve je lošije organiziran. Snažni pritisci informatičke tehnologije i odgovarajuće tehnološke revolucije sasvim su poremetili odnose na tržištu rada. Posljedice su i socijalne i političke. Socijalne posljedice znače slabljenje pozicije rada i stečenih pozicija radničkih (socijalnih) prava koje su dugo vremena bile normalne. Političke su promjene slabljenje utjecaja tradicionalno moćnih radničkih, socijalističkih i socijaldemokratskih snaga i stranaka. Primjeri Njemačke, Francuske, Italije, pa i Hrvatske to

³⁶ World Development Report 2000/2001. *Attacking Poverty*, The World Bank, Washington 2001. Podrobnije o tim problemima u knjizi Milana Mesarića: „XXI stoljeće, doba sudbonosnih izazova“, Prometej, Zagreb, 2008.

veoma dobro ilustriraju. Tradicionalno snažne pozicije (osobito u Europi) izgubili su i rad i radničke stranke. Povijesno nas iskustvo uči i upozorava da su se slični poremećaji u prošlosti ispravljali traženjem ravnoteže (među radom i kapitalom) na višoj razini. Valja se nadati da će se to i ovoga puta ponoviti. U protivnom, svijet bi bio suočen s velikim daljim zaoštavanjem proturječnosti središnjih institucija naše civilizacije (tržišta i demokracije) uz nesagledive posljedice. Govoreći o tome, potrebno je spomenuti i još neke činjenice.

U promjenama izazvanima prošlim tehnološkim revolucijama, u koristima od onoga što su te revolucije sa sobom nosile sudjelovali su i rad i kapital. Primjeri odgovarajućih događanja u najsnažnijem svjetskom gospodarstvu - u SAD to pravilo, barem zasad, ne potvrđuju. Tamo su na kraju prošloga i na početku ovoga stoljeća veliku ulogu u povećanju BDP imali ICT (informatičko komunikacijski tehnološki) čimbenici s posljedicom snažnoga povećanja profita i superprofita. Nasuprot tome, u isto su vrijeme plaće i nadnice radnika smanjene za više od 10%. Koristili smo se onim najnižim postocima, nastojeći što vjernije povezati odnos plaća i nadnica s doprinosima (ICT) čimbenika. Neke se promjene tih odnosa kreću na mnogo višoj razini. U svakom bi slučaju trajno zadržavanje takvih kretanja i odnosa bilo nešto sasvim novo. Trajno zadržavanje toga novog zahtijevalo bi na nov način osvijetliti i neke političko-ekonomske probleme. To se posebno odnosi na klasične definicije rada i kapitala (fiksna i varijabilna) i njihovih međuovisnosti. Taj je sklop problema, međutim, izvan okvira ovog rada. Ali ono što ulazi u taj okvir odnosi se na činjenicu da su odnosi rada i kapitala sve zaoštreniji i napetiji, a zbog veoma neizbalansiranih odnosa snaga takvo se stanje relativno malo zapaža po vanjskim manifestacijama.

Problemi povećanja cijena, osobito hrane i energije, a isto tako i vjerojatno jačanje inflacijskih pritisaka, te će odnose dalje zaoštavati. Proturječnosti društvenoga rada i privatnoga prisvajanja sve će više dolaziti do izražaja. Takva su događanja dovela do poznate svjetske krize u tridesetim godinama 20. stoljeća. I premda se takva događanja (zahvaljujući posebno Johnu Maynardu Keynesu) najvjerojatnije neće ponoviti, neki simptomi u svjetskim financijama, posebno u SAD, javili su se kao simptom i upozorenje. To se osobito odnosi na kompleks hipotekarnih kredita i problema njihovog redovitog servisiranja u uvjetima opadanja kupovne moći mase radnika. Strah koji je ta pojava izazvala relativno je brzo otklonjen, ali je upozorenje ostalo. Valja se ipak nadati da, i pored povećanja cijena (hrane i energije) i troškova života s posljedicom jačanja inflacijskih trendova i zaoštavanja problema svjetskog siromaštva, neki veći poremećaji u svjetskim financijama za sada još ne predstavljaju neku posebno veliku opasnost. Hrvatska kao mala zemlja (a to vrijedi i općenito za zemlje u tranziciji) mora sve ove pojave budno pratiti i osposobljavati ekonomsku politiku za poduzimanje odgovarajućih mjera i akcija.

Ekološki segmenti

U najvećem dijelu protekloga stoljeća, pa sve do danas, među ostalim je veoma često spominjana ekološka prosudba da svijet ide prema svome samouništenju. Ta se prosudba zasnivala osobito na činjenici da se sve veće količine stakleničkih plinova, ne samo dugo vremena ne smanjuju, nego se naprotiv stalno povećavaju. Najveći test svjetskoga stanja svijesti o ključnoj ulozi ekoloških segmenata u ostvarivanju koncepta održivoga razvika dogodio se na početku stoljeća u Kyotu. Tamo je održana svjetska konferencija o ekološkom kompleksu dosad najveća i najbolje organizirana. Na toj su Konferenciji veoma cjelovito i dokumentirano prikazani veliki ekološki problemi s kojima se susreće suvremeni svijet. Pored dobre i cjelovite analize stanja, predloženi su i veoma dobro definirani zaključci. Posebano su istaknuti i prijedlozi o djelovanju na sprečavanja daljih negativnih utjecaja na klimatske promjene koje sve više ugrožavaju život na planetu Zemlja. Nije ni potrebno posebno spominjati da je u prvome planu bio kompleks smanjivanja stakleničkih plinova. I pored verbalnoga slaganja, na konkretnim se dogovorima temeljito zapelo.

Opet je do izražaja došla ogromna moć i snaga kapitala. SAD nije potpisala dokument iz Kyota. Zapravo, prijašnji je predsjednik Clinton bio spreman dati svoj potpis, ali je novi predsjednik Bush to odbio. SAD je potpis uvjetovao pristupom Kine i Indije. Zanimljivo je da su se u godinama neposredno poslije Kyota dogodile tako teške elementarne nepogode uzrokovane klimatskim promjenama kakve svijet još nije vidio. Kao posljedica tsunamija stradala su čitava područja i život je izgubilo tisuće i tisuće ljudi. Tešku katastrofu doživio je i povijesno poznat prekrasan američki grad New Orleans. Sve to ipak nije utjecalo na primjerene pomake u smislu Kyota, osobito o smanjivanju velike emisije CO₂. Spomenuli smo one najveće probleme koji utječu na klimatske promjene s posljedicom katastrofalnih nesreća koje su zahvatile čitava područja i donijela smrt mnogim tisućama ljudi. No, osim tih problema koji prijete opstanku života na planetu Zemlja nisu ništa manji problemi ni u osiguravanju proizvodnje zdrave hrane, a osobito u osiguravanju i očuvanju relativno ograničenih količina pitke vode, posebno u pojedinim zemljama svijeta. Hrvatska, srećom, u tome raspolaže velikim bogatstvom koje mora čuvati. Ukratko, kada se radi o problemima održivoga razvitka valja zaključiti da stanje nije zadovoljavajuće niti na segmentu ekonomije ni na segmentu socijale, a niti na segmentu ekologije.

Održivi razvitak u svjetlu zaoštavanja proturječja središnjih institucija naše civilizacije

Očekivanja (pa i nadanja) mnogih svjetskih znanstvenika bila su (a kod mnogih i ostala) da će se u XXI. stoljeću ići u smjeru ostvarivanja održivoga razvitka. No, ne dovodeći u pitanje takva očekivanja i nadanja, pozornost je potrebno obratiti i na još nešto. To je sve veće zaoštavanje proturječnosti dviju središnjih institucija naše civilizacije - tržišta i demokracije. To je zaoštavanje osobito snažno uslijedilo već na samome početku, tj. u prvome desetljeću XXI. stoljeća. Konkretna je politička ekonomska osnova toga zaoštavanja u dubokim korijenima iz svega onoga što stavljamo pod zajednički nazivnik Globalizacije i Nove ekonomije u uvjetima dominacije doktrine ekonomskog neoliberalizma.

Do danas neviđeno povećanje i koncentracija ogromnoga bogatstva, s jedne strane, i do stravičnih razmjera svjetski porast bijede i siromaštva sa druge strane, ne samo da ne ostvaruju pretpostavke za održivi razvitak, nego izazivaju suprotne učinke. Takva kretanja u dugim vremenskim intervalima znače ekonomski, socijalni i ekološki slom svega što je naša civilizacija u prošleme stoljeću mukotrpno ostvarivala.

Prisjetimo se samo da je u prošleme stoljeću „homo sapiens“ kumulirao više znanja, novih tehnologija i novih proizvoda nego u svim proteklim stoljećima. Proizvodnost rada prešla je već one granice za koje su najveći svjetski umovi smatrali da vode oslobađanju rada, ali umjesto kretanja u smjeru oslobađanja rada, društveni odnosi i uopće humani odnosi među ljudima, ne samo da nisu učinili korak naprijed, nego su učinili korak natrag. Reforma društva blagostanja destabilizirala je odnose rada i kapitala. Kapital je sve snažniji, organiziraniji i centraliziraniji, a rad postaje sve slabiji, dezorganiziraniji i decentraliziraniji. Sve to veoma jasno i vidljivo pokazuje slika političkih snaga suvremenoga svijeta.

Uloga solidarnosti koja je uz tržište i demokraciju bila osnova društva blagostanja sve je manja i manja. Ako bi se ovakav trend dugoročno nastavio, ne samo da se ne bi ostvarivale pretpostavke održivoga razvitka, nego bi to postalo i veoma ozbiljna prijetnja opstanka života na planetu Zemlji. Stavovi svjetskih znanstvenika o završnom rezultatu takvih kretanja različiti su. Adolf Dragičević vjeruje da će dostignuti stupanj proizvodnosti rada postupno voditi u „Kiberkomunizam“. Nešto veću zabrinutost pokazuju oni znanstvenici koji osnovni problem vide u jačanju globalizacijskih trendova i u razvitku nove ekonomije u uvjetima dominacije doktrine ekonomskoga neoliberalizma. Već smo spomenuli Amerikanca Josepha Stiglitz, Milana Mesarića i Vladimira Veselicu. Ipak se čini da se najveći svjetski umovi (kojima je pripadao i Papa Vojtila) slažu da je osnovni problem povećavanje uloge solidarnosti. U uvjetima koje još ne karakterizira oslobođenje rada, ljudskom prirodom dominira egoizam.

Veliko je pitanje hoće li se ljudska priroda promijeniti u okruženju oslobođenja rada. To se odnosi i na sve ono što se odnosi na rat i mir.

12. Usporedni pogled na gospodarska kretanja Hrvatske i naznake potrebnih promjena

Zaključna ocjena trenutka razvitka hrvatskoga gospodarstva, kako to ne-rijetko biva, može se usporedno sagledati dvjema stranama medalje.

Prva strana medalje pokazuje da je model razvitka, koji se još uvijek ne ma- lim dijelom zasniva na državi kao velikom poduzetniku, uglavnom potrošen i da ga je potrebno mijenjati. Ta je ocjena već bila izrečena i na našem prošlogodišnjem tradicionalnom opatijskom savjetovanju i valja je ponoviti. Bili su spomenuti i neki osnovni smjerovi tih promjena. Jačanje poduzetništva i stimuliranje podu- zetnika većim naglaskom na aktivniju ekonomsku politiku, posebno industrijsku i regionalnu.

Promjena modela rasta nije povezana samo sa granicama zaduživanja koje su već nadmašile onu razinu koja se može smatrati normalnom, nego i zbog same kvalitete razvitka koji nije moguće postići bez izrazitijeg smanjivanja investicija u infrastrukturu i bez povećavanja onih u prerađivačku industriju - stimuliranjem poduzetništva na svim razinama. U svemu tome posebnu pozornost moraju plije- niti problemi hrane i energije. Problemi inflacije moraju isto tako i dalje biti u prvome planu. Druga strana medalje usporedne ocjene trenutka pokazuje da je smanjenje stopa rasta BDP u posljednje dvije godine izrazitije nego u nekim dru- gim zemljama u tranziciji, osobito u onima s kojima se moramo uspoređivati. Te se usporedne ocjene trenutka odnose i na stope nezaposlenosti, a isto tako i na stope negativnoga salda tekućeg računa. Posljednja studija Bečkoga instituta za komparativne međunarodne studije, kojom se po tradiciji koristimo na našim opatijskim savjetovanjima, te ocjene i kvantitativno potvrđuje. Priložene tablice veoma sustavno daju usporedni uvid u spomenute ocjene trenutka razvitka.

Sve se to mora sagledati i u kontekstu činjenice da će Hrvatska slijedeće go- dine 2009. završiti s onim reformskim i administrativnim radnjama koje su uvjet za ulazak u Europsku Uniju.

Valja se nadati nastavku i uspjehu u ostvarivanju prijeko potrebnih pomaka u reformi sudstva i u suzbijanju organiziranog kriminala i mafiokracije.

Ako se to dogodi i ako Hrvatska već u godini 2010. postane članicom Europ- ske Unije, to će biti veoma dobro. Naša je ekonomika znanost u mnogim godina- ma takvu europsku politiku zagovarala i aktivno je sudjelovala u odgovarajućim pripremama.

I sve je to, van svake sumnje, veoma dobro, ali ekonomska znanost ponavlja općepoznatu činjenicu da ulazak u Europsku Uniju može samo olakšati, ali nikako i automatski riješiti sve naše kumulirane probleme.

Kada se govori o ekonomskoj i razvojnoj politici, ti se problemi posebno odnose na prijeku potrebu promjene modela razvitka. U uvjetima rata i tajkunske privatizacije, a kao posljedica stabilizacijskoga programa iz godine 2003. koji je u praksi ostvarivan samo kao antiinflacijski, ali ne i kao razvojni, uslijedile su devijantne pojave u samome modelu razvitka. Počeli su se miješati ciljevi i uvjeti razvitka. I premda to nigdje nije jasno rečeno, u praksi se funkcija cilja nije ostvarivala kao razvitak, nego kao stabilnost. U uvjetima dugogodišnjega preapreciranoga i stabilnoga tečaja kune nastao je veoma atipičan model privređivanja - suprotno od onoga što poznaju suvremena teorija i praksa. Umjesto da se model privređivanja zasniva na razvitku proizvodnje, na štednji i na ekspanziji izvoza, nastao je model koji se zasniva na razvitku trgovine, potrošnje i uvoza. Takvo makroekonomsko okruženje nije stvaralo prikladne uvjete za kvalitetan razvitak na osnovi stimuliranja masovnog poduzetništva. To je dovelo do krize koja je na početku ovoga stoljeća riješena velikim infrastrukturnim investicijama i pojavom države kao najvećega poduzetnika. Na tim je osnovama nastao prijelom u trendu povećanja BDP. I iako je taj prijelom trenda bez sumnje dobro došao, dalje se povećanje na tim osnovama pokazalo neodrživim. Naglo povećavanje vanjskoga duga i velikog deficita u vanjskotrgovinskoj razmjeni, gdje robni izvoz ne pokriva ni 50% robnog uvoza, uz dalje pogoršavanje negativnoga salda (oko 8%) tekućeg računa nedvojbeno govore o potrebi i smjerovima potrebnih promjena. Postupno se mora ostvarivati onaj model privređivanja koji se zasniva na razvijanju proizvodnje, na štednji i na ekspanziji izvoza.

To je sve moguće na osnovi ekonomske i razvojne politike koja poseban naglasak stavlja na proizvodnju, i to posebno na prerađivačku industriju i na izvoz. U sklopu aktivne regionalne politike posebni naglasci moraju biti i na proizvodnji hrane i na kompleksu energetike. Ukratko, ponovno se mora naglašavati da se postojeći model privređivanja mora mijenjati od orijentacije na ekspanziju uvoza na orijentaciju ekspanzije izvoza. To je, uostalom, onaj model na osnovi kojega se razvija većina, osobito malih zemalja i zemalja u tranziciji. Problemi inflacije isto tako zahtijevaju i osobitu pozornost.

Naprijed spomenuta tablica usporednih kretanja indeksa tečajnih devijacija (Tablica 10. Aneks) najbolje potvrđuje ocjenu da nijedna druga zemlja u tranziciji nema toliko preapreciranu valutu kao Hrvatska. Atipična dugoročna ekonomska politika rezultirala je atipičnim modelom privređivanja. Sve to i samo po sebi govori o smjerovima prijeku potrebnih promjena.

Na kraju ovih razmatranja potrebno je, ne kao manje važno, nego naprotiv kao najvažnije, istaknuti prijeku potrebu napuštanja doktrine ekonomskoga neo-

liberalizma. Ta je doktrina nanijela ogromne štete svim zemljama u tranziciji i Hrvatskoj posebno.

Aktivna ekonomska politika zasnovana na osmišljenoj strategiji razvitka postoji na različite načine u svim zemljama. Naša ekonomska znanost neprestano, pa i na opatijskim savjetovanjima, upozorava da se učinkovita ekonomska politika mora oslanjati na osmišljenu kombinaciju djelovanja nevidljive ruke Adama Smitha i veoma vidljive ruke Johna Maynarda Keynesa. Sjetimo se samo što su SAD činile u vrijeme problema sa željezarama i što čine danas, kada su nastupili poznati financijski poremećaji. Sve to mora shvatiti i uvažiti i naša aktualna ekonomska politika. To je *conditio sine qua non* za ostvarivanje spomenutih promjena i pomaka u modelu privređivanja.

Postojeći financijski potresi u SAD veoma su zabrinuli suvremeni svijet. Oni imaju po pojavnim oblicima i neke karakteristike krize iz tridesetih godina prošloga stoljeća. Političko-ekonomski uzroci isti su ili slični. Oni se odnose na osnovne proturječnosti kapitalizma, a to su društveni rad i privatno prisvajanje. Već dosad poduzete mjere pokazuju neodrživost dominacije doktrine ekonomskog neoliberalizma. Nevidljiva ruka Adama Smitha u svojem je stihijskom djelovanju dovela do najnovijih financijskih potresa. Svjesno ili nesvjesno svijet je veoma vidljivu ruku Johna Maynarda Keynesa upotrijebio za ublaživanje potresa i za spašavanje kapitalizma.

13. Umjesto zaključnih razmatranja

Republika Hrvatska kao što smo posljednjih nekoliko godina predviđali će iduće godine 2009. biti uključena u NATO. Postoji velika vjerojatnost i da će se u toj istoj godini 2009. završiti sve potrebne radnje za prijem u Europsku Uniju. Dobrim stjecajem okolnosti Hrvatska bi već u godini 2010. mogla postati članicom Europske Unije. Hrvatska je nešto kasnije od nekih drugih zemalja okružena započela svoju modernu ekonomsku povijest. Prva praktična politička ekonomija koju je priredio Eugen Kvaternik pod naslovom „Hrvatski glavničar“ morala je dati neke dodatne poticaje razvitku hrvatskoga kapitalizma. U razvijenijem okruženju sa zemljama već razvijenoga kapitalizma to je bilo vrijeme „Komunističkog manifesta“ kada je „Bauk komunizma“ kružio Europom. Takva politička ozračja i takvi razvojni procesi u Hrvatskoj dogodili su se tek u dvadesetom stoljeću ili točnije oko sredine dvadesetoga stoljeća. Relevantni statistički podaci govore da je u okviru razdoblja od pojave „Hrvatskog glavničara“ do „Globalizacije i nove ekonomije“, a to znači u razdoblju od oko sto pedeset godina, najveća razina razvitka i najveća masa nacionalnog bogatstva stvorena u četrdesetogodišnjem

razdoblju poslije Drugoga svjetskoga rata od 1950.-1990.

U tome je razdoblju Hrvatska ušla u red deset novoindustrijaliziranih zemalja. To je bilo vrijeme samoupravnoga socijalizma. Najveći dio razvitka ostvaren je, zapravo, u trideset godina 1950.-1980. Hrvatsko je gospodarstvo tek prije nekoliko godina, sredinom prvog desetljeća novoga stoljeća, dostiglo onu razinu razvitka koju je tada imalo. To se odnosi na materijalni razvoj, a stupanj društvenoga blagostanja još uvijek nije dostignut.

Hrvatska je svršetak prošloga stoljeća dočekala s negativnom stopom rasta BDP. Promjena političkih prilika na početku stoljeća i nova koalicijska Vlada ljevoga centra ostvarili su na osnovi atipičnoga modela razvitka s državom kao glavnim investitorom (posebno u cestovnu infrastrukturu), prijelom u trendu rasta BDP. Ostvarena je višegodišnja stopa veća od 4%. Prijelom je ostvaren i u smjeru jasne proeuropske orijentacije.

Na svršetku godine 2003. na vlast dolazi reformirani HDZ koji nastavlja i proeuropsku politiku i ekonomsku politiku na osnovi atipičnoga modela razvitka.

Druga strana medalje stalnoga povećanja BDP većega od 4% jest stalno povećavanje vanjskoga duga koji je već prije više godina prošao granicu veću od 80% BDP-a, a to je veoma visoki stupanj vanjske zaduženosti.

Ekonomska je znanost već na samome početku primjene ovoga atipičnog modela razvitka ukazala na to da će se kao druga strana medalje sve više zaoštavati problemi vanjskoga duga. Na prošlogodišnjem opatijskom savjetovanju hrvatskih ekonomista posebno je upozoreno na probleme upravljanja vanjskim dugom. Poslije (u ožujku godine 2008.) na te je probleme upozorio i međunarodni skup u organizaciji časopisa *Ekonomija/Economics*. Naše ovogodišnje Savjetovanje mora ta upozorenja ponoviti, jer (pre)zaduženost postaje sve veća prepreka dugoročnom održavanju postojećih stopa povećanja BDP. Ekonomska znanost ponovno upozorava ekonomsku politiku na probleme reindustrijalizacije, regionalnoga razvitka i osobito na probleme konkurentnosti i povećavanja izvoza. Sve se to može i mora ostvariti samo na osnovi postupne promjene postojećega atipičnoga modela razvitka. Ekonomska znanost posebno upozorava na jednu novost koja se odnosi na jačanje inflacijskih trendova, a to zahtijeva posebnu pozornost ekonomske politike.³⁷

Ekonomska je znanost još od početka devedesetih godina 20. stoljeća upozoravala na pogubne učinke dominacije ekonomskoga neoliberalizma. Postojeći financijski potresi u SAD i još mnogo šire veoma su zabrinuli suvremeni svijet. Poduzete su mjere, kao i u tridesetim godinama prošloga stoljeća, pokazale da se

³⁷ Časopis *Ekonomija/Economics*, urednici Gordan Družić i Guste Santini, (izdavač RIFIN), organizirao je 23. listopada godine 2008. XV. međunarodni znanstveni skup pod naslovom „EKONOMSKA POLITIKA – INFLACIJA – JUČER, DANAS, SUTRA“.

stihijsko djelovanje nevidljive ruke Adama Smitha može ublažiti samo veoma vidljivom rukom Johna Maynorda Keynesa. Na tim se osnovama po drugi put u jednome stoljeću spašava kapitalizam.

I ne kao manje važno, nego naprotiv, valja spomenuti da hrvatska ekonomska znanost i hrvatski znanstvenici ostvaruju zavidne rezultate dajući svoj doprinos osvjetljivanju svjetskih trendova globalizacije i razvijanja nove ekonomije u uvjetima dominacije doktrine ekonomskoga neoliberalizma. Svojim spoznajama i svojim upozorenjima naši se znanstvenici priključuju svjetskoj eliti u područjima ne samo ekonomskih, nego i društvenih znanosti općenito.

ANEKS

Tablica 1.

BDP PO STANOVNIKU, OD 2008. KONSTANTNE CIJENE (EUR/ECU)

	1991.	1995.	2000.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2015.
							projekcija pretpostavlja 5% povećanje BDP i nultu stopu povećanja stanovništva				
Bugarska	4443	4675	5285	7286	7891	8644	9492	9966	10564	11219	14319
Cipar	18984	12982	16901	19546	20748	21621	22777	23619	24493	25400	32417
Češka	8800	10146	13036	16259	17134	18412	20117	21023	22074	23178	29581
Estonija	5463	5310	8512	12314	14108	16104	17774	17952	18311	18861	24071
Mađarska	6777	7339	10379	13674	14385	15287	15983	16382	16939	17668	22549
Latvija	6518	4542	6893	9884	11179	12634	14415	148473	14996	15446	19713
Litva	7103	4810	7479	10907	11914	13216	14875	15767	16634	17466	22292
Malta	22857	12697	15925	16655	17376	18110	19286	19787	20282	20789	26533
Poljska	4477	6099	9188	10961	11482	12335	13583	14330	15089	15844	20221
Rumunjska	4006	4525	4924	7363	7933	9143	9997	10647	11180	11850	15124
Slovačka	5816	6923	9535	12357	13563	14994	17004	18279	19376	20539	26213
Slovenija	8535	9823	14964	18427	19459	20661	22429	23393	24399	25570	32635
NMS-12	5454	6250	8552	11011	11709	12762	13978	14691	15411	16197	20672
Hrvatska	6029	5736	8112	10571	11196	12133	13192	13746	14364	15083	19250
Makedonija	4273	3991	5123	5760	6245	6675	7277	7641	8099	8585	10957
Turska	3740	4313	7600	8151	8773	9698	10294	10706	11241	11916	15208
Albanija	1475	1982	3177	4206	4532	4947	5385	5697	6039	6407	8177
Bosna i Hercegovina	-	-	3501	4824	5127	5591	6081	6355	6673	7073	9027
Crna Gora	-	-	5425	6329	6733	8144	9039	9581	10156	10765	13740
Srbija	-	-	5096	6699	7301	7829	8656	9089	9544	10021	12790
Kazahstan	-	3078	4167	6522	7358	8259	8811	9296	9900	10642	13583
Rusija	7571	5295	6614	9172	10033	11072	12325	13225	14124	14972	19108
Ukrajina	4635	2624	2836	4458	4719	5218	5804	6181	6552	6945	8864
Kina	758	1268	2060	3035	3457	3919	4328	4371	4795	4843	6181
							projekcija pretpostavlja 2% povećanje BDP i nultu stopu povećanja stanovništva				
Austrija	18754	19865	25360	27834	28854	30010	31783	32482	33067	33728	37239
Njemačka	18013	18912	22564	25187	25798	26862	2836	28874	29307	29893	33004
Grčka	12271	12343	16009	20283	21548	22895	24451	24989	25439	25948	28648
Portugal	10500	10991	14857	16147	16905	17538	18323	18634	18932	19311	21321
Španjolska	12757	13444	18539	21863	23069	24703	25918	26488	26965	27504	30367
SAD	21394	23278	30258	33481	35488	37077	38610	38958	39231	40015	44180
EU (15) prosjek	16060	16969	21892	24443	25278	26415	27765	28237	28660	29233	32276
EU (25) prosjek	14356	15286	19935	22515	23345	24475	25833	26350	26824	27360	30208
EU (27) prosjek	13670	14591	18990	21602	22424	23558	24893	25416	25898	26416	29166

European Union (27) = average = 100

	1991.	1995.	2000.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2015.	
Bugarska	33	32	28	34	35	37		38	39	41	42	49
Cipar	139	89	89	90	93	92		91	93	95	96	111
Češka	64	69	69	75	76	78		81	83	85	88	101
Estonija	40	36	42	57	63	68		71	71	71	71	83
Mađarska	50	50	54	63	64	65		64	64	65	67	77
Latvija	48	31	36	46	50	54		58	58	58	58	68
Litva	52	33	39	50	53	56		60	62	64	66	76
Malta	167	87	84	77	77	77		77	78	78	79	91
Poljska	33	42	48	51	51	52		55	56	58	60	69
Rumunjska	29	31	26	34	35	39		40	42	43	45	52
Slovačka	43	45	50	57	60	64		68	72	75	78	90
Slovenija	62	68	79	85	87	88		90	92	94	97	112
NMS-12	40	43	45	51	52	54		56	58	60	61	71
Hrvatska	44	39	43	49	50	52		53	54	55	57	66
Makedonija	31	27	27	27	28	28		29	30	31	33	38
Turska	27	30	40	38	39	41		41	42	43	45	52
Albanija	11	14	17	19	20	21		22	22	23	24	28
Bosna i Hercegovina	-	-	18	22	23	24		24	25	26	27	31
Crna Gora	-	-	29	29	30	35		36	38	39	41	47
Srbija	-	-	27	31	33	33		35	36	37	38	44
Kazahstan	-	21	22	30	33	35		35	37	38	40	47
Rusija	55	36	35	42	45	47		50	52	55	57	66
Ukrajina	34	18	15	21	21	22		23	24	25	26	30
Kina	6	9	11	14	15	17		17	17	19	18	21
Austrija	137	136	134	129	129	127		128	128	128	128	128
Njemačka	132	130	119	117	115	114		114	114	113	113	113
Grčka	90	85	84	94	96	97		98	98	98	98	98
Portugal	77	75	78	75	75	74		74	73	73	73	73
Španjolska	93	92	98	101	103	105		104	104	104	104	104
SAD	157	160	159	155	158	157		155	153	151	151	151
EU (15) prosjek	117	116	115	113	113	112		112	111	111	111	111
EU (25) prosjek	105	105	105	104	104	104		104	104	104	104	104
EU (27) prosjek	100	100	100	100	100	100		100	100	100	100	100

Izvor: WIIW baze podataka uključivši nacionalne statistike.

Leon Podkaminer, Josef Pöschl et al.: „The Big Boom is Over, but Growth Remains Strong and Inflation Calms Down“, Current Analyses and Forecasts, No. 2, The Vienna Institute for International Economic Studies, July 2008, str. 142.

Državni prihodi	44.9	44.5	44.8	46.3	-	-	45.2	-	-
Izdaci	49.5	48.3	47.6	48.6	-	-	47.6	-	-
Deficit(-)/dobit(+), u % BDP ⁴⁾	-4.8	-4.0	-3.0	-2.3	-	-	-2.3	-2.5	-2
Javni dug, u % BDP	52.0	52.7	50.0	53	-	-	-	-	-
Eskontna stopa, u %, kraj razdoblja	4.5	4.5	4.5	9.0	4.5	9.0	-	-	-
Tekući račun, u mil. EUR	-1433.7	1975.6	-2692.4	-3206.4	-2021.3	-	-3300	-3600	-3600
Tekući račun, u % BDP	-5.0	-6.3	-7.9	-8.6	-23.8	-	-8.0	-8.0	-7.4
Bruto rezerve HNB-a, isključujući zlato, u mil. EUR	6436.2	7438.4	8725.3	9307.4	9519.8	9841.7	-	-	-
Bruto inozemni dug, u mil. EUR	22933.0	25747.7	29273.9	32929.2	30149.4	34361.8 ⁶⁾	-	-	-
Bruto inozemni dug, u % BDP	81.8	82.1	85.8	87.7	-	-	-	-	-
Strana inozemna ulaganja, priljev, u mil. EUR	949.6	1467.9	2737.9	3625.9	1360.6	-	2000	-	-
Strana inozemna ulaganja, odljev, u mil. EUR	278.8	192.1	176.7	206.5	99.2	-	200	-	-
Izvoz roba, u mil. EUR, godišnja stopa rasta u %	6606.8 18.5	7220.3 9.3	8463.6 17.2	9192.5 8.6	2046.3 1.9	2215 8.2	10100 10	10900 8	11800 8
Uvoz roba, u mil. EUR, godišnja stopa rasta u %	13330.9 6.3	14738.3 10.6	16807.8 14.0	18626.5 10.8	4205.5 8.8	4772 13.5	20900 12	23200 11	26000 12
Izvoz usluga, u mil. EUR, godišnja stopa rasta u %	7636.7 0.9	8052.6 5.4	8534.1 6.0	9179.0 7.6	771.5 16.3	-	9600 5	10400 8	10900 5
Uvoz usluga, u mil. EUR, godišnja stopa rasta u %	2867.8 8.9	2734.9 -4.6	2823.7 3.2	2859.1 1.3	672.9 -4.8	-	2900 1	2950 2	3000 2
Prosječni devizni tečaj HRK/USD	6.0355	5.9480	5.8378	5.3645	5.6204	4.8699	-	-	-
Prosječni devizni tečaj HRK/EUR	7.4952	7.4002	7.3226	7.3362	7.3622	7.2867	7.33	7.33	7.34
Paritet kupovne moći HRK/USD	3.8542	3.9350	3.9108	3.9576	-	-	-	-	-
Paritet kupovne moći HRK/EUR	4.5812	4.6520	4.6516	4.6965	-	-	-	-	-

Napomene: 1) Preliminarno i wiiw procjena; 2) Poduzeće s više od 20 zaposlenih; 3) na obračunskoj osnovi; 4) Uključivši promjene u dugovanjima i nezabilježenim troškovima. 5) uključivši garancije; 6) Od 2008. novi sustav izvještanja.

Izvor: Leon Podkaminer, Josef Pöschl et al.: „The Big Boom is Over, but Growth Remains Strong and Inflation Calms Down“, Current Analyses and Forecasts, No. 2, The Vienna Institute for International Economic Studies, July 2008, str. 101.

Tablica 3.
JUGOISTOČNA EUROPA: PREGLED OSNOVNIH EKONOMSKIH INDIKATORA, 2007.

	Hrvatska	Makedonija	Turska	Albanija	Bosna i Hercegovina	Crna Gora	Srbija	NMS-10 ¹⁾	EU-15	EU-27 ²⁾
BDP u EUR po tečaju razmjene, u milijardama EUR	37.50	5.55	478.67	7.95	10.71	2.42	29.67	839.7	11439.9	12300.5
BDP u EUR po paritetu kupovne moći, u milijardama EUR	58.57	14.88	760.67	16.96	23.39	5.65	64.06	1418.2	10901.1	12300.5
BDP u EUR po paritetu kupovne moći, EU-27=100	0.5	0.1	6.2	0.1	0.2	0.05	0.5	11.5	88.6	100.0
BDP u EUR po paritetu kupovne moći, po stanovniku	13190	7280	10290	5390	6080	9040	8660	13889	27765	24893
BDP u EUR po paritetu kupovne moći, po stanovniku EU-25=100	53	29	41	22	24	36	35	56	112	100
BDP u stalnim cijenama, 1990=100	119.7	106.9	265.2	171.7	485.0 ³⁾	-	-	152.8	142.5	144.1
BDP u stalnim cijenama, 2000=100	139.8	117.3	139.7	148.9	141.9	134.9	146.6	139.4	114.6	117.0
Stvama industrijska proizvodnja, 1990.=100	89.9	57.2	214.8	-	-	-	-	161.8	129.5	130.7
Stvama industrijska proizvodnja, 2000.=100	140.0	108.3	140.1	176.1	172.0	115.5	115.9	156.4	113.0	113.0
Stanovništvo – tisuće, prosjek	4440	2045	73894	3150	3846	625	7400	102111	392625	495933
Zaposleni – LFS tisuće, prosjek	1600	590	21253	935 ⁴⁾	850	217	2656	43345	174563	218648
Stopa nezaposlenosti – LFS, u %	10.0	34.9	9.9	14.0 ⁴⁾	29.0	19.0	18.8	7.7	7.0	7.1
Ukupni vladini rashodi, u % BDP	48.6	34.6	20.5 ⁵⁾	29.0	42	27.2	42.6 ⁶⁾	41.6 ³⁾	46.1 ³⁾	15.8 ⁵⁾
Ukupni vladini prihodi, u % BDP	46.3	35.3	19.6 ⁵⁾	25.6	44	31.8	41.2 ⁶⁾	39.6 ³⁾	45.3 ³⁾	44.9 ⁵⁾
Razina cijena, EU-25=100 (paritet kupovne moći/tečaj razmjene)	64	37	63	47	46	43	46	59	105	100
Prosječne mjesečne bruto plaće, EUR po tečaju razmjene	961	395	739 ⁷⁾	277 ⁸⁾	480	497	484 ⁹⁾	839 ⁷⁾	3304 ⁷⁾	2821 ⁷⁾
Prosječne mjesečne bruto plaće, EUR po tečaju kupovne moći	1500	1059	1175 ⁷⁾	591 ⁸⁾	1048	1159	1044 ⁹⁾	29.7 ⁷⁾	117.1 ⁷⁾	100.0 ⁷⁾
Izvoz roba u % BDP	24.5	44.0	17.2	9.9	28.9	25.9	21.7	47.0 ¹⁰⁾	29.5 ¹⁰⁾	31.1 ¹⁰⁾
Uvoz roba u % BDP	49.7	65.2	24.4	36.4	67.5	88.8	43.3	52.3 ¹⁰⁾	29.7 ¹⁰⁾	31.7 ¹⁰⁾
Izvoz usluga u % BDP	24.5	10.5	4.4	17.8	9.1	27.8	7.2	9.0 ¹⁰⁾	9.3 ¹⁰⁾	9.4 ¹⁰⁾
Uvoz usluga u % BDP	7.6	9.9	2.2	17.6	3.9	9.7	7.2	7.7 ¹⁰⁾	8.2 ¹⁰⁾	8.3 ¹⁰⁾
Tekući račun u % BDP	-8.6	-3.1	-5.8	-10.5	-13.1	-41.6	-16.9	-7.0 ¹⁰⁾	-0.1 ¹⁰⁾	-0.6 ¹⁰⁾
Kumulativne vanjske izborne investicije, po stanovniku u EUR	6841	1200	1338	727	1200	3556	1338	3700	-	-

Napomene: NMS-10: Bugarska, Češka, Estonija, Mađarska, Latvija, Litva, Poljska, Rumunjska, Slovačka, Slovenija. PPP-paritet kupovne moći. – WIW procjena za Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru i Srbiju. 1) WIW procjena. 2) WIW procjena, osim: zaposlenih, budžeta i kompenzacija po zaposlenom. 3) 1995.=100. 4) Registrirana zaposlenost i nezaposlenost. 5) Podaci zasnovani prema LFS, travanj 2006. -6) za Srbiju godina 2004. 7) Bruto plaće i indirektni troškovi rada za cijelu ekonomiju po konceptu društvenih računa. 8) Javni sektor. 9) Uključivši različita plaćanja. 10) Podaci za NMS-10, EU-15 i EU-27 uključivši tokove unutar regija.

Izvor: WIW, AMECO, Eurostat. Leon Podkaminer, Josef Pöschl et al.: „The Big Boom is Over, but Growth Remains Strong and Inflation Calms Down“, Current Analyses and Forecasts, No. 2, The Vienna Institute for International Economic Studies, July 2008, str. vii.

Tablica 4.

VANJSKA TRGOVINA ZEMALJA JUGOISTOČNE EUROPE
(ZASNOVANO NA CARINSKIM STATISTIKAMA)

		2003.	2004.	2005.	2006.	2007. ¹⁾	2008. 1 Q	2006.	2007.	<u>1 Q 08</u> <u>1 Q 07</u>
Albanija	Izvoz	396	487	530	631	782	205	19.0	24.0	13.10.0
	Uvoz	1643	1849	2111	2430	3048	772	15.1	25.4	8 17.1
	Balans	-1247	-1363	-1581	-1800	-2266	-567	-	-	-
Bosna i Hercego- vina	Izvoz	1188	1441	1934	2640	3035	801	36.5	15.0	14.8
	Uvoz	4253	4758	5715	5823	7106	1878	1.9	22.0	27.3
	Balans	-3066	-3317	-3781	-3183	-4071	-1077	-	-	-
Hrvatska	Izvoz	5468	6453	7065	8253	9000	2175	16.8	9.0	8.2
	Uvoz	12546	13343	14935	17104	18826	4845	14.5	10.1	13.5
	Balans	-7079	-6890	-7870	-8851	-9826	-2670	-	-	-
Makedo- nija	Izvoz	1208	1347	1642	1912	2449	613	16.5	28.1	9.5
	Uvoz	2039	2357	2599	2997	3814	1050	15.3	27.3	30.8
	Balans	-830	-1010	-957	-1085	-1365	-437	-	-	-
Crna Gora ²⁾	Izvoz	271	452	461	627	628	-	36.2	5.0	-
	Uvoz	630	869	974	1483	2152	-	52.2	40.0	-
	Balans	-359	-416	-514	-855	-1524	-	-	-	-
Srbija	Izvoz	2441	2853	3617	5092	6429	1675	40.8	26.3	20.8
	Uvoz	6603	8679	8470	10448	13338	3611	23.3	27.7	24.8
	Balans	-4162	-5826	-4853	-5356	-6909	-1936	-	-	-
Turska	Izvoz	41761	50897	59147	68020	78085	22116	15.0	14.8	25.0
	Uvoz	61248	78530	94015	111096	123955	32859	18.2	11.6	22.2
	Balans	-19487	-27633	-34868	-43076	-45871	-10742	-	-	-

Napomene: 1) Preliminarno. -2) Od 2004. usključujući trgovinu sa Srbijom i Kosovom. -3) Isključujući trgovinu sa Kosovom.

Izvor: WIIW baze podataka uključivši nacionalne statistike.

Leon Podkaminer, Josef Pöschl et al.: „The Big Boom is Over, but Growth Remains Strong and Inflation Calms Down“, Current Analyses and Forecasts, No. 2, The Vienna Institute for International Economic Studies, July 2008, str. 85.

Tablica 5.

VANJSKA FINANCIJSKA POZICIJA U MILIJARDAMA EUR,
KRAJ RAZDOBLJA

	Bruto dugovi ¹⁾				Rezerve nacionalne banke (bez zlata) ²⁾				Tekući račun					
	2004.	2005.	2006.	2007.	2004.	2005.	2006.	2007.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2008. predviđanje
Hrvatska	81.8	82.1	85.8	87.7	23.0	23.7	25.6	24.8	-6.3	-7.9	-8.6	-8.0	-8.0	-7.4
Makedonija	47.9	53.7	49.1	48.9	15.4	22.2	26.2	25.6	-2.6	-0.9	-3.1	-3.2	-3.0	-2.7
Turska	38.8	35.1	38.4	33.7	12.0	14.0	15.2	15.2	-4.7	-6.1	-5.8	-6.3	-5.6	-5.2
Albanija	20.6	20.6	20.0	19.5	16.9	18.0	18.9	18.0	-7.5	-6.5	-10.5	-9.8	-10.1	-10.8
Bosna i Hercegovina	25.5	25.6	21.3	18.6	22.0	25.0	28.5	31.6	-18.0	-8.4	-13.1	-13.4	-12.1	-10.8
Crna Gora	29.3	28.3	23.5	19.1	-	-	-	-	-8.5	-24.7	-41.6	-41.6	-22.4	-21.9
Srbija	57.1	63.9	57.6	59.3	16.6	23.3	34.2	31.4	-8.5	-12.0	-16.9	-16.9	-12.3	-11.1

Napomene: 1) Kraj razdoblja. Bruto vanjski javni dug za Bosnu i Hercegovinu i Crnu Goru.
-2) Kraj razdoblja. Albanija: ukupna vanjska sredstva uključivši zlato; odgovara ukupnoj vanjskoj imovini Albanske banke. Bosna i Hercegovina: od 2006. uključivši vanjske investicije.

Izvor: WIIW baze podataka uključivši nacionalne statistike.

Leon Podkaminer, Josef Pöschl et al.: „The Big Boom is Over, but Growth Remains Strong and Inflation Calms Down“, Current Analyses and Forecasts, No. 2, The Vienna Institute for International Economic Studies, July 2008, str. 89.

Tablica 6.

IZRAVNE INOZEMNE INVESTICIJE U ZEMLJE JUGOISTOČNE EUROPE
 U MILIJUNIMA EUR

	2005.	2006.	2007. ¹⁾	2008.	2005.	2006.	2007.	2008.	2007.
				predviđanje				predviđanje	kumulativ
	FDI net, % of CA								milijuni EUR
Hrvatska	1468	2738	3626	2800	65	95	107	79	30375
Makedonija	77	345	239	500	62	767	141	417	2400 ¹⁾
Turska	8287	15708	16100	15000	41	58	52	44	98876
Zemlje kandidati	9832	18791	19965	18300	43	63	59	48	131651
Albanija	224	259	477	600	45	53	56	69	2289 ²⁾
Bosna i Hercegovina	478	564	1478	800	31	69	105	49	4500 ¹⁾
Crna Gora	393	644	1008	800	247	88	52	50	2222 ²⁾
Srbija	1265	3504	2258	2000	70	120	32	44	9912 ³⁾
Zemlje potencijalni kandidati	2361	4971	5220	4200	58	101	49	49	18923

Napomene: 1) wiiw procjena -2) Kumulirani tokovi. -3) Kumulirani tokovi izravnih inozemnih investicija.

Izvor: WIIW baze podataka uključivši nacionalne statistike, predviđanje: WIIW

Leon Podkaminer, Josef Pöschl et al.: „The Big Boom is Over, but Growth Remains Strong and Inflation Calms Down“, Current Analyses and Forecasts, No. 2, The Vienna Institute for International Economic Studies, July 2008, str. 87.

Tablica 7.

NEZAPOSLENOST LFS DEFINICIJA, PROSJEK

	u tisućama osoba				stopa nezaposlenosti u %								
	2004.	2005.	2006.	2007. ¹⁾	2005.	2006.	2007. ¹⁾	2007.	2008.	2008.	2009.	2010.	
								1. tromjesečje		predviđanje			
Hrvatska	250	229	199	182	12.7	11.1	10.0	-	-	9.8	9.4	9	
Makedonija	309	324	321	317	37.3	36.0	34.9	35.8	-	35	34	33	
Turska ²⁾	2498	2520	2446	2323	10.3	9.9	9.9	11.4	11.6	12	11	9	
Albanija ³⁾	157	153	148	143	14.1	13.6	14.0	13.6	-	13	12	11	
Bosna i Hercegovina ⁴⁾	486	508	367	347	44.1	31.1	29.0	-	-	29	28	27	
Crna Gora	72	78	75	52	30.3	29.6	19.0	-	-	18	18	19	
Srbija	665	720	693	585	20.8	20.9	18.8	-	-	21	23	23	

Napomene: 1) Preliminarno. -2) od 2007. nova metodologija prema popisu 2006. -3) Registrirana nezaposlenost, kraj razdoblja. -4) Do 2005. registrirana nezaposlenost, kraj razdoblja.

Izvor: WIIW baze podataka uključivši nacionalne statistike, predviđanje: WIIW

Leon Podkaminer, Josef Pöschl et al.: „The Big Boom is Over, but Growth Remains Strong and Inflation Calms Down“, Current Analyses and Forecasts, No. 2, The Vienna Institute for International Economic Studies, July 2008, str. 81.

Tablica 8.

POTROŠNJA DOMAĆINSTAVA
STVARNE PROMJENE U % PREMA PRETHODNOJ GODINI

	2004.	2005.	2006.	2007. ¹⁾	2007.	2008.	2008.	2009.	2010.	u % BDP-a 2007.
					1. tromjesečje		predviđanje			
Hrvatska	4.8	3.4	3.5	6.2	7.1	-	4	3.5	4	55.8
Makedonija	8.0	5.7	6.0	5	-	-	6	7	7	78.2 ²⁾
Turska	11.0	7.9	4.6	4.6	5.6	-	2	2	4	70.7
Albanija	9.4	3.9	5.0	6.0	-	-	5	6	6	74.2
Bosna i Hercegovina	-	6.2	4.5	6	-	-	3	5	5	92.6
Crna Gora ³⁾	16	2.8	10	8	-	-	6	7	8	77.3 ²⁾
Srbija ³⁾	-	5	5.4	6 ³⁾	-	-	5	5	5	70.1 ²⁾

Napomene: 1) Preliminarno. -2) 2006. godina -3) WIIW procjena.

Izvor: WIIW baze podataka uključivši nacionalne statistike, predviđanje: WIIW

Leon Podkaminer, Josef Pöschl et al.: „The Big Boom is Over, but Growth Remains Strong and Inflation Calms Down“, Current Analyses and Forecasts, No. 2, The Vienna Institute for International Economic Studies, July 2008, str. 83.

Tablica 9.

PROIZVODNOST RADA U INDUSTRIJI
PROMJENE U % PREMA PRETHODNOJ GODINI

	2004.	2005.	2006.	2007. ¹⁾	2007.	2008.	Indeks 1990=100 2007.	Indeks 2000=100 2007.
					1. tromjesečje			
Hrvatska ²⁾	5.7	3.6	5.6	5.2	7.8	5.6	221.4	157.4
Makedonija ³⁾	4.6	11.9	7.3	4.8	-	6.0	174.9	147.7
Turska ⁴⁾	8.3	5.5	6.3	2.6	5.9	-	-	145.4
Bosna i Hercegovina	14.4	11.6	-	-	-	-	-	-
Srbija	12.5	9.0	14.2	14.3	-	-	-	208.3

Napomene: 1) Preliminarno. -2) Poduzeća s više od 20 zaposlenih. -3) Poduzeća s više od 10 zaposlenih. -4) U prerađivačkoj industriji.

Izvor: WIIW baze podataka uključivši nacionalne statistike, predviđanje: WIIW.

Leon Podkaminer, Josef Pöschl et al.: „The Big Boom is Over, but Growth Remains Strong and Inflation Calms Down“, Current Analyses and Forecasts, No. 2, The Vienna Institute for International Economic Studies, July 2008, str. 80.

Tablica 10.

INDEKSI TEČAJNIH DEVIJACIJA – ZASNOVANO NA EUR

Zemlja	1993.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
Češka	3.38	2.90	2.69	2.69	2.50	2.53	2.30	2.12	1.94	1.98	1.85	1.78	1.72	1.62
Mađarska	2.30	2.46	2.37	2.27	2.34	2.32	2.23	2.12	1.89	1.89	1.70	1.64	1.79	1.59
Poljska	2.60	2.47	2.26	2.23	2.15	2.23	2.03	1.80	1.89	2.14	2.05	1.83	1.81	1.68
Slovačka	3.28	2.99	2.52	2.40	2.41	2.58	2.44	2.42	2.37	2.19	1.96	1.82	1.85	1.67
Slovenija	1.82	1.59	1.45	1.45	1.42	1.42	1.45	1.45	1.42	1.43	1.34	1.36	1.41	1.35
Bugarska	4.10	4.15	4.90	4.13	3.53	3.45	3.32	3.17	3.03	3.04	2.61	2.72	2.68	2.52
Rumunjska	4.87	4.77	4.20	3.66	2.96	3.34	2.92	2.85	2.86	2.90	2.60	2.22	1.99	1.78
Hrvatska	2.14	1.67	1.65	1.83	1.77	1.83	1.79	1.72	1.73	1.75	1.65	1.64	1.61	1.56
Rusija	7.24	3.49	2.77	2.15	3.12	4.35	3.18	2.80	2.82	2.94	2.55	2.11	1.79	1.86
Ukrajina	8.45	6.06	4.46	3.80	4.53	5.72	5.39	4.81	4.90	5.62	5.39	4.49	3.78	2.62

Izvor: WIIW baze podataka uključivši nacionalne statistike, predviđanje: WIIW. Ova je tablica konstruirana na osnovi studija:

Leon Podkaminer, Gábor Hunya et al.: „Back from the Peak, Growth in Transition Countries Returns to Standard Rate of Catching-up“, Research Report, No. 320, July 2005, i Vladimir Gligorov, Josef Pöschl, Sándor Richter et al.: „As East You Go, the More They Grow: Transition Economies in a New Setting“, Research Report, No. 308, Srpanj 2004. str. 105,106,107,108,109., Leon Podkaminer, Josef Pöschl et al.: „The Big Boom is Over, but Growth Remains Strong and Inflation Calms Down“, Current Analyses and Forecasts, No. 2, The Vienna Institute for International Economic Studies, July 2008.

Indeksi tečajnih devijacija Austrije blago osciliraju oko jedan.

Napomena: Indeks tečajne devijacije termin je koji je Bečki institut za komparativne međunarodne studije definirao kao odnos među tečajem po paritetu kupovne moći i tečajem razmjene.

BILJEŠKE I LITERATURA

1. Deželjin, J. (2006.) *Etiologija antifašizma*. Rijeka: Adamić
2. *Ekonomska politika / inflacija – jučer, danas, sutra* (XV. Međunarodni znanstveni skup u organizaciji RIFIN, održan 23. listopada 2008. u Novinarskom domu u Zagrebu). Referati dostupni na internet stranici www.rifin.com.
3. Gligorov, V. (2007.) «Transition, Integration and Development in Southeast Europe», *Ekonomski pregled*, (58), 5-6: 259-304.
4. Gligorov, V., S.Richter et al. (July, 2007.) «High Growth Continues, with Risks of Overheating on the Horizon», WIIW Research Reports, 341. (Special Issue on Economic Prospects for Central, East and Southeast Europe)
5. Horvat, B. (1962.) *Uzroci i karakteristike privrednih kretanja u 1961. i 1962. godini*. («Žuta knjiga»), Beograd: Savezni zavod za društveno planiranje.
6. Horvat, B. (1982.) *The Political Economy of Socialism: A Marxist Social Theory*. Oxford: Martin Robertson.
7. Horvat, B. (2001.) «Social Ownership». U: *Fourth International Conference on Enterprise in Transition*, Split: The University of Split, Faculty of Economics in Cooperation with the World Bank Group, p.286-289.
8. Jurčić, Lj. (2005.) «Ekonomski razvitak, investicije, fiksni kapital i ekonomija i politika tranzicije», *Ekonomski pregled*, (56), 5-6: 347-373.
9. Koyama, Y. (2003.) *South Eastern Europe in Transition (A Quest for Stabilization of the Region after the Breakup of the former Yugoslavia)*. Niigata, Japan: Niigata University.
10. Lang, R., ed. et al. (1963.) *O nekim problemima privrednog sistema* («Bijela knjiga»), Savjetovanje naučne sekcije Saveza ekonomista Jugoslavije, 17.-19.siječnja 1963. u Zagrebu. *Ekonomski pregled*, (14), 3-5: 149-468.
11. Marendić, B. i B.Škegro, eds.et al.(1992.) «Konceptija i strategija ekonomskog razvoja Republike Hrvatske», *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 10.
12. Mesarić, M. (2002.) «Nobelovac Joseph Stiglitz: Kritika ‘tržišnog fundamentalizma’, globalizacije i politike Međunarodnog monetarnog fonda», *Ekonomski pregled*, (53), 11-12: 1151-1182.
13. Mesarić, M. (2006.) «Dugoročna neodrživost tržišnog fundamentalizma i neoliberalnog kapitalizma», *Ekonomski pregled*, (57), 9-10: 603-630.
14. Mesarić, M. (2008.) *XXI Stoljeće, Doba sudbonosnih promjena*, Zagreb, Prometej.
15. Nestić, D. (2008.) «Konvergencija razine cijena i njezin utjecaj na inflaciju u Hrvatskoj», *Ekonomski pregled*, (59), 1-2: 3-37.

16. Podkaminer, L., J.Pöschl et al. (July, 2008.) «The Big Boom is Over, but Growth Remains Strong and Inflation Calms Down», *Current Analysis and Forecasts*, 2. (Economic Prospects for Central, East and Southeast Europe)
17. Prychitko, L.D. (2002.) *Markets, Planning and Democracy, New Thinking in Political Economy*. Northampton: Edward Elgar.
18. Radošević, D. i S.Zdunić (2007.) «Hrvatska tranzicijska konvergencija», *Ekonomski pregled*, (58), 12: 769-803.
19. Stiglitz, J. (2006.) *Globalization and its Discontents*. New York: W.W. Norton.
20. Stiglitz, J. (2006.) *Making Globalization Work, the Next Steps to Global Justice*. Allen Lane.
21. Stipetić, V. (2006.) «Laissez – Faire kao ekonomska politika Hrvatske», u: *Ekonomska politika Hrvatske u 2006*. Zagreb, Inženjerski biro.
22. The World Bank (2001.) *Attacking Poverty – World Development Report 2000/2001*. Washington.
23. Veselica, M. (2003.) *Moja hrvatska sudbina*. Zagreb: Izdavački zavod Matice hrvatske.
24. Veselica, V. (2005.) *Ekonomski ogledi i pogledi Eugena Kvaternika*. Zagreb: Dom i svijet, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatsko društvo ekonomista, Inženjerski biro. (Biblioteka Hrvatska ekonomska misao, ur.Vladimir Stipetić)
25. Veselica, V. (2007.) *Globalizacija i nova ekonomija*. Samobor: Dom i svijet, Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatsko društvo ekonomista, Inženjerski biro, Zavod za poslovna istraživanja.
26. Veselica, V. i D.Vojnić (1999.) *Misli i pogledi o razvoju Hrvatske*. Zagreb: HAZU i Hrvatsko društvo ekonomista.
27. Vojnić, D. (1970.) *Investicije i ekonomski razvoj*. Zagreb: Ekonomski institut.
28. Vojnić, D. (1986.) *Ekonomska stabilizacija i ekonomska kriza*. Zagreb: Globus i Ekonomski institut.
29. Vojnić, D. (1990.) «Opća kriza socijalizma – krah boljševičke opcije i razvitak modela tržišne demokracije», *Ekonomski pregled*, (41), 1-2-3: 3-24.
30. Vojnić, D. (1992.) «Transformacija Centra za jugoslavensko-američke studije, istraživanja i razmjenu Državnog univerziteta Floride», *Ekonomski pregled*, (43), 1-2:122-130.
31. Vojnić, D. (1993.) *Ekonomija i politika tranzicije*. Zagreb: Ekonomski institut.
32. Vojnić, D. (2004.) «Tržište: prokletstvo ili spasenje», *Ekonomski pregled*, (55), 9-10: 681-726.

33. Vojnić, D. (2005.) *Investicije, reforme i tranzicija*. Zagreb: Hrvatsko društvo ekonomista. (urednik: Ljubo Jurčić)
34. Vojnić, D., ed. et al. (1968.-1990.) *Aktualni problemi privrednih kretanja i ekonomske politike Jugoslavije*. Zagreb: Ekonomski institut i Informator.
35. Vojnić, D. (2008.) Varijacije o temi „Tržište – prokletstvo ili spasenje“. Rezolucija Informbiroa – „Veliki prasak“ u povodu šezdesete obljetnice. Zagreb: posebni otisak iz *Ekonomskog pregleda* br. 5-6.
36. World Bank (2000.) *Croatia – Economic Vulnerability and Welfare Study*.
37. Zdunić, S. (2008.) «Konvergencija, recesija i vanjski dug», *Ekonomski pregled*, (59), 9-10. (rasprava na skupu o inozemnom dugu Hrvatske, održanom 14. ožujka 2008. u organizaciji RIFIN).
38. Zdunić, S., ed. et al. (1991.) *Privatizacija u politici gospodarskog razvitka Republike Hrvatske*. Zagreb: Ekonomski institut.